

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ -
MASTER IN LAW AND ECONOMICS»

ΘΕΜΑ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Επιμέλεια: Βασιλική Κατσιφέρη
ΜΔΟ1627

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: Αριστέα
Σινανιώτη – Μαρούδη

ΠΕΙΡΑΙΑΣ, 2018

Παράρτημα Β: Βεβαίωση Εκπόνησης Διπλωματικής Εργασίας

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
ΣΧΟΛΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΔΙΚΑΙΟ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ»

ΒΕΒΑΙΩΣΗ ΕΚΠΟΝΗΣΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

(περιλαμβάνεται ως ξεχωριστή (δεύτερη) σελίδα στο σώμα της διπλωματικής εργασίας)

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η διπλωματική εργασία για τη λήψη του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών, του Πανεπιστημίου Πειραιώς, «Δίκαιο και Οικονομία» με τίτλο «ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ» έχει συγγραφεί από εμένα αποκλειστικά και στο σύνολό της. Δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού προγράμματος ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό, ούτε είναι εργασία ή τμήμα εργασίας ακαδημαϊκού ή επαγγελματικού χαρακτήρα.

Δηλώνω επίσης υπεύθυνα ότι οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνηση της συγκεκριμένης εργασίας, αναφέρονται στο σύνολό τους, κάνοντας πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου.

26.09.2018

Βασιλική Κατσιφέρη

Στους ανθρώπους που αδιάκοπα
με στηρίζουν όλα αυτά τα χρόνια.

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα Καθηγήτρια και καταξιωμένη εκπαιδευτικό, κυρία Αριστέα Σινανιώτη – Μαρούδη, αφενός, για την εμπιστοσύνη που μου έδειξε στην εκπόνηση της παρούσας Διπλωματικής Εργασίας και αφετέρου, για την άψογη συνεργασία μας, καθ' όλη τη διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους. Είχα την ευκαιρία να παρακολουθήσω τις διαλέξεις της και να αναλάβω την εκπόνηση της εργασίας αυτής σε συνεργασία με μία Καθηγήτρια η οποία εξειδικεύεται τόσο στο δίκαιο των επιχειρήσεων, όσο και στο δίκαιο του ανταγωνισμού.

Περίληψη

Η παρούσα Διπλωματική εργασία υπεβλήθη στο πλαίσιο του διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Δίκαιο και Οικονομία – Master in Law and Economics» του Πανεπιστημίου Πειραιώς, για την απόκτηση του μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών.

Η εργασία έχει ως στόχο την ανάδειξη του φαινομένου των ομίλων επιχειρήσεων. Οι συμπράξεις των επιχειρήσεων που επιτελούνται ως απόρροια της παγκοσμιοποίησης της οικονομίας και δη οι συνδεδεμένες επιχειρήσεις παρουσιάζουν μεγάλο ενδιαφέρον για πολλαπλούς κλάδους του δικαίου, όπως το εταιρικό δίκαιο και το δίκαιο του ανταγωνισμού, όπως αποδεικνύεται και από την ανάλυση που ακολουθεί.

Μέσα από την παρουσίαση των βασικών εννοιών της «σύνδεσης» και «της επιχείρησης», στο πρώτο κεφάλαιο, που εισάγουν τον αναγνώστη στο ζήτημα των συνδεδεμένων επιχειρήσεων, παρουσιάζεται το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο, στο οποίο βασίζονται οι μορφές σύνδεσης των επιχειρήσεων και ειδικότερα οι προϊσχύουσες λογιστικού περιεχομένου διατάξεις του ΚΝ 2190/1920 «Περί Ανωνύμων Εταιρειών» και οι αντίστοιχες, ισχύουσες διατάξεις του Ν. 4308/2014 «Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα».

Στις επόμενες ενότητες, μέσα από την ανάλυση των άρθρων του ισχύοντος μέχρι 1.1.2019 ΚΝ. 2190/1920 και την αντιστοίχιση αυτών με τις διατάξεις του Ν. 4548/2018 «Αναμόρφωση του δικαίου των ανωνύμων εταιρειών» παρουσιάζονται οι κίνδυνοι που ενδέχεται να προκληθούν μέσα από τη σύνδεση των επιχειρήσεων, τόσο για τις ίδιες τις επιχειρήσεις και τους μετόχους τους, όσο και για τους τρίτους-συναλλασσόμενους με αυτές. Λόγω της έλλειψης ειδικότερων προβλέψεων και κανόνων, σχετικών με την ευθύνη της μητρικής επιχείρησης στο εταιρικό δίκαιο, τις προϋποθέσεις καταλογισμού στην ίδια, πράξεων ή παραλείψεων των ελεγχόμενων από αυτήν επιχειρήσεων και τα αποτελέσματα που επιφέρουν οι επιζήμιες πράξεις σε μετόχους και εταιρικούς πιστωτές, οι τελευταίοι μπορούν να καταφύγουν σε διαφορετικά μέσα για την προστασία τους.

Συγκεκριμένα, στο τρίτο κεφάλαιο της παρούσας αναλύονται όλα τα δυνατά μέσα που παρέχουν το εταιρικό, το γενικό ιδιωτικό και το πτωχευτικό δίκαιο για τον καταλογισμό ευθύνης στη μητρική επιχείρηση στο πλαίσιο του ομίλου επιχειρήσεων και αντίστοιχα, στο τέταρτο κεφάλαιο, τα πρόσφορα μέσα για την προστασία των μετόχων μειοψηφίας και των εταιρικών πιστωτών του ομίλου. Ιδιαίτερη σημασία στην ελληνική νομολογία διαδραματίζει η αρχή της αυτοτέλειας των νομικών προσώπων, καταδεικνύοντας ότι ο καταλογισμός ευθυνών στη μητρική επιχείρηση για πράξεις των θυγατρικών της αποτελεί την εξαίρεση, για αυτό και γίνεται δεκτή υπό αυστηρές προϋποθέσεις.

Η εξαίρεση περί καταλογισμού ευθύνης στη μητρική επιχείρηση για πράξεις των θυγατρικών της στο εταιρικό δίκαιο αποτελεί τον κανόνα στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, όπως

αναλύεται στο τελευταίο κεφάλαιο της εργασίας. Η απόλυτη συμμετοχή της μητρικής επιχείρησης στο κεφάλαιο της θυγατρικής της, αποτελεί μαχητό τεκμήριο για την άσκηση αποφασιστικής επιρροής της πρώτης επί των δραστηριοτήτων της δεύτερης, η οποία στερείται αυτονομίας και οδηγεί στον καταλογισμό ευθύνης στη μητρική επιχείρηση για παραβίαση των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού, τελεσθείσα από τη θυγατρική της. Σε κάθε περίπτωση, αυτό που γίνεται παγίως δεκτό είναι ότι οι συναλλαγές εντός του ομίλου δεν δεσμεύονται από τους περιορισμούς των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού. Το τελευταίο κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των προϋποθέσεων και των συνεπειών καταλογισμού της ευθύνης στη μητρική επιχείρηση και τρόπου υπολογισμού των προστίμων στην περίπτωση των συνδεδεμένων επιχειρήσεων στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού.

Πίνακας Περιεχομένων

	Σελ.	
Ευχαριστίες	v	
Περίληψη	vii	
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο		
ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ		
1.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	13
1.2	ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	15
1.3	ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ	16
1.3.1	Η έννοια της σύνδεσης των επιχειρήσεων	18
1.3.2	Νομικό πλαίσιο σύνδεσης επιχειρήσεων	19
1.4	ΜΟΡΦΕΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΟΜΙΛΟΥΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	22
1.4.1	Συμμετοχική σύνδεση	23
1.4.2	Δικαιοπρακτική σύνδεση	27
1.4.3	Πραγματική ή de facto σύνδεση	27
1.5	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	28
	Βιβλιογραφία 1 ^{ου} Κεφαλαίου	29

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΗΣ ΟΜΙΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

2.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	33
2.2	ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	33
2.2.1	ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΣΤΙΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	34
2.2.1.1	Επιπτώσεις σύνδεσης στην ελεγχόμενη επιχείρηση	34
2.2.1.2	Επιπτώσεις σύνδεσης στους μετόχους μειοψηφίας και στα όργανα διοίκησης της ελεγχόμενης επιχείρησης	36

2.2.1.3	Επιπτώσεις σύνδεσης στην κυρίαρχη επιχείρηση	37
2.2.2	ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΣΤΙΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	37
2.3	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	38
	Βιβλιογραφία 2 ^{ου} Κεφαλαίου	39

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΣΤΟΥΣ ΟΜΙΛΟΥΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

3.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	41
3.2	Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΩΣ ΕΝΙΑΙΑΣ ΟΝΤΟΤΗΤΑΣ	42
3.3	Η ΕΥΘΥΝΗ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	44
3.4	ΝΟΜΙΚΗ ΘΕΛΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	46
	3.4.1 Διατάξεις εταιρικού δικαίου	47
	3.4.2 Διατάξεις γενικού ιδιωτικού δικαίου	51
	3.4.3 Διατάξεις πτωχευτικού δικαίου	56
3.5	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	57
	Βιβλιογραφία 3 ^{ου} Κεφαλαίου	58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΕΤΟΧΩΝ ΚΑΙ ΔΑΝΕΙΣΤΩΝ ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

4.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	62
4.2	ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ ΣΤΟΝ ΟΜΙΛΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ	62
	4.2.1 Προστασία εταιρικών δανειστών της ελεγχόμενης επιχείρησης	63
	4.2.2 Προστασία μετόχων μειοψηφίας της ελεγχόμενης επιχείρησης	67
	4.2.3 Προστασία μετόχων μειοψηφίας της κυρίαρχης επιχείρησης	68
4.3	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	70
	Βιβλιογραφία 4 ^{ου} Κεφαλαίου	71

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

5.1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	73
5.2	ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	74
5.3	Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ	75
5.4	ΤΟ ΠΡΟΝΟΜΙΟ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ	78
	5.4.1 Ενωσιακή νομολογία	78
	5.4.2 Ελληνική νομολογία	81
5.5	ΕΥΘΥΝΗ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ	81
	5.5.1 Το κριτήριο άσκησης πραγματικού ελέγχου	83
	5.5.2 Απόλυτη συμμετοχή στο κεφάλαιο της θυγατρικής επιχείρησης	85
	5.5.3 Συνέπειες καταλογισμού και επιβολή προστίμου	86
	5.5.4 Η αστική ευθύνη στον όμιλο επιχειρήσεων – Οδηγία 2014/104/ΕΕ	88
5.6	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	88
	Βιβλιογραφία 5 ^{ου} Κεφαλαίου	90
	ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	95
	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	98

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι όμιλοι των επιχειρήσεων έκαναν την εμφάνισή τους στα τέλη του 1800 αποτελώντας σημείο αναφοράς για τον νομικό κόσμο και δη τον τομέα του εμπορικού δικαίου¹. Παρά την αρχικώς μικρή συμβολή τους στην ανάπτυξη της οικονομίας, οι όμιλοι εξελίχθηκαν ραγδαία σε ένα παγκόσμιο φαινόμενο, αποτελώντας το σημαντικότερο γνώρισμα της σημερινής εποχής². Οι συνθήκες που επικρατούν σήμερα στην παραγωγή και στη διάθεση των αγαθών και των υπηρεσιών ευνοούν -ή ακόμα και επιτάσσουν- τον συντονισμό και τη συνεργασία μεταξύ των επιχειρήσεων και την από κοινού δράση τους, με στόχο την ταχύτερη οικονομική τους ανάπτυξη και την επίτευξη πιο ευέλικτης δράσης στις αγορές. Στην πλειοψηφία αυτών των περιπτώσεων, ο συντονισμός των επιχειρήσεων επιτυγχάνεται μέσω της κεντρικής και ενιαίας διοίκησης τους³.

Η συγκέντρωση των επιχειρήσεων είναι επιθυμητή ιδίως σε χώρες με ασταθή οικονομία, όπως η ελληνική, καθώς τα αποτελέσματα της δημιουργίας ομίλων επιχειρήσεων μπορούν να αποβούν θετικά όχι μόνο για τις ίδιες τις επιχειρήσεις⁴, αλλά για ολόκληρη την οικονομία. Η αναγνώριση του φαινομένου των ομίλων επιχειρήσεων στο ελληνικό δίκαιο και η διαπίστωση ότι η δημιουργία τους δεν αντικρούει στους ήδη θεμελιωμένους κανόνες του δικαίου των ανωνύμων εταιρειών, βοήθησαν στην ταχύτερη εξάπλωσή τους. Η συνεχώς

¹ Τουντόπουλος, Β. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι επιχειρήσεων ως δικαϊκό ζήτημα» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 6-7. Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Προσωπικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες. Δ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 711

² Αντωνόπουλος, Β. (2006). Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας και Ε.Π.Ε. Α' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, σελ. 583

³ Παμπούκης, Κ. (1991). Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας. Τεύχος Πρώτο. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη, σελ. 59 επ. Αυγητίδης, Δ. Συνδεδεμένες επιχειρήσεις και εταιρικό δίκαιο εις Περάκης, Ε. (2012). Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας. Εισαγωγικό Μέρος και Γενικές Διατάξεις, Τόμος 1. Β' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 256

⁴ Στο ελληνικό δίκαιο οι συγκεντρώσεις των επιχειρήσεων ευνοούνται φορολογικά στη μετατροπή εταιρειών μέσω φορολογικών διατάξεων, όπως οι αναπτυξιακοί νόμοι (ν.δ. 1297/1972, Ν. 2166/1993), χωρίς να δημιουργούν νέο δίκαιο μετατροπής. Για τα παραπάνω βλ. Παμπούκης, Κ. (2007). Οι μετασχηματισμοί των επιχειρήσεων στους αναπτυξιακούς νόμους. ΕπισκεΔ 2007. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη, σελ. 665 επ.

αυξανόμενη τάση συγκέντρωσης των επιχειρήσεων και η έντονη συναλλακτική δράση των συνδεδεμένων επιχειρήσεων, κατέστησαν αναγκαία τη θεσμοθέτηση κανόνων, απαραίτητων τόσο για τη βιωσιμότητα και την ορθή λειτουργία των ίδιων των επιχειρήσεων, όσο και για την νομική κάλυψη των συναλλαγών τους⁵.

Το παρόν κεφάλαιο εισάγει τον αναγνώστη στο ζήτημα των συνδεδεμένων επιχειρήσεων, μέσω μίας πρώτης επαφής με όρους και έννοιες, σχετικούς με τους ομίλους επιχειρήσεων που συναντώνται στην ελληνική βιβλιογραφία και νομοθεσία. Αναλύονται ειδικότερα, η έννοια της σύνδεσης, ως ειδικότερη μορφή της συγκεντρώσεως των επιχειρήσεων, η οικονομική σημασία αυτής, καθώς και το εύρος του όρου «επιχείρηση» στο πλαίσιο της σύνδεσης, όπως υιοθετούνται στα ελληνικά νομοθετήματα.

Στη συνέχεια του κεφαλαίου, αναλύεται πλήρως το ελληνικό νομοθετικό πλαίσιο και ειδικότερα, ο ισχύων νόμος 2190/1920 του εταιρικού δικαίου, όπως τροποποιήθηκε με τον νόμο 4308/2014 «Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα», σε μεμονωμένες και αποσπασματικές - λογιστικού περιεχομένου- διατάξεις των οποίων βασίζονται οι αποδεκτές για το ελληνικό δίκαιο μορφές σύνδεσης των επιχειρήσεων. Το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με την παρουσίαση των τριών μορφών σύνδεσης των επιχειρήσεων, ήτοι της συμμετοχικής, της δικαιοπρακτικής και της πραγματικής, με έμφαση ιδίως στη σύνδεση που δημιουργείται μεταξύ μητρικής και θυγατρικής οντότητας στους ομίλους επιχειρήσεων, στη σχέση των οποίων βασίζεται και η μελέτη των νομικών ζητημάτων στην παρούσα εργασία.

⁵ Δαβράδος, Ν. Συνδεδεμένες Επιχειρήσεις και Εταιρικό Δίκαιο εις Περάκης, Ε. (2013). Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας. Τόμος 1. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 47-48. Ρόκας, Ν. (2012). Εμπορικές Εταιρίες. 7^η ενημερωμένη έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 614

1.2 ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Οι σύγχρονες επιχειρηματικές ανάγκες επιβάλλουν τη δημιουργία μεγαλύτερων και ανταγωνιστικότερων σχημάτων, οδηγώντας στη συνεργασία και στο συντονισμό των επιχειρήσεων⁶. Οι **μορφές συμπράξεων** που συναντούμε στο ελληνικό δίκαιο διακρίνονται, ανάλογα με το σκοπό που εξυπηρετούν, σε⁷:

α) Συμπράξεις με συμβατικό σκοπό όπως: αα) οι **οριζόντιες συμπράξεις** αυτοδιοικούμενων επιχειρήσεων με τη μορφή συμβατικής δημιουργίας κοινού διοικητικού ή συντονιστικού οργάνου, ββ) οι συμπράξεις που ρυθμίζουν τον ανταγωνισμό μεταξύ των επιχειρήσεων – **καρτέλ** και γγ) οι **ευκαιριακές συμπράξεις**, κατά τις οποίες οι επιχειρήσεις διατηρούν τη νομική, οικονομική και διοικητική τους αυτοτέλεια.

β) **Συγχώνευση, εξαγορά και διάσπαση των επιχειρήσεων**, οι οποίες αποτελούν την ανώτατη μορφή σύμπραξης, καθώς μία ή περισσότερες επιχειρήσεις χάνουν τη νομική τους υπόσταση, υπαγόμενες πλέον σε άλλη ή άλλες επιχειρήσεις.

γ) **Σύνδεση των επιχειρήσεων**, με την οποία διατηρείται η νομική αυτονομία των συμμετεχουσών επιχειρήσεων, ενώ επέρχεται η απώλεια της οικονομικής αυτοτέλειας των ελεγχόμενων επιχειρήσεων, λόγω της υπαγωγής αυτών στον οικονομικό και οργανωτικό έλεγχο της εξουσιάζουσας επιχείρησης.

Τα βασικά **προτερήματα** που οδηγούν τις επιχειρήσεις στο συντονισμό των δραστηριοτήτων τους είναι κυρίως η αντιμετώπιση άλλων μεγάλων ανταγωνιστικών επιχειρήσεων, η ορθολογικότερη κατανομή των πόρων και η αναδιοργάνωση των υπαρχουσών δραστηριοτήτων μεταξύ των συμπραττουσών επιχειρήσεων, η αποτελεσματικότερη εξυπηρέτηση έκτακτων αναγκών που προκύπτουν λόγω της ραγδαία εξελισσόμενης τεχνολογίας, η δυνατότητα εξάπλωσης των δραστηριοτήτων τους σε άλλες εγχώριες ή ξένες

⁶ Τριανταφυλλάκης, Γ. (2009). Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 298

⁷ Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 609-610. Τριανταφυλλάκης, Γ. (2009). ό.π., σελ. 298

αγορές, μέσω της απόκτησης τρίτων -ήδη εγκατεστημένων- επιχειρήσεων ή μέσω της δημιουργίας νέων⁸, η ευνοϊκότερη φορολογική μεταχείριση κλπ.⁹.

Στον αντίποδα βέβαια, πολλαπλοί είναι οι **κίνδυνοι** που προκύπτουν από τις συγκεντρώσεις επιχειρήσεων, με μεγαλύτερο αυτόν του περιορισμού και της νόθευσης του υγιούς ανταγωνισμού. Για την αντιμετώπισή του ο νομοθέτης, με τον ισχύοντα Ν. 3959/2011 «Προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού», προβαίνει στον έλεγχο των συμπράξεων και απαγορεύει όσες έχουν ως αποτέλεσμα τον περιορισμό του ανταγωνισμού ή οδηγούν στην καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσης που κατέχει μία επιχείρηση στην αγορά (άρθρα 1, 2 ν. 3959/2011 και 101, 102 ΣΛΕΕ)¹⁰, όπως αναλύεται και στα επόμενα κεφάλαια¹¹.

1.3 ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ

Η τρίτη και πιο ιδιαίτερη μορφή σύμπραξης, η σύνδεση των επιχειρήσεων, επιτυγχάνεται μεταξύ **οντοτήτων νομικά ανεξάρτητων**, οι οποίες υπάγονται σε καθεστώς **ενιαίας διεύθυνσης** εντασσόμενες πλέον στον όμιλο¹², με κοινό στόχο την επίτευξη των επιχειρηματικών επιλογών και στρατηγικών που τίθενται εντός του ομίλου. Με την ολοκλήρωση της ομιλοποίησης, οι επιχειρήσεις **συνδέονται οικονομικά**, αναλαμβάνουν από κοινού τους επερχόμενους κινδύνους και συμμετέχουν στην κοινωνία συμφερόντων¹³.

Είναι αξιοσημείωτο ότι παρά την ευρεία χρήση της έννοιας των συνδεδεμένων επιχειρήσεων στη συναλλακτική πρακτική, **δεν έχει αποδοθεί ένας ενιαίος και γενικά αποδεκτός ορισμός της έννοιας**, λόγω της διαφορετικής χρήσης και ερμηνείας της μεταξύ των εθνικών και των ενωσιακών έννομων τάξεων, δεδομένων των νομοθετικών ιδιαιτεροτήτων

⁸ Για την επέκταση του ομίλου επιχειρήσεων στην αλλοδαπή ακολουθείται συνήθως η στρατηγική απόκτησης τρίτων -ήδη εγκατεστημένων- επιχειρήσεων, αντί της ιδρύσεως νέων επιχειρήσεων και υποκαταστημάτων, λόγω της ευκολότερης με αυτό τον τρόπο, ένταξής τους στο δίκαιο της αλλοδαπής έννομης τάξης.

⁹ Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 609. Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 5, Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). ό.π., σελ. 711. Αντωνόπουλος, Β. ό.π., σελ. 584. Τριανταφυλλάκης, Γ. (2009). ό.π., σελ. 298. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι: Έμφαση στο σύνολο ή στα μέλη; Το παράδειγμα της πτώχευσης» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 41

¹⁰ Αντωνόπουλος, Β. ό.π., σελ. 583. Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). ό.π., σελ. 712. Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 609

¹¹ Βλ. κεφάλαιο 5^ο

¹² Αυγητίδης, Δ. ό.π., σελ. 256

¹³ Χατζημιχαήλ, Δ. Ερμηνεία άρθρου 42 παρ. ε περ. 5 εις Β. Γ. Αντωνόπουλος - Σπ. Μούζουλας. (2013). Ερμηνεία Άρθρων Κ.Ν. 2190/1920 - Οι αμοιβές στις εισηγμένες εταιρίες και στις επιχειρήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα. Τόμος ΙΙ. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 1126 επ.

κάθε χώρας¹⁴. Διαφορετικές ερμηνείες αποδίδονται ακόμη και εντός της ίδιας έννομης τάξης, αναλόγως του πεδίου που ρυθμίζει έκαστο εθνικό νομοθέτημα, δεδομένου ότι οι σχετικές με τις συνδεδεμένες επιχειρήσεις ρυθμίσεις εναπόκεινται στη διακριτική ευχέρεια του εθνικού νομοθέτη¹⁵. Όπως μάλιστα αναφέρει χαρακτηριστικά το ΔικΕΕ στην υπόθεσή του C-186/12, *Impacto Azul Lda*¹⁶, «*λαμβάνομένης υπόψη της ελλείψεως εναρμονίσεως, στο επίπεδο της Ένωσης, κανόνων σε θέματα ομίλων εταιρειών, τα κράτη μέλη εξακολουθούν, κατ' αρχήν, να είναι αρμόδια για να καθορίζουν το δίκαιο που εφαρμόζεται σε χρέος συνδεδεμένης επιχειρήσεως*»¹⁷.

Οι διαφορετικές προσεγγίσεις της έννοιας των συνδεδεμένων επιχειρήσεων αποτυπώνονται και σε επίπεδο χρησιμοποιούμενης **ορολογίας**, αφού η έννοια της συνδεδεμένης ή ελεγχόμενης επιχείρησης, η οποία προέρχεται από το γερμανικό δίκαιο¹⁸, χρησιμοποιείται εναλλακτικά με τον όρο «**όμιλος επιχειρήσεων**»¹⁹. Λόγω της εννοιολογικής σύνδεσης των δύο αυτών όρων, δημιουργείται αυτομάτως η πεποίθηση ότι η σύνδεση επιτυγχάνεται κυρίως μεταξύ επιχειρήσεων μεγάλης εμβέλειας, γεγονός που ανατρέπει η μέχρι τώρα νομολογία με τη συμμετοχή «**μικρομεσαίων επιχειρήσεων**» να κυριαρχεί εντός των ομίλων²⁰.

¹⁴ Σωτηρόπουλος, Γ. (2006). Εισήγηση «Οι ενοποιημένες οικονομικές καταστάσεις κατά τον ΚΝ 2190/1920 και τα ΔΛΠ» εις 15^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Σύγχρονες Εξελίξεις στο Λογιστικό και Ελεγκτικό Δίκαιο». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 127,129.

¹⁵ Κατσάς, Θ. (2017). Εισήγηση «Ο έλεγχος ως παράμετρος σύνδεσης. Ομιλοποίηση και από-ομιλοποίηση: Οι δυνατότητες προληπτικής προστασίας της μετοχικής ή εταιρικής μειοψηφίας» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 76. Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 4. Μούζουλας, Σ. Η έννοια των συνδεδεμένων επιχειρήσεων κατά το ελληνικό εταιρικό δίκαιο εις Περάκης, Ε. (1991). Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρείας. Τόμος ΙΙ. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 707.

¹⁶ Βλ. σκέψη 35 απόφαση ΔικΕΕ της 20^{ης} Ιουνίου 2013, <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-186/12&language=EL> Επίσημη ιστοσελίδα InfoCuria – Νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ

¹⁷ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 27

¹⁸ *Verbundene Unternehmen*, αντίστοιχη έννοια συνδεδεμένης επιχείρησης στο γερμανικό δίκαιο. Βλ. σχετικά Λιακόπουλος, Θ. (1993). Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου στη νομολογία. Εκδόσεις Π. Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 124. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Εμπορικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 652. Παπαγιάννης, Ι. (1999). Η σύγχρονη προβληματική των συνδεδεμένων επιχειρήσεων στο ελληνικό δίκαιο επιχειρήσεων και εταιριών. Αρμενόπουλος 1999, σελ. 1512. Γεωργακόπουλος, Λ. (1996). Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου. Τόμος 1- Οι έμποροι. Τεύχος 2 – Εταιρείες & συνδεδεμένες επιχειρήσεις. Β' έκδοση. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 350

¹⁹ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 4-5

²⁰ Τέλλης, Ν. (1994). Η έννοια της επιχείρησης στις διατάξεις περί συνδεδεμένων επιχειρήσεων του νόμου περί Α.Ε. (άρ. 42^ς παρ. 5 και 90 επ. κ.ν. 2190/1920). ΕΕμπΔ 1994. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος, σελ. 319 επ.

1.3.1 Η έννοια της σύνδεσης των επιχειρήσεων

Η σύνδεση που επιτυγχάνεται μεταξύ των οντοτήτων που απαρτίζουν τον όμιλο βασίζεται, σε διεθνές επίπεδο, είτε στην ενιαία διοίκηση των επιχειρήσεων, είτε στον έλεγχο αυτών από την κυρίαρχη επιχείρηση. Στην ελληνική βιβλιογραφία η σύνδεση, υπό την ευρεία έννοια του όρου, έχει αποδοθεί ως «η νομική ή πραγματική κατάσταση μεταξύ περισσότερων επιχειρήσεων που επιτρέπει τη χρήση των εξουσιών ορισμένων ή όλων των οργάνων της μίας επιχείρησης υπέρ των επιχειρηματικών σκοπών μίας άλλης ή όλων των άλλων επιχειρήσεων»²¹.

Από τον εν λόγω ορισμό γίνεται αντιληπτό ότι η έννοια της σύνδεσης συνδέεται άρρηκτα με την έννοια του ελέγχου, ο οποίος ασκείται από την κυρίαρχη επιχείρηση σε μία ή περισσότερες ελεγχόμενες επιχειρήσεις του ομίλου²². Ο έλεγχος αποτελεί μία πολύπλοκη έννοια, η οποία ετέθη στις διατάξεις ελληνικών νομοθετημάτων με βασικό σκοπό την επίτευξη της διαφάνειας της συνδέσεως των επιχειρήσεων. Στο Παράρτημα Α' «Ορισμοί» του Ν. 4308/2014²³ «Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, συναφείς ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις», η έννοια του ελέγχου ορίζεται ως «η ικανότητα μιας οντότητας να προσδιορίζει τις χρηματοοικονομικές και λειτουργικές πολιτικές μιας άλλης οντότητας, ώστε να αποκομίζει οφέλη από τις δραστηριότητες της πρώτης».

Αναλόγως του εύρους του ελέγχου που ασκείται από μία επιχείρηση του ομίλου σε άλλη, διαφοροποιείται και ο βαθμός της μεταξύ τους σύνδεσης, ενώ διαφοροποίηση του βαθμού και του εύρους του ελέγχου που ασκείται παρατηρούμε και ανά νομοθέτημα. Ειδικότερα, με κριτήριο το βαθμό του ασκούμενου ελέγχου, από την κυρίαρχη στην ελεγχόμενη επιχείρηση, η σύνδεση διακρίνεται σε πλήρη, όταν μοναδικός μέτοχος της μίας επιχείρησης είναι η άλλη και χαλαρή, όταν η μεταξύ τους σύνδεση βασίζεται αποκλειστικά σε συμβατική σχέση. Επίσης, ως προς τη μορφή εμφάνισης της σύνδεσης, αυτή διακρίνεται σε α) ακτινωτή,

²¹ Γεωργακόπουλος, Λ. ό.π., σελ. 360

²² Βλ. ΔΕΦΑΘ 980/2005 Διδικ 2005,1347. ΓνωμΝΣΚ 242/2007, ΝΟΜΟΣ. Σωτηρόπουλος, Γ. Υποχρέωση κατάρτισης ενοποιημένων λογαριασμών. Άρθρον 90 εις Περάκης, Ε. (2013). Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας. Κατ' άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 2388. Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). ό.π., σελ. 713, Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 12

²³ Βλ. αναλυτικά νομοθεσία σχετικά με τις συνδεδεμένες επιχειρήσεις στην υποενότητα 1.3.2 <http://www.ellop.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CE%AF%CF%83%CE%B9%CE%BF/nomoi/%CE%BD-430824-11-2014/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%B1-%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%B1-%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/>

με την ελέγχουσα επιχείρηση να βρίσκεται στο επίκεντρο του ομίλου και τις ελεγχόμενες γύρω από αυτήν, β) πυραμιδωτή, με την ελέγχουσα επιχείρηση να βρίσκεται στην κορυφή του πολυβαθμικού ομίλου και γ) κυκλική, με την ύπαρξη αμοιβαίων συμμετοχών μεταξύ των συνδεδεμένων επιχειρήσεων²⁴.

Η σύνδεση καλύπτει όλα τα εταιρικά μορφώματα, αν και κατά κόρον συναντώνται ενταγμένες σε ομίλους οι **κεφαλαιουχικές εταιρείες και δη οι ανώνυμες**²⁵. Οι συνδεδεμένες επιχειρήσεις, ανεξαρτήτως εάν δραστηριοποιούνται στο ίδιο επίπεδο παραγωγής και εάν ανήκουν σε ίδια ή διαφορετική οικονομική βαθμίδα (ομογενείς ή ετερογενείς όμιλοι), με την ένταξή τους στο ενιαίο οικονομικό σύνολο του ομίλου **χάνουν την εξουσία αυτοδιοίκησής τους και υπάγονται οικονομικά και οργανωτικά στην εξουσιάζουσα επιχείρηση**²⁶. Η κυρίαρχη επιχείρηση αναλαμβάνει τη διοίκηση και τον έλεγχο ορισμένων ή και όλων των συνδεδεμένων με αυτήν επιχειρήσεων, **χωρίς όμως οι τελευταίες να στερούνται της νομικής τους αυτοτέλειας**²⁷.

1.3.2 Νομικό πλαίσιο σύνδεσης επιχειρήσεων

Σε αντίθεση με πολλές ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γερμανία²⁸, η Πορτογαλία, η Τσεχία, η Ουγγαρία κλπ. στις οποίες συναντούμε κωδικοποιημένο νομοθετικό πλαίσιο για τις συνδεδεμένες επιχειρήσεις, στην ελληνική έννομη τάξη δεν υπάρχει συγκεντρωμένο, ουσιαστικό ή δικονομικό, «δίκαιο των συνδεδεμένων επιχειρήσεων» ή «δίκαιο του ομίλου επιχειρήσεων»²⁹. Η **έλλειψη ενιαίας ρύθμισης του φαινομένου των ομίλων επιχειρήσεων** οφείλεται ιδίως στην πολυπλοκότητα των εξελιγμένων μορφών συγκέντρωσης των επιχειρήσεων, καθώς και στη διχογνωμία που επικρατεί σχετικά με τον τρόπο αντιμετώπισης των ιδιαίτερου χειρισμού νομικών ζητημάτων που προκύπτουν από τον τρόπο λειτουργίας των ομίλων. Κρίσιμος παραμένει μέχρι σήμερα ο προβληματισμός για την ανάγκη θέσπισης ενός

²⁴ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 9, 13

²⁵ Βλ. άρθρο 1 παρ. 2 στοιχ. α', β' Ν. 4308/2014. Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 12. Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 609. Μούζουλας, Σ. Η έννοια των συνδεδεμένων επιχειρήσεων κατά το ελληνικό εταιρικό δίκαιο εις Περάκης, Ε. (1991). ό.π., σελ. 707-708

²⁶ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 653

²⁷ Τριανταφυλλάκης, Γ. (2009). ό.π., σελ. 298. Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 610. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 41

²⁸ Στο γερμανικό δίκαιο, το νομοθετικό πλαίσιο αναφορικά με τις συνδεδεμένες επιχειρήσεις ρυθμίζει αποκλειστικά τη σύνδεση μεταξύ επιχειρήσεων υπό τη νομική μορφή της Α.Ε. Για τους λοιπούς εταιρικούς τύπους, το δίκαιο της σύνδεσης έχει διαμορφωθεί νομολογιακά. Βλ. σχετικά Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 26.

²⁹ Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 611. Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 49

ενιαίου νομοθετικού πλαισίου για τις συνδεδεμένες επιχειρήσεις και κατά πόσο είναι σκόπιμη και εφικτή η υπαγωγή ενός φαινομένου που εξελίσσεται συνεχώς, όπως οι όμιλοι επιχειρήσεων, σε νομοθετική ρύθμιση³⁰.

Μέχρι σήμερα, η έννοια των συνδεδεμένων επιχειρήσεων συναντάται **αποσπασματικά**, σε λογιστικού περιεχομένου διατάξεις της ελληνικής νομοθεσίας³¹. Η πρώτη αναφορά στις συνδεδεμένες επιχειρήσεις γίνεται με αφορμή την υποχρέωση κατάρτισης ενοποιημένων οικονομικών καταστάσεων και τον καθορισμό των στοιχείων που πρέπει να περιλαμβάνονται στον ισολογισμό και στο λογαριασμό αποτελεσμάτων χρήσης των ανωνύμων εταιρειών, στις διατάξεις του ΚΝ 2190/1920³².

Ειδικότερα, σε συμμόρφωση του εθνικού μας δικαίου προς την έβδομη κοινοτική Οδηγία 83/349/ΕΟΚ³³, η έννοια των συνδεδεμένων επιχειρήσεων αποδόθηκε αρχικώς στα **άρθρα 42^ε παρ. 5** «Ειδικές διατάξεις για ορισμένα στοιχεία του ισολογισμού και του λογαριασμού "αποτελέσματα χρήσεως"» και **90 επ.** «Ενοποιημένοι Λογαριασμοί (Ενοποιημένες Οικονομικές Καταστάσεις)» του **ΚΝ 2190/1920**, τα οποία καταργήθηκαν από την 1^η.1.2015, από τον ισχύοντα πλέον **Ν. 4308/2014**³⁴ «Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, συναφείς ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις»³⁵, ενσωματώνοντας στο ελληνικό δίκαιο τις λογιστικές διατάξεις της Οδηγίας 2013/34/ΕΕ³⁶.

Με το **άρθρο 32 παρ. 1** του ισχύοντος νόμου ορίζονται οι προϋποθέσεις που καθιστούν **υποχρεωτική τη σύνταξη ενοποιημένων χρηματοοικονομικών καταστάσεων εκ μέρους της μητρικής οντότητας του ομίλου**, ενώ η παράγραφος 2 του ίδιου άρθρου αναφέρει την **περιπτώσιολογία** πότε υφίσταται **σχέση μεταξύ μητρικής και θυγατρικής οντότητας**. Η

³⁰ Αντωνόπουλος, Β. ό.π., σελ. 586. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 41. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). Η διαμόρφωση της ευθύνης στον όμιλο επιχειρήσεων. ΕΕμπΔ Τεύχος 3^ο. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος, σελ. 530

³¹ Αυγητίδης, Δ. ό.π., σελ. 261

³² Ν. 2190/1920 «ΠΕΡΙ ΑΝΩΝΥΜΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ» (ΦΕΚ Α' 37/30.3.1963) [Κωδικοποιήθηκε σε ενιαίο κείμενο με το Β.Δ.174/1963 (ΦΕΚ Α' 37/30.3.1963)]. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 42-43. Σινανιώτη, Α. (2003). ό.π., σελ. 531

³³ Έβδομη Οδηγία 83/349/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 1983 βασιζόμενη στο άρθρο 54 παράγραφος 3 περίπτωση ζ) της συνθήκης για τους ενοποιημένους λογαριασμούς (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 193 της 18/07/1983). Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). Εμπορικό Δίκαιο. ΕΤΑΙΡΙΑΣ. 3η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 479. Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). ό.π., σελ. 715

³⁴ Βλ. άρθρο 38 παρ. 3 και παρ. 5 στοιχ. β' Ν. 4308/2014

³⁵ ΦΕΚ Α' 251/24.11.2014

³⁶ Περάκης, Ε., Σωτηρόπουλος, Γ., Λιβαδά, Χ., Δρίτσας, Σ. (2017). Το δίκαιο της λογιστικής. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 17 επ. Σωτηρόπουλος, Γ. (2016). Το νέο δίκαιο των ενοποιημένων λογαριασμών. ΕΕμπΔ 2016/Α. σελ. 282 επ.

ύπαρξη σύνδεσης μεταξύ των επιχειρήσεων, δεν οδηγεί αυτομάτως στην υποχρέωση κατάρτισης ενοποιημένων λογαριασμών εκ μέρους τους³⁷, αλλά απαραίτητη είναι η ύπαρξη σχέσης μεταξύ μητρικής και θυγατρικής εταιρείας³⁸, δεδομένου ότι οι λογιστικού περιεχομένου διατάξεις αποσκοπούν στη διαφάνεια και δημοσιότητα της ύπαρξης, του είδους και του βαθμού της σύνδεσης των επιχειρήσεων του ομίλου³⁹.

Αξίζει να σημειωθεί ότι, παρά την κατάργηση των ουσιαστικότερων διατάξεων που αφορούσαν τις συνδεδεμένες επιχειρήσεις με το νέο νόμο, η έννοια της συνδεδεμένης επιχείρησης δε διαφοροποιήθηκε ουσιαστικά, καθώς η έννοια των συνδεδεμένων επιχειρήσεων στο άρθρο 42^ε παρ. 5 ΚΝ 2190/1920 σχετιζόταν με τα δικαιώματα συμμετοχής μίας επιχείρησης στο κεφάλαιο άλλων επιχειρήσεων, τα οποία έπρεπε να συμπεριλαμβάνονται στους ετήσιους λογαριασμούς⁴⁰.

Εξαρχής ήταν εμφανής η πρόθεση του νομοθέτη, χρησιμοποιώντας τον οικονομικό όρο «επιχείρηση» αντί του νομικού όρου «εταιρεία», να αποδώσει μία ευρύτερη διάσταση στον όρο «συνδεδεμένες επιχειρήσεις» του άρθρου 42^ε⁴¹. Η ίδια πρόθεση ακολουθεί τον Ν. 4308/2014, όπως διαπιστώνουμε στα άρθρα 31 επ., όπου πλέον δίδεται από τον νομοθέτη μία ακόμη ευρύτερη έννοια, αυτή των **οντοτήτων**⁴². Ειδικότερα, στο Παράρτημα Α' του Ν. 4308/2014 ορίζονται η **μητρική επιχείρηση** (parent company) ως «η οντότητα που ελέγχει μία ή περισσότερες θυγατρικές οντότητες», η **θυγατρική οντότητα** (subsidiary) ως «μια οντότητα

³⁷ Βλ. κατηγορίες οντοτήτων που απαλλάσσονται από ενοποίηση οικονομικών καταστάσεων στο άρθρο 33 Ν. 4308/2014

³⁸ Μάτσος, Γ. Διεθνή Λογιστικά Πρότυπα. Άρθρο 134 εις Περάκης, Ε. (2004). Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας (άρθρα 134-143 ΚΝ 2190/1920). Τόμος 9^{ος}. Β' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 53

³⁹ Χατζημιχαήλ, Δ. ό.π., σελ. 1134-1135, 1139. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 43. Σωτηρόπουλος, Γ. Υποχρέωση κατάρτισης ενοποιημένων λογαριασμών. Άρθρον 90 εις Περάκης, Ε. (2013). ό.π., σελ. 2389

⁴⁰ Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). ό.π., σελ. 715. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ. 479

⁴¹ Τέλλης, Ν. ό.π., σελ. 319 επ. Μούζουλας, Σ. Η έννοια των συνδεδεμένων επιχειρήσεων κατά το ελληνικό εταιρικό δίκαιο εις Περάκης, Ε. (1991). ό.π., σελ. 708. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ. 479. Αυγητίδης, Δ. ό.π., σελ. 263. Σωτηρόπουλος, Γ. (2013). ό.π., σελ. 2392. Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 49

⁴² Βλ. Παράρτημα Α' του Ν. 4308/2014

<http://www.ellop.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CE%AF%CF%83%CE%B9%CE%BF/nomoi/%CE%BD-430824-11-2014/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%B1-%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%B1-%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/> Βλ. επίσης Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 655

που ελέγχεται από μια μητρική οντότητα, άμεσα ή έμμεσα» και ο **όμιλος** (Group) ως «η μητρική επιχείρηση και όλες οι θυγατρικές της».

Εκτός των Ελληνικών Λογιστικών Προτύπων, σε ισχύ έχουν παραμείνει οι διατάξεις των άρθρων 10⁴³ και 23α⁴⁴ ΚΝ 2190/1920, με τις οποίες ρυθμίζονται οι συναλλαγές που πραγματοποιούνται μεταξύ των συνδεδεμένων επιχειρήσεων, 16⁴⁵ και 17⁴⁶ σχετικά με την κτήση ιδίων μετοχών, 78⁴⁷ αναφορικά με τη συγχώνευση μητρικής και θυγατρικής επιχείρησης⁴⁸ και τέλος 107α⁴⁹, αναφορικά με την υποχρέωση σύνταξης ετήσιας έκθεσης διαχείρισης και μη χρηματοοικονομική κατάσταση επί ενοποιημένων οικονομικών καταστάσεων για την παροχή πληροφοριών που αφορούν το επιχειρηματικό μοντέλο και την πολιτική του ομίλου επιχειρήσεων⁵⁰.

Συνοψίζοντας και προτού παρουσιασθεί το σύνολο των μορφών σύνδεσης επιχειρήσεων, αξίζει να αναφερθεί ότι διάσπαρτες διατάξεις σχετικές με τις συνδεδεμένες επιχειρήσεις συναντούμε σε ποικίλους νόμους, καθώς η έννοια των συνδεδεμένων επιχειρήσεων παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον και σε άλλους κλάδους του δικαίου, όπως το φορολογικό, το εργατικό, το λογιστικό, το δίκαιο της κεφαλαιαγοράς, το πτωχευτικό κλπ.

1.4 ΜΟΡΦΕΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΣΤΟΥΣ ΟΜΙΛΟΥΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Οι τυποποιούμενες στα **άρθρα 31 και 32 του Ν. 4308/2014** μορφές ελέγχου - συνδέσεως των οντοτήτων δεν απαριθμούνται εξαντλητικώς, αλλά έχουν πρωτίστως **πληροφοριακό χαρακτήρα**, χωρίς να εισάγουν αμιγώς ουσιαστικό δίκαιο των συνδεδεμένων επιχειρήσεων και η **ισχύς τους περιορίζεται στο δίκαιο της λογιστικής**⁵¹. Συγκεκριμένα, οι λογιστικές διατάξεις που αναλύθηκαν προηγουμένως έχουν κανονιστικό χαρακτήρα, καθώς εστιάζουν στην υποχρέωση ενοποίησης των οικονομικών καταστάσεων εκ μέρους των

⁴³ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 19 Ν. 4548/2018

⁴⁴ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 19 Ν. 4548/2018

⁴⁵ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 99 Ν. 4548/2018

⁴⁶ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 52 Ν. 4548/2018

⁴⁷ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 171 Ν. 4548/2018

⁴⁸ Κατσάς, Θ. ό.π., σελ. 76

⁴⁹ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018

⁵⁰ Το άρθρο 107α προστέθηκε με το άρθρο 3 Ν.4403/2016, ΦΕΚ Α 125/7.7.2016 (άρθρα 29 και 29α Οδηγίας 2013/34/ΕΕ, εκ των οποίων το δεύτερο προστέθηκε με την Οδηγία 2014/95/ΕΕ)

⁵¹ Σουφλερός, Η. (2004). Η κοινή θυγατρική επιχείρηση στο εταιρικό δίκαιο και στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, ΧρΙΔ Δ/2004, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, σελ. 873. Κατσάς, Θ. ό.π., σελ. 76.

συνδεδεμένων επιχειρήσεων και στον καθορισμό του περιεχομένου αυτών, παρά στη νομιμότητα της συνδέσεως των επιχειρήσεων και του ασκούμενου ελέγχου.

Χωρίς ιδιαίτερες αποκλίσεις και διαφοροποιήσεις από τις οριζόμενες στα προϊσχύοντα άρθρα 42^ε και 96 παρ. 1 του ΚΝ 2190/1920 μορφές σύνδεσης, οι προβλεπόμενες στο άρθρο 32 του Ν. 4308/2014 προκύπτουν από τις προϋποθέσεις υποχρεωτικής ενοποίησης χρηματοοικονομικών καταστάσεων που θέτει το ίδιο άρθρο⁵². Όπως θα αναλυθεί και κατωτέρω, οι **τρόποι απόκτησης του ελέγχου**, ο οποίος αποτελεί τη βάση της οργάνωσης και το στοιχείο που διατηρεί το σύνδεσμο μεταξύ των επιχειρήσεων μπορούν να κατηγοριοποιηθούν σε⁵³:

- α) απόκτηση μετοχών ή/και δικαιωμάτων ψήφου,
- β) δυνατότητα διορισμού μελών ή οργάνων της διοίκησης,
- γ) σύναψη σύμβασης.

Η κάτωθι τριμερής κατηγοριοποίηση, των μορφών σύνδεσης⁵⁴, η οποία βασίζεται στον σκοπό της σύνδεσης, έχει μεγάλη πρακτική σημασία, ώστε να εμβαθύνουμε και να αντιληφθούμε όσο το δυνατόν καλύτερα τον τρόπο λειτουργίας των ομίλων επιχειρήσεων⁵⁵.

1.4.1 Συμμετοχική σύνδεση

Η **συμμετοχική σύνδεση – κάθετοι όμιλοι επιχειρήσεων (άρθρο 32 παρ. 2 Ν. 4308/2014⁵⁶)**, αποτελεί τη συνηθέστερη μορφή συνδέσεως μεταξύ των επιχειρήσεων και θέτει ως απαραίτητη προϋπόθεση τη δημιουργία **εξαρτήσεως** μεταξύ μητρικής και θυγατρικής επιχείρησης, με τη συμμετοχή της πρώτης στο κεφάλαιο ή στην εταιρική περιουσία της δεύτερης, υπό την ιδιότητα του μετόχου, του εταίρου ή του μέλους της οντότητας. Στις κάτωθι

⁵² Δρυλλεράκης, Ι. Ειδικές διατάξεις για στοιχεία ισολογισμού και ΛΑΧ. Άρθρον 42^ε ΚΝ 2190/1920 εις Περάκης, Ε. (2010). Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρείας. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 1653 επ. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 655 επ. Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 611 επ. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ. 481-482.

⁵³ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 10

⁵⁴ Η τριπλή διάκριση σε συμβατική, δικαιοπρακτική και πραγματική ή de facto σύνδεση επιχειρήσεων που παρουσιάζεται κατωτέρω έγινε πρώτη φορά στην ελληνική θεωρία από τον Γεωργακόπουλο Λεωνίδα. Βλ. αναλυτικότερα εις Γεωργακόπουλος, Λ. ό.π., σελ. 363 επ.

⁵⁵ Αληφαντής, Γ. (2016). Συνδεδεμένες επιχειρήσεις. Σχέσεις μητρικής προς θυγατρική (βάσει των Ελληνικών λογιστικών Προτύπων άρθρο 32, Ν. 4308/2014). Λογιστής 2016, σελ. 647 επ. Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 615. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 45-46

⁵⁶ Προϊσχύον άρθρο 42^ε παρ. 5 περ. α' υποπερ. αα' και ββ' ΚΝ 2190/1920

περιπτώσεις ενάσκησης ελέγχου, στο πλαίσιο της συμμετοχικής σχέσεως, **τεκμαίρεται αμάχητα η σχέση της μητρικής οντότητας προς τη θυγατρική της**⁵⁷.

α. Η μητρική οντότητα κατέχει την πλειοψηφία των δικαιωμάτων ψήφου⁵⁸ των μετόχων, εταίρων ή μελών της θυγατρικής οντότητας (άρθρο 32 παρ. 2 στοιχ. α')⁵⁹. Η πλειοψηφία των δικαιωμάτων ψήφου διασφαλίζει στη μητρική επιχείρηση τη λήψη αποφάσεων στη γενική συνέλευση της θυγατρικής, με σημαντικότερη τη **δυνατότητα εκλογής των μελών της διοίκησης της θυγατρικής, μέσω των οποίων επιτυγχάνεται εμμέσως ο έλεγχος της θυγατρικής οντότητας από τη μητρική της**⁶⁰. Η πλειοψηφία προκύπτει, όχι μόνο άμεσα αλλά και έμμεσα, κατόπιν του συνυπολογισμού των δικαιωμάτων που κατέχουν τρίτοι για λογαριασμό της μητρικής επιχείρησης⁶¹.

β. Συμμετοχή της μητρικής στο κεφάλαιο της θυγατρικής επιχείρησης, με παράλληλη δυνατότητα ελέγχου της διοίκησης της θυγατρικής επιχείρησης από τη μητρική, μέσω του διορισμού ή της παύσης της πλειοψηφίας των μελών της διοίκησης της (άρθρο 32 παρ. 2 στοιχ. β')⁶². Η έννοια του διορισμού δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως δικαίωμα απευθείας διορισμού, αλλά **διασταλτικά**, περιλαμβάνοντας κάθε δυνατότητα -νομικά διασφαλισμένη- επηρεασμού του διορισμού των μελών του διοικητικού, διαχειριστικού ή εποπτικού οργάνου της ελεγχόμενης οντότητας⁶³.

Στο ελληνικό δίκαιο ουσιαστικά δεν αναγνωρίζεται αυτή η δυνατότητα, δεδομένου ότι, δικαίωμα διορισμού αναγνωρίζεται μόνο εφόσον, υφίσταται έλεγχος επί της πλειοψηφίας των δικαιωμάτων ψήφου, οπότε η σχέση μητρικής – θυγατρικής θεμελιώνεται στην περίπτωση α'⁶⁴. Δεν αποκλείεται όμως αυτή η μορφή ελέγχου να καταλαμβάνει αλλοδαπή θυγατρική επιχείρηση, εφόσον το επιτρέπει το εταιρικό δίκαιο που τη διέπει.

⁵⁷ Κατσάς, Θ. ό.π., σελ. 79. Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 50

⁵⁸ 50% + 1 ψήφο

⁵⁹ Αντίστοιχα το προϊσχύον άρθρο 42^ε παρ. 5 περ. α' υποπερ. αα' ΚΝ 2190/1920

⁶⁰ Σωτηρόπουλος, Γ. (2016). Το νέο δίκαιο των ενοποιημένων λογαριασμών. ΕΕμπΔ 2016/Α. σελ. 284

⁶¹ Βλ. άρθρο 32 παρ. 3 Ν. 4308/2014

⁶² Προϊσχύον άρθρο 42^ε παρ. 5 περ. α' υποπερ. γγ' ΚΝ 2190/1920

⁶³ Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ. 481. 1. Σωτηρόπουλος, Γ. (2013). ό.π., σελ. 2390

⁶⁴ Σωτηρόπουλος, Γ. (2016). ό.π, σελ. 284

γ. Συμμετοχή της μητρικής στο κεφάλαιο της θυγατρικής επιχείρησης, με παράλληλη άσκηση «κυριαρχικής» επιρροής, κατόπιν σύναψης σύμβασης ή πρόβλεψης στο ιδρυτικό έγγραφο ή στο καταστατικό (άρθρο 32 παρ. 2 στοιχ. γ')⁶⁵.

Η έννοια της «κυριαρχικής επιρροής» αποδίδεται στο Παράρτημα Α' Ν. 4308/2014 ως «η ικανότητα μίας οντότητας να καθορίζει τις οικονομικές και λειτουργικές αποφάσεις μίας άλλης οντότητας ανεξάρτητα από τα δικαιώματα ή την επιρροή οποιουδήποτε άλλου μέρους». Αν και τα όρια μεταξύ της έννοιας της «κυριαρχικής επιρροής» και της έννοιας της «ουσιώδους επιρροής» είναι δυσδιάκριτα, ο νομοθέτης τις διαχωρίζει θέτοντας την τελευταία ως προϋπόθεση του άρθρου 106 ΚΝ. 2190/1920, για τη λογιστική ενοποίηση των «συγγενών επιχειρήσεων»⁶⁶.

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, συνάπτεται μεταξύ δύο επιχειρήσεων μία **ειδική επιχειρηματική σύμβαση εταιρικού δικαίου**, κατά το πρότυπο της σύμβασης εξουσιάσεως του γερμανικού δικαίου, με την οποία συμφωνείται η ανάληψη της διεύθυνσης και άσκησης ελέγχου από τη μία επιχείρηση του ομίλου στην άλλη. Η εν λόγω σύμβαση εφαρμόζεται στο γερμανικό δίκαιο και δεν υιοθετήθηκε στο ελληνικό δίκαιο, δεδομένου ότι με την 7^η Οδηγία παρασχέθηκε στα κράτη μέλη η διακριτική ευχέρεια της εισαγωγής της⁶⁷.

δ. Συμμετοχή της μητρικής επιχείρησης στο κεφάλαιο της θυγατρικής επιχείρησης και ταυτόχρονα, έλεγχος της πλειοψηφίας δικαιωμάτων ψήφου της τελευταίας, δυνάμει συναφθείσας συμφωνίας με άλλους μετόχους, εταίρους ή μέλη (άρθρο 32 παρ. 2 στοιχ. δ' υποστοιχ. δ1)⁶⁸.

Με την εξωεταιρική συμφωνία των εταίρων, η μητρική επιχείρηση καθορίζει τον τρόπο με τον οποίο ασκείται η πλειοψηφία των δικαιωμάτων ψήφου της θυγατρικής επιχείρησης και όλοι οι συμβαλλόμενοι οφείλουν να ακολουθούν τις εντολές της, με αποτέλεσμα η μητρική να ελέγχει την πλειοψηφία των δικαιωμάτων ψήφου, σαν να ανήκαν όλα στην ίδια⁶⁹.

⁶⁵ Προϊσχύον άρθρο 42^ε παρ. 5 περ. α' στοιχ. δδ' ΚΝ 2190/1920

⁶⁶ Θεοδωρίδου, Ι. (2005). Μετατροπή εταιρείας από θυγατρική σε συγγενή. Έψιλον 7/2005, σελ. 183

⁶⁷ Σωτηρόπουλος, Γ. (2016). ό.π, σελ. 282-283. Περάκης, Ε., Σωτηρόπουλος, Γ., Λιβαδά, Χ., Δρίτσας, Σ. ό.π., σελ. 255 επ.

⁶⁸ Προϊσχύον άρθρο 42^ε παρ. 5 περ. α' υποπερ. ββ' ΚΝ 2190/1920

⁶⁹ Περάκης, Ε., Σωτηρόπουλος, Γ., Λιβαδά, Χ., Δρίτσας, Σ. ό.π., σελ. 256

ε. Η μητρική οντότητα συμμετέχει ως μέτοχος, εταίρος ή μέλος στη θυγατρική, και παράλληλα, αθροιστικώς: i) έχει διορίσει την πλειοψηφία των μελών της διοίκησης της θυγατρικής, κατά την τρέχουσα περίοδο, την προηγούμενη και μέχρι την κατάρτιση των Ετήσιων Χρηματοοικονομικών Καταστάσεων, ii) κατέχει δικαιώματα ψήφου που αντιπροσωπεύουν τουλάχιστον το 20% των συνολικών δικαιωμάτων ψήφου της θυγατρικής και iii) δεν αναγνωρίζεται σε τρίτο μέρος κανένα από τα αναφερόμενα στα στοιχεία α', β' ή γ' της παρ. 2 του άρθρου 32, δικαιώματα επί της θυγατρικής οντότητας (άρθρο 32 παρ. 2 στοιχ. δ' υποστοιχ. δ2.1-δ2.3).

στ. *Η μητρική επιχείρηση έχει την εξουσία να ασκεί ή πράγματι ασκεί κυριαρχική επιρροή ή έλεγχο στην θυγατρική οντότητα* (άρθρο 32 παρ. 2 στοιχ. ε').

Η περίπτωση αυτή της συμμετοχικής συνδέσεως έρχεται να καλύψει όλες εκείνες τις περιπτώσεις όπου η μητρική επιχείρηση ελέγχει ή μπορεί να ελέγξει τη θυγατρική, χωρίς όμως να πληρούνται οι προϋποθέσεις των προαναφερθεισών περιπτώσεων α-δ της παρ. 2 του άρθρου 32⁷⁰. Προβλέπει ουσιαστικά την περίπτωση εκλογής της διοίκησης της θυγατρικής επιχείρησης από τη μητρική, παρά την κατοχή ποσοστού μικρότερου του 20% των δικαιωμάτων ψήφου της θυγατρικής⁷¹.

ζ. *Πολυμητρική σύνδεση επιχειρήσεων*. Δύο ή περισσότερες μητρικές επιχειρήσεις είτε ιδρύουν μία ή περισσότερες κοινές θυγατρικές επιχειρήσεις είτε αποκτούν από κοινού την πλειοψηφία των μετοχών μίας θυγατρικής επιχείρησης, η οποία βρίσκεται υπό πολλαπλή εξάρτηση⁷².

η. Οι επιχειρήσεις οι οποίες συνδέονται μεταξύ τους με αμοιβαία συμμετοχή⁷³.

⁷⁰ Περάκης, Ε., Σωτηρόπουλος, Γ., Λιβαδά, Χ., Δρίτσας, Σ. ό.π., σελ. 256

⁷¹ Σωτηρόπουλος, Γ. (2016). Το νέο δίκαιο των ενοποιημένων λογαριασμών. ΕΕμπΔ 2016/Α. σελ. 286

⁷² Κατσάς, Θ. ό.π., σελ. 80

⁷³ Δούβλης, Β. (1986). Η αμοιβαία συμμετοχή στο κεφάλαιο εμπορικών εταιριών. Συγκριτική επισκόπηση του ελληνικού και γαλλικού δικαίου. ΕΕμπΔ 1986, Αθήνα, σελ. 209

1.4.2 Δικαιοπρακτική σύνδεση

Η δικαιοπρακτική ή συμβατική σύνδεση – οριζόντιοι όμιλοι (άρθρο 32 παρ. 7 Ν. 4308/2014)⁷⁴, αποτελεί σπανιότερη μορφή σύνδεσης, κατά την οποία οι επιχειρήσεις, χωρίς να συνδέονται με τη σχέση εξάρτησης που προβλέπει η παράγραφος 2 του άρθρου 32 του Ν. 4308/2014, τίθενται υπό **ενιαία διοίκηση**, είτε μέσω **σύμβασης** (άρθρο 32 παρ. 7 στοιχ. α') που συνάπτεται μεταξύ των επιχειρήσεων, είτε με ανάλογη **πρόβλεψη** που προσθέτουν στο **ιδρυτικό έγγραφο** ή στο **καταστατικό** τους (άρθρο 32 παρ. 7 στοιχ. β')⁷⁵. Η επιχείρηση που δεσμεύεται συμβατικά, οφείλει να ακολουθεί τις υποδείξεις των μελών της κεντρικής διοίκησης και να προάγει το εταιρικό συμφέρον, μέσα στα όρια που θέτει ο νόμος, η ιδρυτική σύμβαση και το καταστατικό⁷⁶. Ειδικότερα:

- α. Δύο ή περισσότερες επιχειρήσεις τίθενται υπό ενιαία διοίκηση με τη σύναψη μίας επιχειρηματικής σύμβασης⁷⁷, της λεγόμενης **σύμβασης εξουσιάζσεως**.
- β. Μία επιχείρηση παραχωρεί, μέσω της **σύμβασης ανάθεσης διαχείρισης**, στη διαχειρίστρια επιχείρηση την εξουσία να ασκεί την εκμετάλλευσή της για συγκεκριμένο χρονικό διάστημα, ενεργώντας στο όνομα και για λογαριασμό της⁷⁸.

Η θεμελίωση ενιαίας διεύθυνσης μέσω της σύναψης ειδικής επιχειρηματικής σύμβασης ή καταστατικής πρόβλεψης δεν τυγχάνει εφαρμογής στο ελληνικό δίκαιο, σε αντίθεση με τη ρητή πρόβλεψη και εφαρμογή της στο γερμανικό δίκαιο⁷⁹.

1.4.3 Πραγματική ή de facto σύνδεση

Η **πραγματική ή de facto σύνδεση επιχειρήσεων** (άρθρο 32 παρ. 1 στοιχ. ε' Ν. 4308/2014)⁸⁰, αποτελεί την τρίτη και τελευταία μορφή σύνδεσης των επιχειρήσεων, η οποία συναντάται όταν δεν συντρέχουν οι προαναφερθείσες περιπτώσεις σύνδεσης και

⁷⁴ Προϊσχύον άρθρο 96 παρ. 1 στοιχ. α' ΚΝ 2190/1920

⁷⁵ Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 55 επ.

⁷⁶ Κατσάς, Θ. ό.π., σελ. 81

⁷⁷ Αυγητίδης, Δ. ό.π., σελ. 264, Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). ό.π, σελ. 13. Γεωργακόπουλος, Λ. ό.π., σελ. 372

⁷⁸ Κοτσίρης, Λ. (2000). Κατάργηση δικαιώματος προτίμησης επί μεταβιβάσεως μετοχών. ΔΕΕ 11/2000, σελ. 1062. Αθανασίου, Λ. (2004). Η σύμβαση διαχείρισης (Management contract). ΕλλΔνη 4/2004, σελ. 973 επ.

⁷⁹ Σωτηρόπουλος, Γ. (2016). ό.π., σελ. 287

⁸⁰ Προϊσχύον άρθρο 96 παρ. 1 στοιχ. β' ΚΝ 2190/1920

επιτυγχάνεται μέσω της υποβολής των επιχειρήσεων υπό ενιαία διοίκηση, εφόσον δηλαδή η διεύθυνση των επιχειρήσεων έχει αναληφθεί από τα ίδια διαχειριστικά ή εποπτικά όργανα, στην πλειοψηφία τους ή στο σύνολό τους, καθ' όλη τη διάρκεια της εταιρικής χρήσης, χωρίς όμως να συντρέχει μεταξύ των επιχειρήσεων σχέση εξάρτησης ή να έχει προηγηθεί συμβατική πρόβλεψη⁸¹. Οι σχέσεις αυτές και η διάγνωση τους, ως πραγματικά περιστατικά, υπόκεινται σε απόδειξη. Στην περίπτωση της ταυτότητας των διοικητικών οργάνων τεκμαίρεται αμάχητα η ύπαρξη ενιαίας διεύθυνσης των μελών του ομίλου⁸². Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι οι συνδεδεμένες με αυτόν τον τρόπο επιχειρήσεις, αποτελούν διακριτά νομικά πρόσωπα⁸³.

1.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Με αφετηρία τις διατάξεις λογιστικού περιεχομένου του τροποποιηθέντα ΚΝ 2190/1920 από τον Ν. 4308/2014, αφορώσες την υποχρέωση σύνταξης ενοποιημένων χρηματοοικονομικών καταστάσεων εκ μέρους των επιχειρήσεων - μελών του ομίλου, ο Έλληνας νομοθέτης προέβη στον προσδιορισμό της έννοιας των συνδεδεμένων επιχειρήσεων και των μορφών σύνδεσης. Σημαντικότερη τομή των νέων διατάξεων αποτέλεσε η αναγνώριση των ομίλων επιχειρήσεων από το νομοθέτη, ως αναπόσπαστου μέρους της σύγχρονης συναλλακτικής πραγματικότητας και συνεχίζει να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο για την ελληνική οικονομία.

Η έλλειψη ενός ολοκληρωμένου και συγκεντρωμένου νομοθετικού πλαισίου δεν πρέπει να μας οδηγεί στο βεβιασμένο συμπέρασμα ότι τα νομικά ζητήματα που άπτονται της λειτουργίας των ομίλων επιχειρήσεων είναι μειωμένης σημασίας και φυσικά δεν αναιρείται η αναγνώριση που λαμβάνει πλέον το φαινόμενο των ομίλων επιχειρήσεων από τον Έλληνα νομοθέτη. Οι αποσπασματικές διατάξεις αποδεικνύουν τις αποσπασματικές αντιδράσεις του νομοθέτη, που στόχο έχει μέσω αυτών να αντιμετωπίσει τους κινδύνους και τα κρίσιμα νομικά ζητήματα που ανακύπτουν από τη λειτουργία των ομίλων επιχειρήσεων, ιδίως την περίοδο της οικονομικής κρίσης και τα οποία παρουσιάζονται ενδελεχώς στα επόμενα κεφάλαια.

⁸¹ Παπαγιάννης, Ι. ό.π., σελ. 1516

⁸² Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 46. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ. 482. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 717. Γεωργακόπουλος, Λ. ό.π., σελ. 379

⁸³ Βλ. ΜΠρΠειρ 111/1996, ΔΕΕ 11/1996, σελ. 1077. Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 57. Κατσάς, Θ. ό.π., σελ. 82

Βιβλιογραφία 1^{ου} Κεφαλαίου

Ελληνική

1. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Εμπορικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες*. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
2. Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Προσωπικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες*. Δ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
3. Αντωνόπουλος, Β. (2006). *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας και Ε.Π.Ε*. Α' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
4. Αυγητίδης, Δ. *Συνδεδεμένες επιχειρήσεις και εταιρικό δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (2012) *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας*. Εισαγωγικό Μέρος και Γενικές Διατάξεις, Τόμος 1. Β' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
5. Γεωργακόπουλος, Λ. (1996). *Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου*. Τόμος 1- Οι έμποροι. Τεύχος 2 – Εταιρείες & συνδεδεμένες επιχειρήσεις. Β' έκδοση. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
6. Δαβράδος, Ν. *Συνδεδεμένες Επιχειρήσεις και Εταιρικό Δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (2013). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας*. Τόμος 1. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
7. Δρυλλεράκης, Ι. *Ειδικές διατάξεις για στοιχεία ισολογισμού και ΛΑΧ*. Άρθρον 42^ε ΚΝ 2190/1920 εις Περάκης, Ε. (2010). *Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρείας*. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
8. Λιακόπουλος, Θ. (1993). *Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου στη νομολογία*. Εκδόσεις Π. Σάκκουλας, Αθήνα.
9. Μάτσος, Γ. *Διεθνή Λογιστικά Πρότυπα*. Άρθρο 134 εις Περάκης, Ε. (2004). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας (άρθρα 134-143 ΚΝ 2190/1920)*. Τόμος 9^{ος}. Β' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
10. Μούζουλας, Σ. *Η έννοια των συνδεδεμένων επιχειρήσεων κατά το ελληνικό εταιρικό δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (1991). *Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρείας*. Τόμος ΙΙ. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
11. Παμπούκης, Κ. (1991). *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας*. Τεύχος Πρώτο. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
12. Περάκης, Ε., Σωτηρόπουλος, Γ., Λιβαδά, Χ., Δρίτσας, Σ. (2017). *Το δίκαιο της λογιστικής*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

13. Ρόκας, Ν. (2012). *Εμπορικές Εταιρίες*. 7^η ενημερωμένη έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
14. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). *Εμπορικό Δίκαιο. ΕΤΑΙΡΙΕΣ*. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
15. Σωτηρόπουλος, Γ. *Υποχρέωση κατάρτισης ενοποιημένων λογαριασμών. Άρθρον 90* εις Περάκης, Ε. (2013). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας. Κατ' άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920*. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
16. Τριανταφυλλάκης, Γ. (2009). *Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
17. Χατζημιχαήλ, Δ. *Ερμηνεία άρθρου 42 παρ. ε περ. 5* εις Β. Γ. Αντωνόπουλος - Σπ. Μούζουλας. (2013). *Ερμηνεία Άρθρων Κ.Ν. 2190/1920 - Οι αμοιβές στις εισηγμένες εταιρίες και στις επιχειρήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα*. Τόμος ΙΙ. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

Μελέτες – Δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά

18. Αθανασίου, Λ. (2004). *Η σύμβαση διαχείρισης (Management contract)*. ΕλλΔνη 4/2004.
19. Αληφαντής, Γ. (2016). *Συνδεδεμένες επιχειρήσεις. Σχέσεις μητρικής προς θυγατρική (βάσει των Ελληνικών λογιστικών Προτύπων άρθρο 32, Ν. 4308/2014)*. Λογιστής 2016.
20. Δούβλης, Β. (1986). *Η αμοιβαία συμμετοχή στο κεφάλαιο εμπορικών εταιριών. Συγκριτική επισκόπηση του ελληνικού και γαλλικού δικαίου*. ΕΕμπΔ 1986, Αθήνα.
21. Θεοδωρίδου, Ι. (2005). *Μετατροπή εταιρείας από θυγατρική σε συγγενή*. Έψιλον 7/2005.
22. Κοτσίρης, Λ. (2000). *Κατάργηση δικαιώματος προτίμησης επί μεταβιβάσεως μετοχών*. ΔΕΕ 11/2000.
23. Παμπούκης, Κ. (2007). *Οι μετασχηματισμοί των επιχειρήσεων στους αναπτυξιακούς νόμους*. ΕπισκΕΔ 2007. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
24. Παπαγιάννης, Ι. (1999). *Η σύγχρονη προβληματική των συνδεδεμένων επιχειρήσεων στο ελληνικό δίκαιο επιχειρήσεων και εταιριών*. Αρμενόπουλος 1999.
25. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). *Η διαμόρφωση της ευθύνης στον όμιλο επιχειρήσεων*. ΕΕμπΔ Τεύχος 3^ο. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
26. Σωτηρόπουλος, Γ. (2016). *Το νέο δίκαιο των ενοποιημένων λογαριασμών*. ΕΕμπΔ 2016/Α.
27. Σουφλερός, Η. (2004). *Η κοινή θυγατρική επιχείρηση στο εταιρικό δίκαιο και στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού*, ΧρΙΔ Δ/2004, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.

28. Τέλλης, Ν. (1994). *Η έννοια της επιχείρησης στις διατάξεις περί συνδεδεμένων επιχειρήσεων του νόμου περί Α.Ε. (άρ. 42^ε παρ. 5 και 90 επ. κ.ν. 2190/1920)*. ΕΕμπΔ 1994. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.

Εισηγήσεις επιστημονικών συνεδρίων

29. Κατσάς, Θ. (2017). Εισήγηση «Ο έλεγχος ως παράμετρος σύνδεσης. Ομιλοποίηση και από-ομιλοποίηση: Οι δυνατότητες προληπτικής προστασίας της μετοχικής ή εταιρικής μειοψηφίας» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
30. Σωτηρόπουλος, Γ. (2006). Εισήγηση «Οι ενοποιημένες οικονομικές καταστάσεις κατά τον ΚΝ 2190/1920 και τα ΔΛΠ» εις 15^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Σύγχρονες Εξελίξεις στο Λογιστικό και Ελεγκτικό Δίκαιο». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
31. Τουντόπουλος, Β. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι επιχειρήσεων ως δικαικό ζήτημα» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
32. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι: Έμφαση στο σύνολο ή στα μέλη; Το παράδειγμα της πτώχευσης» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Νομοθεσία

- Ν. 2190/1920 «ΠΕΡΙ ΑΝΩΝΥΜΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ» (ΦΕΚ Α' 37/30.3.1963).
- Ν. 4308/2014 «Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, συναφείς ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 251/24.11.2014).
- Έβδομη Οδηγία 83/349/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 1983 βασιζόμενη στο άρθρο 54 παράγραφος 3 περίπτωση ζ) της συνθήκης για τους ενοποιημένους λογαριασμούς (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 193 της 18/07/1983).

Ιστοσελίδες

- <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-186/12&language=EL> Επίσημη ιστοσελίδα InfoCuria – Νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ
- Επίσημη ιστοσελίδα **ΕΛ.Λο.Π.** - Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα
<http://www.ellop.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CE%AF%CF%83%CE%B9%CE%BF/nomoi/%CE%BD-430824->

11-014/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-
%CE%B1-
%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/%CF%80%CE%B1%CF%81
%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%B1-
%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

ΟΙ ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΤΗΣ ΟΜΙΛΟΠΟΙΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

2.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Έχοντας παρουσιάσει το σύνολο των μορφών σύνδεσης που αναγνωρίζονται στην ελληνική νομοθεσία μεταξύ των επιχειρήσεων, τους λόγους που οδηγούν στην έντονη συγκέντρωσή τους και τα θετικά αποτελέσματα που μπορεί να επιφέρει μία τέτοια σύνδεση για τις συμμετέχουσες επιχειρήσεις και το σύνολο της οικονομίας, στο παρόν κεφάλαιο παρουσιάζεται η αντίπερα όχθη· οι κίνδυνοι που κρύβει η δημιουργία ενός ομίλου επιχειρήσεων, βασιζόμενοι πάντα στο πρότυπο των κεφαλαιουχικών εταιρειών και δη της ανώνυμης εταιρείας.

2.2 ΚΙΝΔΥΝΟΙ ΚΑΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, τα προβλήματα που δημιουργούνται εντός του ομίλου οφείλονται στη **σύγκρουση συμφερόντων της εξουσιάζουσας επιχείρησης και της ελεγχόμενης ή των μετόχων μειοψηφίας της ή των εταιρικών δανειστών της**, δεδομένου ότι η εξαρτώμενη εταιρεία, τελούσα υπό τη διαχείριση της κυρίαρχης - μητρικής εταιρείας, δρα συστηματικά και μόνιμα με βάση το ομιλικό συμφέρον. Ανεπηρέαστη φυσικά δε μένει ούτε η εξουσιάζουσα επιχείρηση και οι μέτοχοι της μειοψηφίας της, τα δικαιώματα των οποίων συχνά τίθενται σε κίνδυνο⁸⁴.

Σε κάθε επιχείρηση κοινός στόχος των μετόχων και των μελών της διοίκησης είναι κατά κανόνα, η προώθηση των εταιρικών συμφερόντων που θα οδηγήσουν στην ανάπτυξη της εταιρείας και κατά συνέπεια στη διεκπεραίωση των υποχρεώσεών της. Παρά ταύτα, δεν παρατηρείται σπάνια το φαινόμενο οι μέτοχοι της πλειοψηφίας ή τα μέλη της διοίκησης να χρησιμοποιούν την εξουσία που τους έχει δοθεί, προς εξυπηρέτηση προσωπικών τους συμφερόντων, αντίθετων προς το κοινό συμφέρον της εταιρείας. Όπως γίνεται αντιληπτό, όσο

⁸⁴ Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). ό.π., σελ. 720. Ρόκας, Ν. ό.π., 613-614. Τριανταφυλλάκης, Γ. (2009). ό.π., σελ. 299

αυξάνεται ο αριθμός των εταιρειών που συνδέονται μεταξύ τους, αυξάνεται και η εμφάνιση τέτοιων φαινομένων και διογκώνεται η ένταση του προβλήματος⁸⁵.

Επιπροσθέτως, η **σύνδεση** που επιτυγχάνεται μεταξύ των αυτοτελών νομικών οντοτήτων που απαρτίζουν τον όμιλο, αποτελεί μία **σχέση διαρκείας**⁸⁶. Η διάρκεια αυτή που χαρακτηρίζει τις σχέσεις των μελών του ομίλου, αποτελεί ενδεχόμενη πηγή ζημιών είτε για τις ίδιες τις επιχειρήσεις, είτε για τους τρίτους που συναλλάσσονται με αυτή, καθώς παραμονεύει ο κίνδυνος εκμετάλλευσης της διαχειριστικής εξουσίας που κατέχει η κυρίαρχη επιχείρηση και τα μέλη της διοίκησης.

Οι ενδεχόμενοι κίνδυνοι δύνανται να επηρεάσουν, τόσο το **εσωτερικό περιβάλλον** του ομίλου, δηλαδή τις εσωτερικές σχέσεις των μελών του, όσο και το **εξωτερικό**, ήτοι τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των εταίρων ή των μετόχων μίας επιχείρησης απέναντι σε τρίτους που συναλλάσσονται με μέλη του ομίλου. Τα μέσα του κοινού δικαίου, τα οποία παρουσιάζονται εκτενώς στο επόμενο κεφάλαιο, αποτελούν ένα μέσο αντιμετώπισης όλων αυτών των κινδύνων και κατ' επέκταση προστασίας των ζημιωθέντων, αλλά σε μικρή έκταση και με αβέβαια αποτελέσματα⁸⁷.

2.2.1 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΣΤΙΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Οι εσωτερικές σχέσεις στους ομίλους επιχειρήσεων αφορούν τις σχέσεις της κυρίαρχης επιχείρησης με τα όργανα διοίκησης των ελεγχόμενων επιχειρήσεων και των μετόχων μειοψηφίας τους, καθώς και τις σχέσεις μεταξύ των μετόχων πλειοψηφίας και των μετόχων μειοψηφίας της ελέγχουσας επιχείρησης.

2.2.1.1 Επιπτώσεις σύνδεσης στην ελεγχόμενη επιχείρηση

Η κυριαρχία που κατέχει η μητρική επιχείρηση και η δυνατότητά της να ασκεί ουσιώδη έλεγχο στις λειτουργίες των θυγατρικών της επιχειρήσεων, οδηγούν σε **αλλοίωση** τόσο της **οργανωτικής δομής** όσο και της **περιουσιακής οργάνωσης των ελεγχόμενων επιχειρήσεων**⁸⁸,

⁸⁵ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 15

⁸⁶ Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 49

⁸⁷ Γεωργακόπουλος, Λ. ό.π., σελ. 361

⁸⁸ Αντωνόπουλος, Β. ό.π., σελ. 589

με αποτέλεσμα οι θυγατρικές σπάνια να εμφανίζονται στις συναλλαγές τους ως πλήρως αυτόνομα πρόσωπα⁸⁹.

Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων σύνδεσης των επιχειρήσεων⁹⁰, διαπιστώνουμε ότι **θίγεται ουσιαστικά ο πυρήνας της αυτονομίας της ελεγχόμενης επιχείρησης**, η οποία εντάσσεται πλέον ολοκληρωτικά στον κλοιό της εξουσιάζουσας επιχείρησης. Στην περίπτωση της **συμμετοχικής σύνδεσης**, η ανεξαρτησία δράσης της θυγατρικής επιχείρησης περιορίζεται αισθητά, καθώς τόσο ο διορισμός των προσώπων που τη διευθύνουν όσο και ο έλεγχος των αποφάσεων που λαμβάνει η Γ.Σ. των μετόχων της, ανήκουν στην κυρίαρχη επιχείρηση του ομίλου⁹¹. Η έντονη εξάρτηση της ελεγχόμενης από την κυρίαρχη επιχείρηση, μπορεί να την οδηγήσει σταδιακά στο να αποτελεί ένα απλό τμήμα του ομίλου, το οποίο εκτελεί απλώς τις εντολές της μητρικής επιχείρησης⁹².

Η οργανωτική δομή της ελεγχόμενης επιχείρησης κλονίζεται ιδιαίτερα και στο πλαίσιο της **δικαιοπρακτικής σύνδεσης**, καθώς η θυγατρική επιχείρηση ασκεί την επιχειρηματική της δραστηριότητα υπό την κυριαρχική επιρροή της μητρικής επιχείρησης, απορρίπτοντας τις εντολές των μετόχων της. Έτσι, μεταβολές επέρχονται και στο **διοικητικό σκέλος**, με την περιθωριοποίηση του Δ.Σ. της ελεγχόμενης επιχείρησης, το οποίο παύει να ασκεί το σύνολο των αρμοδιοτήτων που προβλέπει το εταιρικό δίκαιο⁹³ και το εκάστοτε καταστατικό της εταιρείας και την ταυτόχρονη ανάληψη των εξουσιών του από την κυρίαρχη επιχείρηση.

Τέλος, στην περίπτωση όπου συμφωνείται η συμμετοχή της ελέγχουσας επιχείρησης στα οικονομικά αποτελέσματα των δραστηριοτήτων της ελεγχόμενης, αναιρείται και η **περιουσιακή της αυτοτέλεια**, η οποία καθιερώνεται στα άρθρα 44⁹⁴, 44α⁹⁵ και 45⁹⁶ ΚΝ 2190/1920⁹⁷. Οι ριζικές αυτές μεταβολές στην οργάνωση και στον τρόπο διοίκησης της

⁸⁹ Δερμιτζάκη, Φ. (2001). Προβλήματα ευθύνης στους ομίλους επιχειρήσεων. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα σελ. 1 επ. Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 58

⁹⁰ Βλ. υποενότητα 1.4

⁹¹ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π, σελ. 658

⁹² Αντωνόπουλος, Β. ό.π., σελ. 589

⁹³ Άρθρα 22^α και 23 ΚΝ 2190/1920

⁹⁴ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 158 Ν. 4548/2018

⁹⁵ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 159 Ν. 4548/2018

⁹⁶ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 160 Ν. 4548/2018

⁹⁷ Παμπούκης, Κ. (1989). Ένταξη ανώνυμης εταιρείας σε όμιλο πολυεθνικό. Εκδόσεις Σάκκουλας, σελ. 99 επ.

ελεγχόμενης επιχείρησης, ενδέχεται να θέσουν σε κίνδυνο και τα συμφέροντα των μετόχων της μειοψηφίας των θυγατρικών επιχειρήσεων και των εταιρικών πιστωτών⁹⁸.

2.2.1.2 Επιπτώσεις σύνδεσης στους μετόχους μειοψηφίας και στα όργανα διοίκησης της ελεγχόμενης επιχείρησης

Στους ομίλους επιχειρήσεων οι περισσότερες προστριβές προκαλούνται μεταξύ των μετόχων μειοψηφίας της θυγατρικής επιχείρησης με τα μέλη της διοίκησης της μητρικής, καθώς οι στόχοι των μετόχων της ελεγχόμενης επιχείρησης δεν συμβαδίζουν πάντοτε με τους σκοπούς και τα συμφέροντα που επιδιώκει η κυρίαρχη επιχείρηση⁹⁹. Το πρόβλημα διογκώνεται όσο αυξάνεται ο αριθμός των εταιρειών που αλληλοεπιδρούν και συνεπώς των μετόχων που συμμετέχουν σε αυτές.

Οι αποφάσεις που λαμβάνει η κυρίαρχη οντότητα στο πλαίσιο χάραξης της επιχειρηματικής και στρατηγικής της πολιτικής, όπως η διανομή των μερισμάτων, η περικοπή των δαπανών στα μέλη του ομίλου, η ανάπτυξη νέων δραστηριοτήτων και η επιχειρηματική επέκταση και ανάπτυξη του ομίλου, έρχονται σε σύγκρουση με τα συμφέροντα των μετόχων μειοψηφίας, όπως είναι η διατήρηση ενός σταθερού μετοχικού κεφαλαίου και η είσπραξη κερδών.

Οι συγκρούσεις επεκτείνονται και στις σχέσεις μεταξύ των μετόχων μειοψηφίας των ελεγχόμενων επιχειρήσεων με τα μέλη της διοίκησης αυτών, τα οποία συνήθως καθοδηγούνται από τη μητρική επιχείρηση. Οι συγκρούσεις γίνονται εντονότερες όταν μέτοχοι της μητρικής επιχείρησης με μικρά ποσοστά ελέγχουν τη διοίκηση των θυγατρικών¹⁰⁰, ενώ μειώνονται όταν η ελεγχόμενη επιχείρηση ανήκει πλήρως στην κυρίαρχη.

Ιδιαίτερα προβλήματα δεν παρουσιάζουν οι σχέσεις της κυρίαρχης επιχείρησης με τα όργανα διοίκησης της θυγατρικής επιχείρησης, καθώς τα συμφέροντά τους κινούνται παράλληλα, δεδομένου ότι οι διοικούντες τη θυγατρική επιχείρηση διορίζονται, ελέγχονται και ανακαλούνται από την κυρίαρχη επιχείρηση. Ασυμφωνία μπορεί να δημιουργηθεί όταν η

⁹⁸ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 659. Αντωνόπουλος, Β. ό.π., σελ. 589

⁹⁹ Δερμιτζάκη, Φ. ό.π., σελ. 1 επ.

¹⁰⁰ Μικρουλέα, Α. & Βερβεσός, Ν. Ζητήματα αρμοδιότητας και σύγκρουσης συμφερόντων κατά την αναδιάρθρωση ομίλων επιχειρήσεων, εις Αναμνηστικό Τόμο Γεωργακόπουλου, Λ. (2016). Αθήνα, σελ. 573, 585

μητρική επιχείρηση επιθυμεί τη διενέργεια παράνομων ή επικίνδυνων συναλλαγών εκ μέρους της διοικήσεως της θυγατρικής επιχείρησης, με αποτέλεσμα να βρίσκεται η τελευταία μπροστά στο δίλημμα του να ακολουθήσει την εντολή της κυρίαρχης επιχείρησης ή να αντιταχθεί, οδηγούμενη έτσι στην ανάκλησή της¹⁰¹.

2.2.1.3 Επιπτώσεις σύνδεσης στην κυρίαρχη επιχείρηση

Η σύνδεση μεταξύ των επιχειρήσεων δύναται να επηρεάσει και τις σχέσεις των μετόχων της μητρικής επιχείρησης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση όπου ο κυρίαρχος μέτοχος της μητρικής επιχείρησης έρχεται σε αντιπαράθεση με τα μέλη της διοίκησής της, λόγω διενέργειας επικίνδυνων ή παράνομων επιχειρηματικών ενεργειών μέσω της θυγατρικής ή λόγω παράνομης διάθεσης της εταιρικής περιουσίας, εν αγνοία ή παρά τις αντιρρήσεις των υπολοίπων μετόχων¹⁰².

2.2.2 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΣΤΙΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Τέλος, οι αρνητικές επιπτώσεις της σύνδεσης είναι εμφανείς και στην περίπτωση των εξωτερικών σχέσεων των ομίλων επιχειρήσεων, οι οποίες αφορούν τις σχέσεις των μελών – επιχειρήσεων του ομίλου με τους εταιρικούς δανειστές. Οι εταιρικοί δανειστές βρίσκονται αντιμέτωποι με τον κίνδυνο μη (ολοσχερούς) ικανοποίησης της ληξιπρόθεσμης απαίτησής τους, με τον κίνδυνο πληροφόρησης και αποτίμησης της φερεγγυότητας της αντισυμβαλλόμενης εταιρείας και τέλος με τον κίνδυνο πρόκλησης της αφερεγγυότητας της εταιρείας¹⁰³. Στόχος του νομοθέτη είναι ο περιορισμός των εν λόγω κινδύνων και όχι η παντελής απαλοιφή τους, ώστε να απαλλαγούν οι εταιρικοί πιστωτές από κάθε κίνδυνο μη ικανοποίησης των απαιτήσεών τους.

Επιπροσθέτως, ο επιμερισμός της ευθύνης μεταξύ των μελών του ομίλου για ενέργειες ή παραλείψεις οποιασδήποτε επιχείρησης του ομίλου επιδεινώνει τη θέση των εταιρικών δανειστών, και δη της θυγατρικής επιχείρησης, εάν ληφθεί υπόψη ότι τα συμφέροντα των

¹⁰¹ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 15

¹⁰² Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 18

¹⁰³ Γιοβαννόπουλος, Ρ. (2009). Εισήγηση «Η προστασία των πιστωτών στο εταιρικό και το πτωχευτικό δίκαιο. Συγκριτικές παρατηρήσεις» εις 18ο ΠΣΕΕ «Τάσεις και Προοπτικές του Δικαίου της Ανώνυμης Εταιρείας». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 202

δανειστών της θυγατρικής επιχείρησης τίθενται συχνά σε χαμηλότερη προτεραιότητα, λόγω των επιχειρηματικών επιλογών και στρατηγικών της κυρίαρχης επιχείρησης¹⁰⁴.

Η πρόωθηση λοιπών των κοινών συμφερόντων του ομίλου ή των υπέρτερων συμφερόντων της μητρικής επιχείρησης εις βάρος των επιδιώξεων των υπολοίπων επιχειρήσεων του ομίλου, μπορεί να οδηγήσει σε άνιση μεταχείριση των εταιρικών δανειστών, προσβάλλοντας το αίσθημα δικαίου και καθιστώντας επιτακτική την προστασία τους¹⁰⁵.

2.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Την τελευταία οκταετία με την εμφάνιση της οικονομικής κρίσης που έπληξε ιδιαίτερα και τη χώρα μας, η εξάπλωση των ομίλων επιχειρήσεων περιορίστηκε δραστικά και αυξήθηκε η δημιουργία νέων επιχειρήσεων με τη μορφή κυρίως ατομικών ή προσωπικών εταιρειών¹⁰⁶. Οι οικονομικές δυσχέρειες με τις οποίες έρχονται αντιμέτωπες οι επιχειρήσεις, η έλλειψη κινήτρων, η μείωση των επενδύσεων, η έλλειψη ρευστότητας και η μείωση του κύκλου εργασιών τους, δημιούργησαν σύγχυση όχι μόνο στις εσωτερικές σχέσεις των μελών και των μετόχων του ομίλου, αλλά και στις εξωτερικές σχέσεις των επιχειρήσεων με τους εταιρικούς δανειστές, διακινδυνεύοντας τα συμφέροντα όλων.

Για την εύρυθμη λειτουργία των ομίλων επιχειρήσεων και την προστασία των ανωτέρω, δημιουργήθηκε η ανάγκη θέσπισης κανόνων για την αντιμετώπιση των νομικών ζητημάτων που δημιουργούνται με την ομιλοποίηση των επιχειρήσεων, καθώς ο νομοθέτης δεν έχει προβεί στην επίλυση των νομικών ζητημάτων που προκύπτουν στις περιπτώσεις της άνισης μεταχείρισης μεταξύ των μετόχων μειοψηφίας και πλειοψηφίας, της αφερεγγυότητας εκ μέρους της ελέγχουσας επιχείρησης εις βάρος των δανειστών της ελεγχόμενης κλπ. Οι κανόνες αυτοί και η διαμορφωθείσα νομοθεσία και νομολογία μελετώνται στο επόμενο κεφάλαιο.

¹⁰⁴ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 660

¹⁰⁵ Γεωργακόπουλος, Α. ό.π., σελ. 355. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ.483

¹⁰⁶ ΟΛ. ΣτΕ 238/2015, ΟΛ. ΣτΕ 239/2015, ΟΛ. ΣτΕ 2287/2015, ΟΛ. ΣτΕ 3471/2015

Βιβλιογραφία 2^{ου} Κεφαλαίου

Ελληνική

1. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Εμπορικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες*. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
2. Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Προσωπικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες*. Δ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
3. Αντωνόπουλος, Β. (2006). *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας και Ε.Π.Ε.* Α' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
4. Γεωργακόπουλος, Λ. (1996), *Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου. Τόμος 1- Οι έμποροι. Τεύχος 2 – Εταιρείες & συνδεδεμένες επιχειρήσεις*. Β' έκδοση. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
5. Δαβράδος, Ν. *Συνδεδεμένες Επιχειρήσεις και Εταιρικό Δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (2013). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας*. Τόμος 1. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
6. Δερμιτζάκη, Φ. (2001). *Προβλήματα ευθύνης στους ομίλους επιχειρήσεων*. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα.
7. Παμπούκης, Κ. (1989). *Ένταξη ανώνυμης εταιρείας σε όμιλο πολυεθνικό*. Εκδόσεις Σάκκουλας.
8. Ρόκας, Ν. (2012). *Εμπορικές Εταιρίες*. 7^η ενημερωμένη έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
9. Τριανταφυλλάκης, Γ. (2009). *Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Μελέτες – Δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά

10. Μικρουλέα, Α. & Βερβεσός, Ν. (2016). *Ζητήματα αρμοδιότητας και σύγκρουσης συμφερόντων κατά την αναδιάρθρωση ομίλων επιχειρήσεων*, εις Αναμνηστικό Τόμο Γεωργακόπουλου, Λ. (2016). Αθήνα.

Εισηγήσεις επιστημονικών συνεδρίων

11. Γιοβαννόπουλος, Ρ. (2009). Εισήγηση «*Η προστασία των πιστωτών στο εταιρικό και το πτωχευτικό δίκαιο. Συγκριτικές παρατηρήσεις*» εις 18^ο ΠΣΕΕ «*Τάσεις και Προοπτικές του Δικαίου της Ανώνυμης Εταιρείας*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

12. Κατσάς, Θ. (2017). Εισήγηση «Ο έλεγχος ως παράμετρος σύνδεσης. Ομιλοποίηση και από-ομιλοποίηση: Οι δυνατότητες προληπτικής προστασίας της μετοχικής ή εταιρικής μειοψηφίας» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
13. Τουντόπουλος, Β. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι επιχειρήσεων ως δικαικό ζήτημα» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Νομοθεσία

- Ν. 2190/1920 «ΠΕΡΙ ΑΝΩΝΥΜΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ» (ΦΕΚ Α' 37/30.3.1963).
- Ν. 4308/2014 «Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, συναφείς ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 251/24.11.2014).
- Ν. 4548/2018 «ΘΕΣΜΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ Α.Ε.» (ΦΕΚ Α' 104/13.06.2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

Η ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΣΤΟΥΣ ΟΜΙΛΟΥΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΣΤΟ ΕΤΑΙΡΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

3.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σύγκρουση που δημιουργείται ανάμεσα στην **οικονομική ενότητα** των επιχειρήσεων που απαρτίζουν τον όμιλο, οι οποίες τίθενται υπό ενιαία διοίκηση και συνήθως υπό κεντρικό έλεγχο, και στην **πολλαπλότητα των νομικών προσωπικοτήτων**, αποτελεί τη βασική πηγή των νομικών ζητημάτων που παρουσιάζονται στο παρόν κεφάλαιο. Το πρώτο ζήτημα, ως προς το οποίο οι απόψεις δίστανται, είναι η αντιμετώπιση του ομίλου ως αυτοτελούς νομικής οντότητας, με δικαιώματα και υποχρεώσεις ή ως μίας σύνθετης μορφής επιχειρηματικής οργάνωσης, λειτουργικά αυτόνομων και νομικά ανεξάρτητων επιχειρήσεων, στην οποία ο νομοθέτης δεν αναγνωρίζει νομική προσωπικότητα, δικαιώματα και υποχρεώσεις¹⁰⁷.

Η έλλειψη επίσης, ενός ολοκληρωμένου και ενιαίου νομοθετικού πλαισίου για τις συνδεδεμένες επιχειρήσεις αφήνει πολλαπλά κενά. Σημαντικότερο εξ αυτών, η έλλειψη κανόνων σχετικών με τα όρια της νόμιμης δράσης των μελών – επιχειρήσεων ενός ομίλου και δη των μητρικών επιχειρήσεων και των μελών της διοίκησής της, που συνήθως αποτελούν, παράλληλα και τη διοίκηση της θυγατρικής επιχείρησής¹⁰⁸. Τα αλληλένδετα ζητήματα της νόμιμης δράσης και της στοιχειοθέτησης ευθύνης στο πρόσωπο της ελέγχουσας επιχείρησης παραμένουν αρρύθμιστα, τόσο στο πλαίσιο της εσωτερικής ευθύνης της επιχείρησης έναντι των μετόχων της μειοψηφίας, όσο και της εξωτερικής της ευθύνης έναντι των δανειστών.

Στο παρόν κεφάλαιο εντοπίζεται μέσα από τις διατάξεις του ελληνικού δικαίου και την ελληνική θεωρία και νομολογία, η δυνατότητα στοιχειοθέτησης ευθύνης του ομίλου επιχειρήσεων ως ενιαίας οντότητας, και οι νομικές βάσεις για την θεσμοθέτηση ευθύνης της κυρίαρχης επιχείρησης εντός του ομίλου, ιδίως για πράξεις των θυγατρικών της επιχειρήσεων, όπως επιτάσσει η αρχή της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου.

¹⁰⁷ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 5. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 43

¹⁰⁸ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 37

3.2 Η ΕΥΘΥΝΗ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΩΣ ΕΝΙΑΙΑΣ ΟΝΤΟΤΗΤΑΣ

Παρά την έλλειψη ενός αυστηρώς προκαθορισμένου νομικού περιεχομένου του όρου «όμιλος επιχειρήσεων», στο ελάχιστο εννοιολογικό του περιεχόμενο ανήκει η ύπαρξη επιχειρήσεων, οι οποίες λειτουργούν ως **αυτοτελή υποκείμενα δικαίου** τα οποία συνδέονται μεταξύ τους με σταθερό τρόπο, ώστε να επέρχεται συντονισμός της δράσης τους¹⁰⁹. Ο συντονισμός αυτός παρέχει στον όμιλο τη δυνατότητα να ασκεί την επιχειρηματική του δραστηριότητα σαν μία ενιαία επιχείρηση, διασπώντας παράλληλα την ευθύνη και τους επιχειρηματικούς κινδύνους μεταξύ των μελών του¹¹⁰.

Το σημαντικότερο πλεονέκτημα που διατηρεί εκάστη επιχείρηση εντός του ομίλου είναι η ελευθερία να επιλαμβάνεται και να αποφασίζει η ίδια για τις επιχειρηματικές της υποθέσεις, χωρίς οποιαδήποτε λανθασμένη επιλογή και τυχόν αποτυχία της να συμπαρασύρει τις υπόλοιπες συνδεδεμένες με αυτήν οντότητες¹¹¹. Από **επιχειρηματικής και οικονομικής άποψης** λοιπόν, **ο όμιλος αντιμετωπίζεται ως μία ενιαία οικονομική οντότητα**, λόγος που επιβάλλει τη σύνταξη και δημοσιοποίηση ενοποιημένων οικονομικών καταστάσεων για όλα τα μέλη του, ώστε κάθε μέτοχος και τρίτος να είναι σε θέση να λαμβάνει γνώση της πραγματικής οικονομικής κατάστασης του ομίλου¹¹².

Τα ξεχωριστά μέλη του ομίλου συνεχίζουν να αποτελούν νομικά αυτόνομες επιχειρήσεις με δική τους νομική προσωπικότητα, δικές τους υποχρεώσεις και δικαιώματα και δική τους περιουσία, με την οποία ευθύνονται απέναντι στους δανειστές τους, καθ' όλη τη διάρκεια της σύνδεσης. Το γεγονός αυτό δεν αναιρεί βεβαίως ότι μέσω της σύνδεσης των μελών του ομίλου **οι ελεγχόμενες επιχειρήσεις χάνουν τη διοικητική τους αυτοτέλεια και υπάγονται στην κυριαρχική επιρροή της μητρικής επιχείρησης, εξαρτώμενες πλέον οικονομικά από αυτή**¹¹³.

¹⁰⁹ ΕφΑθ 2511/2005, ΝΟΜΟΣ. ΜΠρΘεσ 804/2004, Αρμενόπουλος 2004,898. Σωτηρόπουλος, Γ. (2013). ό.π., σελ. 2388

¹¹⁰ Μήτσου, Α. (2010). Δανειοδότηση αλλοδαπής θυγατρικής προς ελληνική μητρική της εταιρείας και περιθώρια εφαρμογής του άρθρου 23^α παρ. 1 και 5 Ν 2190/1920. ΔΕΕ 10/2010, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 1021

¹¹¹ Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). ό.π., σελ. 712, Βαρελά, Μ. (2007). Η διαμόρφωση της εσωτερικής ευθύνης στους ομίλους εταιριών. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 71. Αλεπάκος, Κ. (1994). Εισήγηση «Η κάμψη της νομικής προσωπικότητας» εις 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Προβλήματα από την Εφαρμογή του Νόμου της Ανώνυμης Εταιρείας και η Ευρωπαϊκή Ανώνυμη Εταιρείας». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 249, 262

¹¹² Παμπούκης, Κ. (1999). Οικονομική οντότητα του ομίλου εταιριών και νομικές συνέπειές της. ΕπισκεΔ 1999. Τεύχος Γ'. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, σελ. 903 επ.

¹¹³ Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 47

Από **νομικής σκοπιάς** λοιπόν, σε αντίθεση με τα μέλη του τα οποία αποτελούν αυτοτελείς νομικές οντότητες που συμβάλλονται και ευθύνονται αυτοτελώς, **ο όμιλος ως όλον, στερείται νομικής προσωπικότητας**, δεν αποτελεί αυτόνομο υποκείμενο δικαίου με δικαιώματα και υποχρεώσεις και δεν διαθέτει δική του περιουσία¹¹⁴. Η πολλαπλότητα των νομικών προσώπων εξασφαλίζει την αύξηση της παραγωγικότητας και την καλύτερη κατανομή των παραγωγικών δυνάμεων και των δραστηριοτήτων εντός του ομίλου, ενώ παράλληλα οδηγεί και σε περιορισμό της ευθύνης των μελών του¹¹⁵.

Παρατηρείται επομένως ότι, **ενώ η αρχή της οικονομικής αυτοτέλειας κάμπτεται στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του ομίλου, η αρχή της νομικής αυτοτέλειας των νομικών προσώπων – μελών του ομίλου διατηρεί την ισχύ της**¹¹⁶. Η ιδιόμορφη αυτή επιχειρηματική δομή του ομίλου δημιουργεί τον προβληματισμό για το εάν ο όμιλος πρέπει τελικώς να αντιμετωπισθεί ως ενιαία οντότητα με ενιαία περιουσία υπέγγυα έναντι στους δανειστές, ή εάν αποτελεί απλώς μία λειτουργική ένωση αυτόνομων νομικών προσώπων, υπό ενιαία διοίκηση.

Η στοιχειοθέτηση ενιαίας ευθύνης απαιτεί την ύπαρξη ξεχωριστής οντότητας με νομική προσωπικότητα, ικανότητα δικαίου και περιουσία, στοιχεία τα οποία στερείται στο σύνολό τους ο όμιλος επιχειρήσεων. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι, **η διάσταση μεταξύ οικονομικής συνοχής και νομικής αυτοτέλειας των μελών του ομίλου και η έλλειψη αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας στον ίδιο τον όμιλο, αποκλείουν αυτομάτως την αντιμετώπιση αυτού ως ενιαίας νομικής οντότητας και το ενδεχόμενο καταλογισμού ενιαίας ευθύνης για πράξεις ή παραλείψεις των μελών του.**

Σε κάθε περίπτωση, η αναγνώριση νομικής προσωπικότητας σε μία ομάδα, όπως ο όμιλος επιχειρήσεων, θα έθετε σε κίνδυνο την αρχή της ασφάλειας του δικαίου, καθώς η έλλειψη δημοσιότητας που χαρακτηρίζει τις ενδοομιλικές συναλλαγές εγκυμονεί ιδιαίτερους κινδύνους για τους τρίτους που συναλλάσσονται με τα μέλη του ομίλου, αφού δεν είναι δυνατή η ενημέρωσή τους για όποιες αλλαγές έχουν επέλθει στις εσωτερικές σχέσεις των

¹¹⁴ Θεοχαροπούλου, Γ. (2003). Εισήγηση «Ζητήματα στη Διεύθυνση Ομίλων Επιχειρήσεων και εταιρική διακυβέρνηση» εις 13^ο ΠΣΕΕ «Η οργάνωση Επιχείρησης των Κεφαλαιουχικών Εταιριών». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 513. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). ό.π., 530

¹¹⁵ Μικρουλέα, Α. (2017). Εισήγηση «Σχέση Μητρικής – θυγατρικής. Δεσμευτικές Εντολές και Ζητήματα Ευθύνης» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, σελ. 151

¹¹⁶ Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 58

συνδεδεμένων επιχειρήσεων και ιδίως στον τρόπο λειτουργίας, οργάνωσης και διοίκησης του ομίλου¹¹⁷.

Επιπροσθέτως, στην περίπτωση αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας στον όμιλο επιχειρήσεων και απόδοσης σε αυτόν δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, ο νομοθέτης θα περιόριζε δραστικά και θα οριοθετούσε πολύ αυστηρά το πλαίσιο δράσης του ομίλου, ο οποίος αποτελεί ένα πολυσύνθετο και πολύπλοκο εταιρικό μόρφωμα. Στόχος του νομοθέτη είναι η διατήρηση της ευελιξίας δράσης των ομίλων κατά τη διεξαγωγή των συναλλαγών που πραγματοποιεί και η καλύτερη εξυπηρέτηση των επιχειρηματικών του επιλογών¹¹⁸.

Οδηγούμαστε, επομένως, στο συμπέρασμα της **αυτοτελούς ευθύνης των επιχειρήσεων που απαρτίζουν τον όμιλο, χωρίς τη δυνατότητα αναγωγής της δικής τους δράσης σε άλλα μέλη του ομίλου**. Το αξίωμα αυτό ανταποκρίνεται στη βασική αρχή του δικαίου ότι η εξουσία λήψης επιχειρηματικών αποφάσεων συμβαδίζει με τις αντίστοιχες ευθύνες¹¹⁹.

3.3 Η ΕΥΘΥΝΗ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Οι λογιστικού περιεχομένου διατάξεις που αναλύθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο συμβάλλουν μεν στη διαφάνεια της δράσης των μελών του ομίλου και κατά συνέπεια στην εν μέρει προστασία των δανειστών και των μετόχων τους, υστερούν όμως ως προς τη θέσπιση κανόνων σχετικών με την εσωτερική λειτουργία των επιχειρήσεων του ομίλου, τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μετόχων, την προστασία της εταιρικής μειοψηφίας και ιδίως την ευθύνη της κυρίαρχης επιχείρησης απέναντι στους μετόχους και στους δανειστές της θυγατρικής της επιχείρησης.

Ο έντονος προβληματισμός που έχει δημιουργηθεί αναφορικά με το ζήτημα της ευθύνης των μελών του ομίλου οφείλεται κυρίως, στην αυστηρώς τυπική ανεξαρτησία που διατηρούν οι επιχειρήσεις, οι οποίες στην πραγματικότητα αποβάλουν την αυτονομία τους ακολουθώντας τα συμφέροντα και τις στρατηγικές που θέτει η κυρίαρχη επιχείρηση, χωρίς απαραίτητως να συμβαδίζουν τα συμφέροντά τους και με τον κίνδυνο να εκτεθούν απέναντι

¹¹⁷ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 14

¹¹⁸ Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 48

¹¹⁹ Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ. 482

στους δανειστές τους¹²⁰. Τα συγκρουόμενα συμφέροντα κυρίαρχης και ελεγχόμενης επιχείρησης είναι ιδίως επιχειρηματικής φύσεως, όπως για παράδειγμα η διανομή των μερισμάτων, η «εκμετάλλευση» της εταιρικής περιουσίας, η κατανομή των κερδών κλπ¹²¹.

Η έλλειψη ενιαίας ευθύνης των συνδεδεμένων επιχειρήσεων αποτελεί τον κανόνα στα εθνικά δίκαια, όπως και στο ελληνικό¹²², ακολουθώντας τη βασική αρχή του εταιρικού δικαίου, της αυτοδιοίκησης της κάθε εταιρείας του ομίλου. Η διατήρηση χωριστής νομικής προσωπικότητας των μελών του ομίλου οδηγεί στην στοιχειοθέτηση ευθύνης τους, η οποία περιορίζεται αποκλειστικά στις δικές τους υποχρεώσεις και όχι για το σύνολο των δραστηριοτήτων του ομίλου. Με τον τρόπο αυτό, προστατεύονται τα συμφέροντα των δανειστών μίας εταιρείας του ομίλου έναντι άλλων δανειστών άλλης εταιρείας, αλλά και τα συμφέροντα των μετόχων της μειοψηφίας, καθώς διασφαλίζεται η περιουσία κάθε εταιρείας ξεχωριστά.

Το ελληνικό δίκαιο ωστόσο δεν αντιμετωπίζει με απόλυτο τρόπο το ζήτημα της αυτοτελούς ευθύνης των νομικών προσώπων, αλλά αντιθέτως σε συγκεκριμένες περιπτώσεις - που παρουσιάζονται κατωτέρω-, μετατίθενται τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις που προκύπτουν από τις πράξεις ή της παραλείψεις μίας οντότητας σε άλλη οντότητα του ομίλου¹²³. Με στόχο την εξυπηρέτηση των σύγχρονων συναλλακτικών αναγκών και την προστασία των τρίτων που συναλλάσσονται με τα μέλη του ομίλου, προκύπτει η δυνατότητα να επιμερισθεί η ευθύνη μεταξύ των επιχειρήσεων του ομίλου, ώστε οι δανειστές της ελεγχόμενης επιχείρησης να μπορούν να εξασφαλίσουν την ικανοποίηση των απαιτήσεων τους, στρεφόμενοι δυνητικά κατά όλων των μελών του ομίλου και όχι αποκλειστικά κατά του προσωπικού τους πιστωτή - ενός εκ των μελών του ομίλου.

Η απουσία ειδικών διατάξεων που να θεμελιώνουν ευθύνη της μητρικής επιχείρησης έναντι των αντισυμβαλλομένων της θυγατρικής της δεν αποκλείει τη στοιχειοθέτηση ευθύνης της εκ των προτέρων, αλλά μπορεί να προκύπτει μόνο για κάποιο νόμιμο λόγο ευθύνης¹²⁴. Η ευθύνη της μητρικής επιχείρησης για τις υποχρεώσεις της θυγατρικής της αναζητάται συνήθως στην εξουσία ελέγχου που ασκεί η πρώτη στις επιχειρηματικές δραστηριότητες της δεύτερης,

¹²⁰ Σινανιώτη - Μαρούδη, Α. (2003). ό.π., σελ. 539

¹²¹ Κατσάς, Θ. ό.π., σελ. 83

¹²² Αλεξανδρίδου, Ε. 720-721, Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 614-615

¹²³ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 14

¹²⁴ Μπακόπουλος, Κ. (2006). Η ευθύνη της μητρικής εταιρείας έναντι αντισυμβαλλομένων της θυγατρικής της. Μια επισκόπηση με βάση τους λόγους ευθύνης. ΧρΙΔ ΣΤ/2006, σελ. 107

η οποία διαπιστώνεται κατά περίπτωση με βάση την οργάνωση του ομίλου. Η άσκηση ελέγχου ωστόσο δεν αποτελεί ικανή προϋπόθεση για τη στοιχειοθέτηση ευθύνης της μητρικής για τις υποχρεώσεις της θυγατρικής της, για αυτό και η νομολογία ανατρέχει στη διενέργεια **επιλήψιμης συμπεριφοράς** που δύναται να επισύρει ευθύνη και η οποία αναζητάται στις **ενέργειες της μητρικής**, με τις οποίες ασκείται **έλεγχος** και οι οποίες επηρεάζουν τις σχέσεις της θυγατρικής με τους τρίτους¹²⁵.

3.4 ΝΟΜΙΚΗ ΘΕΛΕΛΙΩΣΗ ΤΗΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΤΗΣ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Βασική παρατήρηση που πρέπει να γίνει κατανοητή εξαρχής είναι ότι η **κεφαλαιουχική και μόνον συμμετοχή**, ακόμη και απόλυτη¹²⁶, εκ μέρους της μητρικής επιχείρησης στο κεφάλαιο της θυγατρικής της και **το γεγονός της ομιλοποίησης, δεν οδηγούν αυτομάτως στη στοιχειοθέτηση ευθύνης εις βάρος της μητρικής**, ειδάλλως θα καταστρατηγούνταν βασικές αρχές, όπως αυτές της αυτοτέλειας των νομικών προσώπων και της έλλειψης ευθύνης των μετόχων ή των εταίρων των κεφαλαιουχικών εταιρειών¹²⁷. Η άσκηση της εξουσίας που κατέχει η κυρίαρχη επιχείρηση δεν δημιουργεί την αντίστοιχη ευθύνη, όμως **ευθύνη δημιουργείται στις περιπτώσεις υπέρβασης των νόμιμων ορίων δράσης ή παράβασης του νόμου**.

Ο διαχωρισμός μεταξύ μητρικής και θυγατρικής επιχείρησης ως αυτοτελών νομικών υποκειμένων, ως αυθύπαρκτων κέντρων βουλήσεως και συμφερόντων, κατά περίπτωση, δύναται να μην είναι ανεκτός από το δίκαιο¹²⁸. Ενώ λοιπόν από την μέχρι τώρα ανάλυση διαφαίνεται ότι, ελλείψει ειδικότερων ρυθμίσεων σχετικών με την ευθύνη της μητρικής επιχείρησης, για πράξεις ή παραλείψεις των θυγατρικών της επιχειρήσεων και λόγω της νομικής αυτοτέλειας που διατηρεί κάθε επιχείρηση εντός του ομίλου, διαχωρίζονται η ελέγχουσα από την ελεγχόμενη επιχείρηση¹²⁹, συμπληρωματικά μπορούμε να προσφύγουμε σε διατάξεις του γενικού εταιρικού δικαίου, του αστικού δικαίου και στο θεσμό της άρσης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου, για την αντιμετώπιση των νομικών ζητημάτων που

¹²⁵ Μούζουλας, Σ. (1991). Η ευθύνη της μητρικής επιχείρησης για τις υποχρεώσεις της θυγατρικής της. ΕΕμπΔ 1991. ό.π., σελ. 406, 408-409

¹²⁶ Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 134. Μούζουλας, Σ. (1991). ό.π., σελ. 404

¹²⁷ Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 617. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 50. Μικρουλέα, Α. (2017). ό.π., σελ. 167

¹²⁸ Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). ό.π., σελ. 535

¹²⁹ Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 617. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 50

δημιουργούνται από τις επιζήμιες ενέργειες της θυγατρικής επιχείρησης, υπό τη διοίκηση και τις εντολές της μητρικής της¹³⁰.

Έτσι, η ευθύνη της κυρίαρχης επιχείρησης είτε εσωτερική, έναντι των μετόχων της μειοψηφίας¹³¹, είτε εξωτερική έναντι τρίτου-μη μέλους του ομίλου¹³², λόγω έλλειψης ειδικότερων ρυθμίσεων, μπορεί να στηριχθεί στους κανόνες περί άρσης της νομικής προσωπικότητας, καταχρηστικής άσκησης δικαιώματος και στην υποχρέωση πίστης του πλειοψηφούντος μετόχου¹³³. Το βασικό ερώτημα που απαντάται λοιπόν κατωτέρω είναι κατά πόσο δύναται η μητρική επιχείρηση λόγω της ένταξής της στο όμιλο επιχειρήσεων να επιβαρυνθεί με τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τις πράξεις και τις παραλείψεις των θυγατρικών της επιχειρήσεων κα υπό ποιες προϋποθέσεις.

3.4.1 Διατάξεις εταιρικού δικαίου

Αφετηρία για τη στοιχειοθέτηση ευθύνης της μητρικής επιχείρησης έναντι των εταιρικών πιστωτών στο εταιρικό δίκαιο αποτελεί ο ΚΝ 2190/1920 και ειδικότερα οι διατάξεις του περί δημοσιότητας, διατήρησης ελάχιστου μετοχικού κεφαλαίου, πληροφόρησης των μετόχων, απαγόρευσης ανταγωνισμού κπλ. Στην παρούσα υποενότητα παρουσιάζονται οι διατάξεις του εταιρικού δικαίου στις οποίες μπορεί να στηριχθεί έκαστος ζημιωθείς εταιρικός πιστωτής προκειμένου να αποζημιωθεί.

A) Παράνομες διανομές της εταιρικής περιουσίας

Με στόχο την προστασία της εταιρικής περιουσίας και κατ' επέκταση των μετόχων και των εταιρικών δανειστών του ομίλου, τα **άρθρα 44α¹³⁴ και 46α¹³⁵ του ΚΝ 2190/1920** απαγορεύουν οποιαδήποτε διανομή της εταιρικής περιουσίας στους μετόχους, όταν αυτή βρίσκεται κάτω του αθροίσματος του μετοχικού κεφαλαίου και των μη διανεμόμενων αποθεματικών¹³⁶. Στις **παράνομες διανομές** εντάσσονται και οι **συγκεκριμένες διανομές**,

¹³⁰ Δερμιτζάκη, Φ. ό.π., σελ. 9 επ.

¹³¹ Εφόσον η συμμετοχή της μητρικής επιχείρησης στη θυγατρική δεν καλύπτει ποσοστό 100%

¹³² Μπακόπουλος, Κ. ό.π., σελ. 106

¹³³ Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 33

¹³⁴ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 159 Ν. 4548/2018

¹³⁵ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 163 Ν. 4548/2018

¹³⁶ Ελευθεριάδης, Ν. (2012). Η προστασία των δανειστών κεφαλαιουχικής εταιρίας ως πρόβλημα ευθύνης των εταίρων. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 8 επ.

με αποτέλεσμα ο μέτοχος που φέρθηκε κακόπιστα και αποψίλωσε την εταιρική περιουσία να πρέπει να αποκαταστήσει την βλάβη της εταιρικής περιουσίας¹³⁷. Τα ανωτέρω άρθρα αναφέρονται αποκλειστικά στις δράσεις των οργάνων του ομίλου που επιφέρουν **ζημία** στην εταιρική περιουσία και συνδέονται αποκλειστικά με **περιουσιακή μετακίνηση**.

Β) Παράβαση της υποχρέωσης πίστης

Οι σχέσεις μεταξύ των εταίρων του ομίλου διέπονται από την καλή συναλλακτική πίστη, κατ' επιταγή της διάταξης του **άρθρου 288 ΑΚ**¹³⁸. Η έντασή της ποικίλει ανάλογα με τη δομή της εταιρείας και την προσωποπαγή ή μη διαμόρφωσή της. Οι καταχρηστικές συμπεριφορές εκ μέρους των μετόχων της μητρικής οντότητας αποτελούν **παραβίαση του καθήκοντος πίστης και οδηγούν σε υποχρέωση προς αποζημίωση**¹³⁹.

Γ) Άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου

Βασική αρχή του δικαίου των νομικών προσώπων αποτελεί η περιουσιακή αυτοτέλεια κάθε νομικού προσώπου απέναντι στα μέλη του και αντιστρόφως (**αρχή του χωρισμού ή αρχή της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου**)¹⁴⁰. Το νομικό πρόσωπο είναι οφειλέτης των δικών του υποχρεώσεων και δανειστής των δικών του δικαιωμάτων, χωρίς να εμπλέκονται ουδόλως τα μέλη του¹⁴¹. Η αρχή της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου που έχει ως στόχο την προστασία της συλλογικής δράσης των οργάνων και της προώθησης των συμφερόντων τους, **υποχωρεί** όταν η κοινή δράση οδηγεί σε συνέπειες αντίθετες προς την έννομη τάξη¹⁴², προκαλώντας **αρνητικά εξωτερικά αποτελέσματα**¹⁴³.

¹³⁷ Σωτηρόπουλος, Γ. Άρθρον 44^ο ΚΝ 2190/1920 εις Περάκης, Ε. (2010). Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ.1796 επ.

¹³⁸ Γεωργιάδης, Α., Σταθόπουλος, Μ. (1979). Αστικός Κώδιξ. Τόμος ΙΙ Γενικές Αρχές. Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 26 επ.

¹³⁹ Τέλλης, Ν. (2002). Υποχρέωση πίστης του μετόχου και ιδιαίτερα του μετόχου μειοψηφίας. ΕπισκεΔ Δ'/2002. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 907 επ. Μάρκου, Ι. (2002). Το καθήκον πίστωσης του μετόχου στη «δημόσια» ανώνυμη εταιρία. Τόμος ΝΓ'. ΕΕμπΔ 2002, Αθήνα, σελ. 1,6 επ.

¹⁴⁰ Αντωνόπουλος, Β. (2012). Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών (Προσωπικές εταιρίες - Α.Ε. – Ε.Π.Ε.). Δ' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 34

¹⁴¹ Βλ. υπόθεση Salomon v. Salomon (Aron Salomon v. A. Salomon and Company Ltd, [1987] AC 22). Πιτσιρίκος, Ι. (2007). Άρση της αυτοτέλειας νομικού προσώπου (ΑΕ) και καταλογισμός ευθύνης του για υποχρεώσεις του κυρίου ή μοναδικού μετόχου του. ΕΕμπΔ 2007. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος, σελ. 483. Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 1 επ. Αλεπάκος, Κ. (1994). ό.π., σελ. 251

¹⁴² Πιτσιρίκος, Ι. ό.π., σελ. 487. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). ό.π., σελ. 536

¹⁴³ Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 12. ΕφαΘ 1739/1995, ΕΕμπΔ1995/212, ΕφαΘ 12088/990, ΕΕμπΔ 1992/275

Προς αντιμετώπιση των αρνητικών αυτών αποτελεσμάτων και των περιπτώσεων καταχρηστικής επίκλησης της αρχής της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου διαμορφώθηκε η αρχή της «κάμψης της νομικής προσωπικότητας» ή «άρσης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου» ή «παραμερισμού του μανδύα του νομικού προσώπου» ή «κατάχρησης της νομικής προσωπικότητας»¹⁴⁴. Η αρχή της κάμψης της νομικής προσωπικότητας ως αντίρροπη της αρχής του χωρισμού του νομικού προσώπου από τα μέλη του, **αναγνωρίζεται νομολογιακά** και αποτελεί την εξαίρεση στον κανόνα, οδηγώντας στην ταύτιση της μητρικής με τη θυγατρική της επιχείρηση¹⁴⁵, με αποτέλεσμα πράξεις ή σχέσεις της εταιρείας να λαμβάνονται ως πράξεις ή σχέσεις των μελών της¹⁴⁶.

Για την εφαρμογή της άρσης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου **δεν αρκεί η πλειοψηφική συμμετοχή της μητρικής επιχείρησης στη θυγατρική της**¹⁴⁷, αλλά απαιτείται **κατάχρηση της εξουσίας** που κατέχει η μητρική επιχείρηση επί της διαχείρισης της θυγατρικής της, **κατά παράβαση της ορθής διαχείρισης των εταιρικών υποθέσεων και με πρόθεση ζημίας τρίτων**¹⁴⁸, κατά τρόπο που να αντιβαίνει σε θεμελιώδεις αρχές της έννομης τάξης, βάσει των άρθρων 281, 288, 914 ΑΚ¹⁴⁹.

Η άρση της αυτοτέλειας της νομικής προσωπικότητας εφαρμόζεται είτε βάσει ειδικών διατάξεων νόμου, είτε στην περίπτωση ανυπαρξίας των τελευταίων, βάσει γενικών διατάξεων του ΑΚ (άρθρα 281, 288, 914, 919), είτε τέλος, βάσει ερμηνείας των κανόνων δικαίου και συμβάσεων, που θα εφαρμοστούν¹⁵⁰. Εκτός από τις ανωτέρω διατάξεις, **δεν υπάρχει ad hoc διάταξη για τη θεμελίωση του παραμερισμού της νομικής προσωπικότητας**, για αυτό και οι περιπτώσεις στις οποίες επιβάλλεται ο παραμερισμός της νομικής προσωπικότητας δεν μπορούν να συμπεριληφθούν σε ένα γενικό κανόνα, αλλά **εκτιμάται σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση**¹⁵¹.

Η κάμψη της νομικής προσωπικότητας επέρχεται μόνο στο βαθμό που η θυγατρική εταιρεία δεν δύναται να ανταπεξέλθει σε συγκεκριμένες υποχρεώσεις της απέναντι σε εταιρικούς δανειστές, επιφέροντας **προσωρινή και περιορισμένη ευθύνη των μετόχων ή των**

¹⁴⁴ Αλεπάκος, Κ. ό.π., σελ. 8

¹⁴⁵ Δερμιτζάκη, Φ. ό.π., σελ. 55

¹⁴⁶ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 661. Βλ. επίσης ΟΛ ΑΠ 2/2013, ΕφΑΔ 2013, 228

¹⁴⁷ Βλ. ΕφΑθ 4714/2004, ΕΕμπΔ 2005, 729

¹⁴⁸ Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 50-51

¹⁴⁹ Μπακόπουλος, Κ. ό.π., σελ. 108 επ. Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 104-105

¹⁵⁰ ΜΠρΡοδ 80/2017, ΝΟΜΟΣ. Αλεπάκος, Κ. ό.π., σελ. 8

¹⁵¹ Παμπούκης, Κ. (1999). ό.π., σελ. 910 επ.

εταιρών του ομίλου και μόνο υπό το κράτος ειδικών συνθηκών. Η άρση της αυτοτέλειας είναι προσωρινή και περιορισμένη υπό την έννοια ότι δεν καταλύεται ολοκληρωτικά η νομική προσωπικότητα της εταιρείας, αλλά παραμερίζεται μόνο χάριν της συγκεκριμένης συναλλαγής η περιουσιακή της αυτοτέλεια¹⁵².

Η εταιρεία δεν απαλλάσσεται από τις νομικές συνέπειες που επέρχονται, αλλά με την άρση της νομικής προσωπικότητας επεκτείνονται οι ευθύνες και στο πρόσωπο του κυρίαρχου μετόχου, η ευθύνη του οποίου καθίσταται **επικουρική**. Σε κάθε περίπτωση ο περιορισμός της ευθύνης, νομικά ή οικονομικά, δεν πρέπει να αποτελέσει μηχανισμό αποφυγής της ευθύνης και μετατόπισης σε τρίτους¹⁵³. Συνηθέστερη περίπτωση αποδοχής της άρσης της νομικής προσωπικότητας στους ομίλους επιχειρήσεων από τα δικαστήρια αποτελεί η διενέργεια πράξεων κατ' επίφασιν από την ελεγχόμενη εταιρεία, ενώ στην πραγματικότητα διενεργούνται από την ελέγχουσα επιχείρηση¹⁵⁴, αποκλειστικά με πρόθεση απαλλαγής από τις υποχρεώσεις της.

Περίπτωση εφαρμογής της άρσης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου αποτελεί επίσης η **καταχρηστική άσκηση της οργανωτικής ελευθερίας κατ' άρθρο 281 ΑΚ**, ήτοι η δημιουργία νομικών προσώπων με στόχο τον καταμερισμό της ευθύνης μεταξύ των προσώπων¹⁵⁵, σκοπός που δε συνάδει με τον σκοπό που θέλει να προάγει το δίκαιο. Σε αυτή την περίπτωση η μητρική εταιρεία, ως μοναδικός ή κυρίαρχος μέτοχος της θυγατρικής της, χρησιμοποιεί καταχρηστικά την ευχέρεια συναλλακτικής δράσης, μέσω της ίδρυσης νομικών προσώπων που της εξασφαλίζουν περιορισμένη ευθύνη¹⁵⁶. Η ανωτέρω περίπτωση συντρέχει όταν από συγκεκριμένα γεγονότα όπως η κοινή επωνυμία, η χρήση του ίδιου προσωπικού, η δράση της μητρικής επιχείρησης μέσω των θυγατρικών της, απορρέει η περιουσιακή ταύτιση των συνδεδεμένων επιχειρήσεων¹⁵⁷.

¹⁵² ΑΠ 537/2016 ΑΠ, ΝΟΜΟΣ, ΑΠ 2/2013, ΔΕΕ 2013, σελ. 321, ΕφΠειρ 213/2007, ΝΟΜΟΣ, ΕφΠειρ 111/2017, ΔΕΕ 2017,657, ΕφΠειρ 348/2005, ΠεριΝ 2005,310. ΕφΑθ 1702/2006, ΔΕΕ 2007/322, ΜΠρΘεσ 2858/2006, Αρμενόπουλος 2006/1463

¹⁵³ Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 182

¹⁵⁴ Βλ. Απόφαση της 6^{ης}.02.2013, VTB Capital plc. V. Nutritek International Corp and others. Prest v. Petrdef Resources Ltd and others. Μούζουλας, Σ. (1991). Η ευθύνη της μητρικής επιχείρησης για τις υποχρεώσεις της θυγατρικής της. ό.π., σελ. 406

¹⁵⁵ Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 79 επ. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). ό.π., σελ. 537

¹⁵⁶ Δερμιτζάκη, Φ. ό.π., σελ. 178-180. Αλεπάκος, Κ. ό.π., σελ. 267. Μούζουλας, Σ. (1991). ό.π., σελ. 404, 410. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). ό.π., σελ. 529, 542-543

¹⁵⁷ Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). ό.π., σελ. 543

Επίσης, στην περίπτωση άρνησης της μητρικής επιχείρησης να καταβάλλει οφειλές της θυγατρικής της, επικαλούμενη την αρχή του χωρισμού, η συμπεριφορά της μπορεί να κριθεί καταχρηστική, κατ' άρθρο 281 ΑΚ, εφόσον η μητρική επιχείρηση αποτελεί τον μοναδικό μέτοχο ή εταίρο της θυγατρικής της και η άρνηση αυτή αντιβαίνει στην αρχή απαγόρευσης τέλεσης αντιφατικών συμπεριφορών και στην εντύπωση, που δικαιολογημένα έχει προκληθεί στους τρίτους, περί ενότητας των επιχειρήσεων και δράσης αυτών ως ενιαίου νομικού προσώπου¹⁵⁸.

Εν κατακλείδι, τα κριτήρια που χρησιμοποιούνται κυρίως στην ελληνική νομολογία είναι: **α)** Η ουσιαστική ταύτιση της εταιρικής με την προσωπική περιουσία του μετόχου, **β)** Η ανεπαρκής κεφαλαιοδότηση του νομικού προσώπου, **γ)** Η ύπαρξη περιστατικών καταστρατήγησης νόμου, **δ)** Ο διορισμός μελών των διοικητικών οργάνων από τον πλειοψηφούντα μέτοχο, καταλύοντας βασικές αρχές της έννομης τάξης και **ε)** Η εικονικότητα του νομικού προσώπου.

3.4.2 Διατάξεις γενικού ιδιωτικού δικαίου

Οι διατάξεις του γενικού ιδιωτικού δικαίου αποτελούν την επόμενη νομική βάση για τη θεμελίωση ευθύνης της μητρικής επιχείρησης για πράξεις και παραλείψεις της θυγατρικής της και κατ' επέκταση προστασίας των ζημιωθέντων δανειστών.

A) Ευθύνη λόγω διάψευσης της εμπιστοσύνης

Η αρχή προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης των αντισυμβαλλομένων αποτελεί υποκατηγορία της βασικής αρχής της καλής πίστης (ΑΚ 288¹⁵⁹). Η προστασία της εμπιστοσύνης των συναλλασσόμενων με τη θυγατρική επιχείρηση δεν στοιχειοθετεί αυτοτελή λόγο ευθύνης της μητρικής επιχείρησης, αλλά ευθύνη της γεννάται στην περίπτωση διάψευσης

¹⁵⁸ Η ενότητα των συνδεδεμένων επιχειρήσεων γίνεται δεκτή νομολογιακά, εφόσον συντρέχουν τα κριτήρια της κοινής έδρας, της χρήσης κοινής επωνυμίας, κοινών εγκαταστάσεων και κοινού προσωπικό, κλπ., καθώς και στην περίπτωση ταύτισης ή σύγχυσης της περιουσίας των δύο επιχειρήσεων. Αλεπάκος, Κ. ό.π., σελ. 266-267. Δερμιτζάκη, Φ. ό.π. σελ. 180. Ρήγας, Κ. (2008). Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 95. Βλ. επίσης ΕφΠειρ 473/2011, ΔΕΕ 2012, 661, ΠΠρΠειρ 2400/2010, ΔΕΕ 2011, 56

¹⁵⁹ Γεωργιάδης, Α., Σταθόπουλος, Μ. (1979). Αστικός Κώδιξ. Τόμος II Γενικό Ενοχικό. Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 489 επ. Βαθρακοκοίλης, Β. (2003). ΕΡΝΟΜΑΚ. Τόμος Β' Γενικές Αρχές άρθρα 287-495 σελ. 1123. Καρακώστας, Ι. (2006). Αστικός Κώδικας. Τόμος Τρίτος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 8 επ. Τριάντος, Ν. (2015). Αστικός Κώδικας. Ερμηνεία κατ' άρθρο. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 438 επ.

της εμπιστοσύνης που επέδειξαν τα αντισυμβαλλόμενα μέρη κατά τη διενέργεια συναλλαγών με την ελεγχόμενη του ομίλου επιχείρηση ή στην περίπτωση τέλεσης αντιφατικών συμπεριφορών των επιχειρήσεων του ομίλου, αντίθετων στη σύμβαση ή στον νόμο¹⁶⁰. Η ευθύνη στις περιπτώσεις αυτές αναζητάται, είτε στην σύμβαση με τη μορφή της δικαιοπρακτικής δέσμευσης, είτε στον νόμο, υπό τη μορφή προσυμβατικού πταίσματος¹⁶¹.

Αντίστοιχη ευθύνη αναγνωρίζεται και στις περιπτώσεις της **φαινόμενης πληρεξουσιότητας του άρθρου 224 ΑΚ**¹⁶², όπου η μητρική επιχείρηση υπαιτίως αγνοεί ή ανέχεται την αντιπροσώπευσή της από τη θυγατρική της και τη συμμετοχή αυτής σε συναλλαγές με τρίτους, οι οποίοι καλόπιστα λαμβάνουν ως δεδομένη την αντιπροσώπευση¹⁶³. Οι συνδεδεμένες επιχειρήσεις οφείλουν να τηρούν αυστηρά το καθήκον επιμέλειας στις συναλλαγές τους, ώστε να γίνονται αντιληπτά από τους τρίτους τα όρια της ευθύνης κάθε νομικού προσώπου του ομίλου¹⁶⁴.

Β) Καταχρηστική άσκηση δικαιώματος – ΑΚ 281¹⁶⁵

Ευθύνη της μητρικής επιχείρησης ή του μοναδικού ή κυρίαρχου μετόχου, προς αποζημίωση των ζημιωθέντων τρίτων ή των λοιπών μετόχων του ομίλου, μπορεί να στοιχειοθετηθεί και στην περίπτωση όπου οι πρώτοι καταχρώνται την ευχέρεια συναλλαγματικής δράσης μέσω της ίδρυσης άλλων νομικών προσώπων, με αποκλειστικό σκοπό την αποφυγή ευθυνών στο πρόσωπο της κυρίαρχης επιχείρησης ή τον περιορισμό της ευθύνης του μεγαλομετόχου¹⁶⁶.

¹⁶⁰ Μικρουλέα, Α. (2017). ό.π., σελ. 169. Βλ. Απόφαση της 15^{ης}.11.1994 i.S. Wibru Holding AG gegen Swissair Beteiligungen AG. Μπακόπουλος, Κ. ό.π., σελ. 106

¹⁶¹ Γεωργιάδης, Α., Λιακόπουλος, Θ. (1993). Η επιστολή προθέσεων. Νομικό Βήμα 1993, Αθήνα, σελ. 210

¹⁶² Γεωργιάδης, Α., Σταθόπουλος, Μ. (1978). Αστικός Κώδιξ. Τόμος Ι Γενικές Αρχές. Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 391-392 επ. Καράκωστας, Ι. (2005). Αστικός Κώδικας. Τόμος Δεύτερος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 559 επ. Τριάντος, Ν. (2015). ό.π., σελ. 339 επ.

¹⁶³ Η φαινόμενη πληρεξουσιότητα δεν πρέπει να συγχέεται με την περίπτωση της ταύτισης των νομικών προσώπων, όπου ο τρίτος αντισυμβαλλόμενος αντιλαμβάνεται τις συνδεδεμένες οντότητες ως μία ενιαία επιχείρηση. Βλ. ΜΠρΑΘ 9291/1993, ΕΕμπΔ 1993, σελ. 222

¹⁶⁴ Μικρουλέα, Α. (2017). ό.π., σελ. 170

¹⁶⁵ Για καταχρηστική άσκηση δικαιώματος βλ. αναλυτικά Γεωργιάδης, Α., Σταθόπουλος, Μ. (1978). Αστικός Κώδιξ. Τόμος Ι Γενικές Αρχές. Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 489 επ. Βαθρακοκόιλης, Β. (2001). ΕΡΝΟΜΑΚ. Τόμος Α' Γενικές Αρχές άρθρα 1-216 σελ. 1123. Καράκωστας, Ι. (2005). Αστικός Κώδικας. Τόμος Δεύτερος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 805 επ. Τριάντος, Ν. (2015). ό.π., σελ. 418 επ.

¹⁶⁶ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 662. Βλ. ΑΠ 932/2009, ΝοΒ 2009 σελ. 2134

Γ) Συμβατική ευθύνη

Η μητρική εταιρεία μπορεί να αναλάβει χωρίς περιορισμό οποιαδήποτε εγγυητικής φύσεως υποχρέωση για τις συμβατικές υποχρεώσεις της θυγατρικής της, μέσω των λεγόμενων «**ρητρών ομίλου**». Κοινό στοιχείο των ρητρών αποτελεί η ανάληψη ευθύνης εκ μέρους της μητρικής επιχείρησης, με σκοπό τη διασφάλιση των τρίτων συναλλασσόμενων, ενόψει του πιστωτικού κινδύνου που αναλαμβάνουν¹⁶⁷. Μέσω της συμβατικής άρσης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου που ορίζει η ίδια η ρήτρα, η μητρική επιχείρηση παρέχει **εγγύηση** για τις υποχρεώσεις της θυγατρικής της, με αποτέλεσμα να γεννάται ευθύνη της μητρικής στην έκταση και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπει η ίδια η ρήτρα και αποκλειστικά έναντι του συγκεκριμένου τρίτου έναντι του οποίου ισχύει η συμβατική άρση της αυτοτέλειας.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η **ρήτρα συμψηφισμού** (ΑΚ 440)¹⁶⁸, με την οποία οποιαδήποτε θυγατρική επιχείρηση δύναται να προτείνει σε συμψηφισμό κατά των απαιτήσεων των δανειστών της, ανταπαιτήσεις της μητρικής ή άλλης επιχείρησης του ομίλου¹⁶⁹, σύμφωνα με την αρχή της καλής πίστης. Σκοπός της ρήτρας είναι η εκμετάλλευση των περιουσιακών πλεονασμάτων μίας επιχείρησης προς κάλυψη μειονεκτημάτων της άλλης, ιδίως στις περιπτώσεις εμφάνισης αφερεγγυότητας, όπου κινδυνεύουν τα συμφέροντα των τρίτων – δανειστών¹⁷⁰.

Στις ρήτρες ομίλου εντάσσονται και οι **δηλώσεις πατρωνίας**¹⁷¹, οι οποίες αποτελούν μέσο εξασφάλισης ιδίως στις περιπτώσεις της **εξωτερικής χρηματοδότησης** θυγατρικής ή άλλης επιχείρησης του ομίλου από πιστωτικό ίδρυμα. Ειδικότερα, η μητρική επιχείρηση υπόσχεται στη θυγατρική επιχείρηση να παρέχει επαρκή οικονομικά μέσα, συνήθως ρευστότητα, για να ανταποκριθεί η τελευταία στις συμβατικές της υποχρεώσεις, με αποτέλεσμα να μην αναγνωρίζεται στον δανειστή η δυνατότητα να στραφεί ευθέως κατά της μητρικής επιχείρησης, αλλά μπορεί να αξιώσει από τον πάτρωνα να καταβάλλει στον πιστούχο. Εναλλαγή της ρήτρας πατρωνείας αποτελεί και η ανάληψη υποχρέωσης έναντι του αποδέκτη

¹⁶⁷ Μπακόπουλος, Κ. ό.π., σελ. 109-110

¹⁶⁸ Καράκωστας, Ι. (2006). Αστικός Κώδικας. Τόμος Τρίτος. Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 792 επ. Τριάντος, Ν. (2015). ό.π., σελ. 650 επ. Βαθρακοκοίλης, Β. (2003). ΕΡΝΟΜΑΚ. Τόμος Β' Γενικές Αρχές. Άρθρα 287-495, σελ. 548

¹⁶⁹ Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ. 493

¹⁷⁰ Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 158

¹⁷¹ Βλ. ΠΠρΠειρ 3839/2014, ΝΟΜΟΣ. Τζουγανάτος, Δ. (2006). Η «δήλωση προστασίας προς αόριστα πρόσωπα» ως μέσο εξασφάλισης των πιστωτών θυγατρικής εταιρείας. ΕΕμπΔ Γ' Τεύχος/2006, σελ. 864 επ.

της δήλωσης, ήτοι του πιστωτικού ιδρύματος, αναγνωρίζοντας παράλληλα ευθεία αξίωση αποζημίωσης¹⁷².

Τέλος, με τις δεσμεύσεις προληπτικού χαρακτήρα αποτρέπονται συμβατικά τυχόν επιζήμιες για τον όμιλο ενέργειες των μετόχων, όπως η απαγόρευση μείωσης του ενεργητικού ή αύξησης του παθητικού, ο περιορισμός διανομής των μερισμάτων, οι συγκεκαλυμμένες διανομές κλπ., που ενδέχεται να οδηγήσουν σε αδυναμία ικανοποίησης των υποχρεώσεών τους¹⁷³.

Δ) Αδικοπρακτική ευθύνη (ΑΚ 914, 919, 922)

Πρωτογενής ευθύνη της μητρικής επιχείρησης για πράξεις ή παραλείψεις της θυγατρικής της που ζημίωσαν τρίτους γεννάται λόγω **αδικοπραξίας (ΑΚ 914¹⁷⁴)** ή **πρόκλησης ανήθικης βλάβης (ΑΚ 919¹⁷⁵)¹⁷⁶**. Η ευθύνη της μητρικής επιχείρησης δεν γεννάται σε κάθε περίπτωση τέλεσης αδικοπραξιών εκ μέρους της θυγατρικής της, αλλά ούτε και η διοίκηση της θυγατρικής επιχείρησης μπορεί να επικαλεσθεί τις εντολές και οδηγίες της μητρικής επιχείρησης για να απαλλαγεί από την ευθύνη της απέναντι στους δανειστές και τους μετόχους της, αφού οι παράνομες αποφάσεις της γενικής συνέλευσης (ΓΣ) δεν υποχρεώνουν το διοικητικό συμβούλιο (ΔΣ) να τις ακολουθήσει (άρθρο 22^α παρ. 2 εδαφ. β' ΚΝ 2190/1920¹⁷⁷)¹⁷⁸.

Η άσκηση **δεσπόζουσας επιρροής** της μητρικής επιχείρησης στην οργάνωση και λειτουργία της θυγατρικής της δημιουργεί αντίστοιχη **υποχρέωση επιμελούς διαχείρισης των εταιρικών υποθέσεων και της περιουσίας της θυγατρικής επιχείρησης**, όπως επιτάσσει η αρχή της καλής πίστης (ΑΚ 281, 288). Η παράβαση της θεμελιώδους αυτής υποχρέωσης, εφόσον συντρέχουν και οι λοιπές προϋποθέσεις, μπορεί να θεμελιώσει ευθύνη της μητρικής οντότητας προς καταβολή αποζημίωσης στους δανειστές ή στους μετόχους της θυγατρικής επιχείρησης, κατ' άρθρα 914 και 919 ΑΚ¹⁷⁹. Αντίστοιχη υποχρέωση αναγνωρίζεται και στο

¹⁷² Μπακόπουλος, Κ. ό.π., σελ. 110

¹⁷³ Μικρούλεα, Α. (2017). ό.π., σελ. 172

¹⁷⁴ Τριάντος, Ν. (2015). ό.π., σελ.1274. Καράκωστας, Ι. (2009). Αστικός Κώδικας. Τόμος Έκτος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 922 επ., 943 επ.

¹⁷⁵ Τριάντος, Ν. (2015). ό.π., σελ. 1286 επ. Καράκωστας, Ι. (2009). Αστικός Κώδικας. Τόμος Έκτος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 1014 επ.

¹⁷⁶ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 661

¹⁷⁷ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 102 Ν. 4548/2018

¹⁷⁸ Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 64. Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 139

¹⁷⁹ Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 143. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). ό.π., σελ. 540

πρόσωπο του πλειοψηφούντος μετόχου, ο οποίος ασκεί δεσπόζουσα επιρροή και είναι ταυτόχρονα επιφορτισμένος με την υποχρέωση διαφύλαξης των συμφερόντων του ομίλου και των λοιπών μετόχων¹⁸⁰.

Στις περιπτώσεις όπου ο βαθμός της επιρροής που ασκείται στην ελέγχουσα επιχείρηση οδηγεί στο να λειτουργεί αυτή ως εντολοδόχος της μητρικής επιχείρησης, οι δανειστές της μπορούν να στραφούν πλαγιαστικώς κατά της μητρικής βάσει του άρθρου 723 ΑΚ, ενώ ευθεία αξίωση μπορεί να αναγνωριστεί στους ζημιωθέντες από τις πράξεις της καθοδηγούμενης θυγατρικής επιχείρησης δανειστές, μέσω των διατάξεων 914 και 919 ΑΚ¹⁸¹.

Τελευταίο νομικό έρεισμα για τη θεμελίωση ευθύνης της μητρικής οντότητας για αδικοπραξίες τελεσθείσες από τη θυγατρική της, αποτελεί η **διάταξη του άρθρου 922 ΑΚ**¹⁸², δεδομένου ότι η μητρική επιχείρηση δύναται να θεωρηθεί προστηθείς της θυγατρικής της¹⁸³. Για την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 922 απαιτούνται: i) σχέση πρόστησης μεταξύ των δύο οντοτήτων, ii) σχέση εξάρτησης υπό την έννοια του ελέγχου και της επίβλεψης, iii) παράνομη και υπαίτια πράξη της θυγατρικής επιχείρησης – προστήσασας στο πλαίσιο υπηρεσίας ανατεθείσας από τη μητρική και iv) η ύπαρξη αιτιώδους συνδέσμου ανάμεσα στην αδικοπραξία και την προκληθείσα ζημία. Σπανιότερα τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 334 ΑΚ σχετικά με το βοηθό εκπλήρωσης¹⁸⁴.

Εφόσον λοιπόν τηρούνται όλες οι προϋποθέσεις και η θυγατρική επιχείρηση ενεργώντας υπό τις εντολές της μητρικής της, προβεί σε παράνομες και υπαίτιες πράξεις, μέσω των οργάνων της, ευθύνεται και η μητρική επιχείρηση προς αποζημίωση των ζημιωθέντων¹⁸⁵.

¹⁸⁰ Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ. 488

¹⁸¹ Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 139

¹⁸² Καράκωστας, Ι. (2009). Αστικός Κώδικας. Τόμος Έκτος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 1042 επ. Τριάντος, Ν. (2015). ό.π., σελ. 1293

¹⁸³ Λιακόπουλος, Θ. ό.π., σελ. 145-147. Δερμιτζάκη, Φ. ό.π., σελ. 197-199. Αλεπάκος, Κ. ό.π., σελ. 267. Ρήγας, σελ. 110-112

¹⁸⁴ Λιακόπουλος, Θ. ό.π. σελ. 146

¹⁸⁵ Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). ό.π., σελ. 489

3.4.3 Διατάξεις πτωχευτικού δικαίου

Η παρούσα ενότητα ολοκληρώνεται με μία σύντομη αναφορά στις πρόσφορες διατάξεις του Πτωχευτικού Κώδικα, για την ικανοποίηση των ζημιωθέντων δανειστών της θυγατρικής από τη μητρική επιχείρηση.

A) Πτωχευτική ανάκληση¹⁸⁶

Με την κήρυξη της πτώχευσης ο πτωχός χάνει την εξουσία διαχείρισης και διάθεσης της εταιρικής περιουσίας. Κατά τη διάρκεια της υπόπτου περιόδου, ήτοι μετά την επέλευση της αφερεγγυότητας και μέχρι την κήρυξη της πτώχευσης¹⁸⁷, όλες οι πράξεις διάθεσης στοιχείων της υπέγγυας έναντι των εταιρικών δανειστών, εταιρικής περιουσίας **ανακαλούνται δυνητικά ή υποχρεωτικά** σύμφωνα με την αντίστοιχη πρόβλεψη των άρθρων **42 και 43 ΠτΚ**. Αντικείμενο της ανάκλησης μπορούν να αποτελέσουν οι χαριστικές πράξεις, η πληρωμή μη ληξιπρόθεσμων χρεών τρίτων κλπ. Η ανάκληση πράξεων και εκτός της υπόπτου περιόδου, προϋποθέτει την τέλεση αυτών από τον οφειλέτη εντός της τελευταίας πενταετίας πριν την κήρυξη της πτώχευσης, κακόπιστα, δηλαδή με δόλο πρόκλησης βλάβης στους εταιρικούς πιστωτές ή επί ωφελεία ορισμένων πιστωτών εις βάρος άλλων¹⁸⁸.

B) Ευθύνη βάσει του άρθρου 98 ΠτΚ

Εξωτερική ευθύνη της μητρικής επιχείρησης μπορεί να γεννηθεί επίσης βάσει του άρθρου **98 παρ. 1 ΠτΚ**, εφόσον θεωρηθεί ότι η κυρίαρχη επιχείρηση ασκώντας επιρροή στα μέλη του ΔΣ, προκάλεσε υπαιτίως την πτώχευση της θυγατρικής της επιχείρησης¹⁸⁹. Η ευθύνη για πρόκληση της πτώχευσης βασίζεται ουσιαστικά στη ευθύνη για κακοδιαχείριση, εσφαλμένες επιχειρηματικές αποφάσεις και επιπόλαιη ανάληψη κινδύνων. Ενδεικτικά, η λήψη ριψοκίνδυνων ή παράνομων αποφάσεων, η κατάρτιση επιζήμιων δικαιοπραξιών κλπ μπορούν να θεωρηθούν ενέργειες που οδήγησαν στην πτώχευση¹⁹⁰.

¹⁸⁶ Σωτηρόπουλος, Γ. (2008). Πτωχευτικός χωρισμός, πτωχευτική διεκδίκηση, πτωχευτική ανάκληση. ΕπισκεΔ Γ/2008

¹⁸⁷ Με την κήρυξη της πτώχευσης αυτομάτως παύει να εφαρμόζονται οι διατάξεις περί πτωχευτικής ανάκλησης.

¹⁸⁸ Μικρουλέα, Α. (2017). ό.π., σελ. 193

¹⁸⁹ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 662

¹⁹⁰ Μικρουλέα, Α. (2017). ό.π., σελ. 194

3.5 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η έλλειψη αναγνώρισης νομικής προσωπικότητας και ευθύνης του ομίλου επιχειρήσεων ως ενιαίου συνόλου και η αρχή του χωρισμού/η αρχή της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου που δεσπόζει και στους ομίλους επιχειρήσεων, κατ' αντιστοιχία του προτύπου των ανωνύμων εταιρειών, αποτελούν τον κανόνα για τον επιμερισμό της ευθύνης εντός του ομίλου επιχειρήσεων στο ελληνικό δίκαιο¹⁹¹. Η βασική αυτή αρχή υποχωρεί στις περιπτώσεις όπου η επίκληση διαφορετικής προσωπικότητας χρησιμεύει για την νομιμοποίηση αποτελεσμάτων αντίθετων προς τους κανόνες της καλής πίστης και των συναλλακτικών ηθών.

Με βασικότερο, από όλα τα μέσα του εταιρικού και ιδιωτικού δικαίου, το θεσμό της άρσης της νομικής προσωπικότητας παραμερίζεται η αρχή του χωρισμού του νομικού προσώπου από τα μέλη του. Μέχρι σήμερα ούτε νομολογιακά έχουν αποκρυσταλλωθεί κάποια γενικής ισχύος κριτήρια. Είναι όμως δεδομένο ότι μία άκριτη εφαρμογή της αρχής αυτής θα έθετε σε κίνδυνο την ασφάλεια των συναλλαγών και θα στεκόταν εμπόδιο στην ανάπτυξη της ιδιωτικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας. Επομένως, η εφαρμογή των εκάστοτε διατάξεων του ΑΚ και η ερμηνεία των κανόνων δικαίου ανά περίπτωση, οδηγεί σε ασφαλέστερη και ορθότερη αντιμετώπιση του ζητήματος της ευθύνης των μελών του ομίλου.

Σε κάθε περίπτωση η νομική προσωπικότητα αποτελεί αποδοχή πλάσματος που αποσκοπεί στην εξυπηρέτηση των συναλλαγών και δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί για καταστρατήγηση της θεμελιώδους αρχής της αυτοτέλειας της νομικής προσωπικότητας. Για αυτό δεν είναι δυνατόν το ζήτημα περί άρσης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου να αντιμετωπισθεί με γενικό κανόνα, παρά μόνο περιπτωσιολογικά στο πλαίσιο των γενικών ρητρών του δικαίου, με στόχο την διαφύλαξη της καλής πίστης στις συναλλαγές.

¹⁹¹ Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 48. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 720-721. Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 614

Βιβλιογραφία 3ου κεφαλαίου

Ελληνική

1. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Εμπορικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες*. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
2. Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Προσωπικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες*. Δ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
3. Αλεπάκος, Κ. (1994). *Ο παραμερισμός (κάμψη) της νομικής προσωπικότητας της Α.Ε. στη νομολογία*. Εκδόσεις Ίδρυμα μελετών του Δικαίου των Επιχειρήσεων.
4. Αντωνόπουλος, Β. (2006). *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας και Ε.Π.Ε. Α' έκδοση*. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
5. Αντωνόπουλος, Β. (2012). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών (Προσωπικές εταιρίες - Α.Ε. - Ε.Π.Ε.)*. Δ' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
6. Βαρελά, Μ. (2007). *Η διαμόρφωση της εσωτερικής ευθύνης στους ομίλους εταιριών*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
7. Γεωργιάδης, Α., Σταθόπουλος, Μ. (1978). *Αστικός Κώδιξ*. Τόμος Ι Γενικές Αρχές. Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλας, Αθήνα.
8. Γεωργιάδης, Α., Σταθόπουλος, Μ. (1979). *Αστικός Κώδιξ*. Τόμος ΙΙ Γενικό Ενοχικό. Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλας, Αθήνα.
9. Δαβράδος, Ν. *Συνδεδεμένες Επιχειρήσεις και Εταιρικό Δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (2013). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας*. Τόμος 1. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
10. Δερμιτζάκη, Φ. (2001). *Προβλήματα ευθύνης στους ομίλους επιχειρήσεων*. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα.
11. Ελευθεριάδης, Ν. (2012). *Η προστασία των δανειστών κεφαλαιουχικής εταιρίας ως πρόβλημα ευθύνης των εταιριών*. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
12. Καράκωστας, Ι. (2005). *Αστικός Κώδικας*. Τόμος Δεύτερος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
13. Καράκωστας, Ι. (2006). *Αστικός Κώδικας*. Τόμος Τρίτος. Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
14. Καράκωστας, Ι. (2009). *Αστικός Κώδικας*. Τόμος Έκτος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
15. Λιακόπουλος, Θ. (1993). *Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου στη νομολογία*. Εκδόσεις Π. Σάκκουλας, Αθήνα.

16. Ρήγας, Κ. (2008). *Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
17. Ρόκας, Ν. (2012). *Εμπορικές Εταιρίες*. 7^η ενημερωμένη έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
18. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). *Εμπορικό Δίκαιο. ΕΤΑΙΡΙΕΣ*. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
19. Σωτηρόπουλος, Γ. *Άρθρον 44^α ΚΝ 2190/1920* εις Περάκης, Ε. (2010). *Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρίας*. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
20. Σωτηρόπουλος, Γ. *Υποχρέωση κατάρτισης ενοποιημένων λογαριασμών. Άρθρον 90* εις Περάκης, Ε. (2013). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας. Κατ' άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920*. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
21. Τριάντος, Ν. (2015). *Αστικός Κώδικας. Ερμηνεία κατ' άρθρο*. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Μελέτες – Δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά

22. Γεωργιάδης, Α., Λιακόπουλος, Θ. (1993). *Η επιστολή προθέσεων*. Νομικό Βήμα 1993, Αθήνα.
23. Μάρκου, Ι. (2002). *Το καθήκον πίστωσης του μετόχου στη «δημόσια» ανώνυμη εταιρία*. Τόμος ΝΓ'. ΕΕμπΔ 2002, Αθήνα.
24. Μήτσου, Α. (2010). *Δανειοδότηση αλλοδαπής θυγατρικής προς ελληνική μητρική της εταιρείας και περιθώρια εφαρμογής του άρθρου 23^α παρ. 1 και 5 Ν 2190/1920*. ΔΕΕ 2010. Τεύχος 10^ο. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
25. Μούζουλας, Σ. (1991). *Η ευθύνη της μητρικής επιχείρησης για τις υποχρεώσεις της θυγατρικής της*. ΕΕμπΔ 1991. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
26. Μπακόπουλος, Κ. (2006). *Η ευθύνη της μητρικής εταιρείας έναντι αντισυμβαλλομένων της θυγατρικής της. Μια επισκόπηση με βάση τους λόγους ευθύνης*. ΧρΙΔ ΣΤ/2006.
27. Παμπούκης, Κ. (1999). *Οικονομική ενότητα του ομίλου εταιριών και νομικές συνέπειές της*. ΕπισκεΔ 1999. Τεύχος Γ'. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
28. Πιτσιρίκος, Ι. (2007). *Άρση της αυτοτέλειας νομικού προσώπου (ΑΕ) και καταλογισμός ευθύνης του για υποχρεώσεις του κυρίου ή μοναδικού μετόχου του*. ΕΕμπΔ 2007. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
29. Σινανιώτη – Μαρούδη Α. (2003). *Η διαμόρφωση της ευθύνης στον όμιλο επιχειρήσεων*. ΕΕμπΔ Τεύχος 3^ο 2003. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.

30. Σωτηρόπουλος, Γ. (2008). *Πτωχευτικός χωρισμός, πτωχευτική διεκδίκηση, πτωχευτική ανάκληση*. ΕπισκεΔ Γ/2008.
31. Τέλλης, Ν. (2002). *Υποχρέωση πίστης του μετόχου και ιδιαίτερα του μετόχου μειοψηφίας*. ΕπισκεΔ Δ'/2002. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
32. Τζουγανάτος, Δ. (2006). *Η «δήλωση προστασίας προς αόριστα πρόσωπα» ως μέσο εξασφάλισης των πιστωτών θυγατρικής εταιρείας*. ΕΕμπΔ Γ' Τεύχος/2006.
33. Τουντόπουλος, Β. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι επιχειρήσεων ως δικαικό ζήτημα» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Εισηγήσεις επιστημονικών συνεδρίων

34. Αλεπάκος, Κ. (1994). Εισήγηση «*Η κάμψη της νομικής προσωπικότητας*» εις 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «*Προβλήματα από την Εφαρμογή του Νόμου της Ανώνυμης Εταιρείας και η Ευρωπαϊκή Ανώνυμη Εταιρεία*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
35. Γιובαννόπουλος, Ρ. (2009). Εισήγηση «*Η προστασία των πιστωτών στο εταιρικό και το πτωχευτικό δίκαιο. Συγκριτικές παρατηρήσεις*» εις 18^ο ΠΣΕΕ «*Τάσεις και Προοπτικές του Δικαίου της Ανώνυμης Εταιρείας*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
36. Θεοχαροπούλου, Γ. (2003). Εισήγηση «*Ζητήματα στη Διεύθυνση Ομίλων Επιχειρήσεων και εταιρική διακυβέρνηση*» εις 13^ο ΠΣΕΕ «*Η οργάνωση Επιχείρησης των Κεφαλαιουχικών Εταιριών*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
37. Κατσάς, Θ. (2017). Εισήγηση «*Ο έλεγχος ως παράμετρος σύνδεσης. Ομιλοποίηση και από-ομιλοποίηση: Οι δυνατότητες προληπτικής προστασίας της μετοχικής ή εταιρικής μειοψηφίας*» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
38. Μικρουλέα, Α. (2017). Εισήγηση «*Σχέση Μητρικής – Θυγατρικής. Δεσμευτικές Εντολές και Ζητήματα Ευθύνης*» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
39. Τουντόπουλος, Β. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι επιχειρήσεων ως δικαικό ζήτημα» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
40. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι: Έμφαση στο σύνολο ή στα μέλη; Το παράδειγμα της πτώχευσης» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Νομοθεσία

- Ν. 2190/1920 «ΠΕΡΙ ΑΝΩΝΥΜΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ» (ΦΕΚ Α' 37/30.3.1963).
- Ν. 4308/2014 «Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, συναφείς ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 251/24.11.2014).
- Ν. 4403/2016 «Οικονομικές καταστάσεις επιχειρήσεων (Οδηγία 2013/34)» (ΦΕΚ Α' 125/07-07-2016).
- Ν. 4548/2018 «ΘΕΣΜΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ Α.Ε.» (ΦΕΚ Α' 104/13.06.2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΜΕΤΟΧΩΝ ΚΑΙ ΔΑΝΕΙΣΤΩΝ ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΩΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

4.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Το φαινόμενο της ομιλοποίησης ενδέχεται να προκαλέσει ποιοτικές ανισότητες μεταξύ των μετόχων πλειοψηφίας και μειοψηφίας των επιχειρήσεων του ομίλου, αφού τα επιχειρηματικά πλεονεκτήματα και ωφελήματα από τη λειτουργία κάθε εταιρείας δεν εκτείνονται εξίσου σε όλους τους μετόχους. Την άνιση αυτή μεταχείριση υφίστανται και οι δανειστές, ιδίως στις περιπτώσεις όπου οι υποχρεώσεις μέλους του ομίλου δεν μπορούν να καταλογισθούν σε όλο τον όμιλο. Γεννάται επομένως το ζήτημα της λήψης μέτρων περί προστασίας ιδίως των «αδύναμων» που επηρεάζονται άμεσα από τη δράση της διοίκησης της θυγατρικής επιχείρησης, ήτοι των μετόχων μειοψηφίας και των δανειστών της.

4.2 ΔΙΑΦΑΝΕΙΑ ΣΤΟΝ ΟΜΙΛΟ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΚΑΙ ΜΕΤΡΑ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ

Απαραίτητο στοιχείο για να επιτευχθεί ο μέγιστος βαθμός προστασίας των αδυνάμων είναι η εξασφάλιση διαφάνειας της λειτουργίας και της δράσης των μελών του ομίλου, η οποία στην ελληνική έννομη τάξη εξασφαλίζεται μέσω των ρυθμίσεων που προβλέπουν την υποχρέωση σύνταξης ενοποιημένων οικονομικών καταστάσεων των μελών του ομίλου, στο περιεχόμενο των οποίων υποχρεούνται να αναφέρουν ειδικώς τις συναλλαγές που πραγματοποιούν με τα λοιπά συνδεδεμένα μέρη και όσα χρηματοοικονομικά στοιχεία είναι απαραίτητα για τη διαφάνεια της οικονομικής θέσης του ομίλου (άρθρο 29 παρ. 31 Ν. 4308/2014). Αντίστοιχες ρυθμίσεις συναντούμε και στο δίκαιο της κεφαλαιαγοράς, σχετικά με τις εισηγμένες σε οργανωμένη αγορά εταιρείες¹⁹².

¹⁹² Τουντόπουλος, Β. ό.π., σελ. 33

4.2.1 Προστασία εταιρικών δανειστών της ελεγχόμενης επιχείρησης

Ο όμιλος επιχειρήσεων στερούμενος νομικής προσωπικότητας, δικαιωμάτων και υποχρεώσεων, αυτοτελούς περιουσίας, θεσμοθετημένων οργάνων και δικαιοπρακτικής ικανότητας φέρνει υπεύθυνους απέναντι στους δανειστές τους εκπροσώπους των μελών του, στους οποίους έχει ανατεθεί η διαχείριση, με συνηθέστερα μάλιστα τα πρόσωπα της διοίκησης της κυρίαρχης επιχείρησης¹⁹³. Τα συμφέροντα των εταιρικών πιστωτών αποβλέπουν στη διατήρηση και προστασία της εταιρικής περιουσίας με στόχο την ικανοποίηση και κάλυψη των απαιτήσεων τους.

Στο ελληνικό δίκαιο η προστασία των εταιρικών πιστωτών βασίζεται σε δύο πυλώνες, του **εταιρικού** και του **πτωχευτικού δικαίου**. Οι πιστωτές αποτελούν μία ευπαθή ομάδα συμφερόντων, η προστασία της οποίας αποτελεί πρωταρχικό ζήτημα ιδίως στις κεφαλαιουχικές εταιρείες, πρώτον λόγω της αρχής του χωρισμού που επιφέρει την έλλειψη ευθύνης των εταίρων για τις εταιρικές υποχρεώσεις έναντι της εταιρείας και των τρίτων και δεύτερον, λόγω της μη ανάμειξης των δανειστών στη διοίκηση της εταιρείας¹⁹⁴.

Το εταιρικό δίκαιο δεν προβλέπει ρητά τρόπο ικανοποίησης των δανειστών της θυγατρικής επιχείρησης¹⁹⁵, για αυτό και τα **μέτρα προστασίας** που παρουσιάζονται παρακάτω είναι **προληπτικά**. Ο βασικός μηχανισμός προστασίας των εταιρικών πιστωτών που θέτει το εταιρικό δίκαιο είναι η **διασφάλιση της υπέγγυας εταιρικής περιουσίας**. Η εταιρεία υποχρεούται να συγκεντρώσει εξαρχής από τους εταίρους την ελάχιστη απαιτούμενη περιουσία που αντιστοιχεί στο μετοχικό κεφάλαιο και στα αποθεματικά και απαγορεύεται, μέχρι και την ικανοποίηση των πιστωτών της κατά το στάδιο της εκκαθάρισης, να την αποδώσει στους εταίρους υπό οποιαδήποτε μορφή (**άρθρα 44α¹⁹⁶ και 46¹⁹⁷ ΚΝ 2190/1920**).

Εξίσου σημαντική η ρύθμιση του άρθρου **17 παρ. 1 ΚΝ 2190/1920¹⁹⁸**, η οποία απαγορεύει στη μητρική επιχείρηση την απόκτηση δικών της μετοχών ή μετοχών της θυγατρικής της, ως ενέχυρο, προς εξασφάλιση δανείων ή άλλων απαιτήσεων και αντιστρόφως

¹⁹³ Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. ό.π., σελ. 47

¹⁹⁴ Γιοβαννόπουλος, Ρ. (2009). ό.π., σελ. 199 επ. Παμπούκης, Κ. (1991). Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας. ό.π., σελ. 30, 44 επ.

¹⁹⁵ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 660

¹⁹⁶ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 159 Ν. 4548/2018

¹⁹⁷ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 161 Ν. 4548/2018

¹⁹⁸ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 52 Ν. 4548/2018

την απόκτηση μετοχών της μητρικής από τη θυγατρική οντότητα (άρθρο 17 παρ. 2 και 3 ΚΝ 2190/1920)¹⁹⁹. Τέλος, με το άρθρο 23α²⁰⁰ ΚΝ 2190/1920 απαγορεύεται η χορήγηση δανείων από τη θυγατρική επιχείρηση προς τη μητρική, τα μέλη της διοίκησης, τους διευθυντές της κλπ.²⁰¹. Οι απαγορεύσεις του άρθρου 23^α έχουν σκοπό την αποτροπή της περιουσιακής μετακίνησης από μέλη του ΔΣ ή από κυρίαρχους μετόχους, η οποία εγκυμονεί κινδύνους βλάβης της εταιρείας και προβολής των προσωπικών συμφερόντων τους εις βάρος του εταιρικού συμφέροντος²⁰². Με τις εν λόγω διατάξεις αποτρέπεται να καταστεί πλασματικό το μετοχικό κεφάλαιο της θυγατρικής επιχείρησης, και κατά συνεπεία η βλάβη δανειστών και μετόχων.

Επιπροσθέτως, οι διατάξεις των άρθρων 7α,β²⁰³ και 43β²⁰⁴ Ν. 2190/1920, σχετικά με τη δημοσιότητα των οικονομικών καταστάσεων των κεφαλαιουχικών εταιρειών, συμβάλλουν στην διατήρηση της εταιρικής περιουσίας και στην προστασία των εταιρικών πιστωτών. Με τις διατάξεις των άρθρων 4²⁰⁵, 70²⁰⁶, 83²⁰⁷ ΚΝ 2190/1920 προβλέπονται αντίστοιχες συμβατικές υποχρεώσεις των μελών της διοίκησης για επιμελή διαχείριση της εταιρικής περιουσίας και εσωτερική ευθύνη τους για ζημιογόνες ενέργειες, κακή διαχείριση και υπέρμετρη διακινδύνευση της εταιρικής περιουσίας, χωρίς όμως να θεμελιώνεται οργανική υποχρέωσή τους απέναντι στους εταιρικούς πιστωτές²⁰⁸.

Η διαμορφωθείσα έως τώρα νομολογία έχει συμβάλλει εξίσου στην προστασία των πιστωτών, αναγνωρίζοντας εξωτερική ευθύνη των εταίρων και των διαχειριστικών οργάνων των συνδεδεμένων επιχειρήσεων έναντι των εταιρικών πιστωτών, για παράδειγμα με τον **θεσμό της άρσης της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου**, δεδομένου ότι δεν αναγνωρίζεται εκ του νόμου δικαίωμα στους δανειστές να στραφούν απευθείας κατά της εξουσιάζουσας επιχείρησης²⁰⁹. Η οικονομική ενότητα που εμφανίζουν οι συνδεδεμένες επιχειρήσεις με την

¹⁹⁹ Δαβράδος, Ν. ό.π., σελ. 59

²⁰⁰ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 99 Ν. 4548/2018

²⁰¹ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 660. Βλ. αναλυτικά Μήτσου, Α. ό.π., σελ. 1021 επ. Τριανταφυλλάκης, Γ. (2008). Το νέο άρθρο 23^α ΚΝ 2190/1920 – Ζητήματα εφαρμογής. ΧρΙΔ 2008. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα, σελ. 385. ΠΠρΠειρ 31/2002. ΔΕΕ 2002,837. Αληφαντής, Γ. (2012). Δάνεια, πιστώσεις και παροχή εγγυήσεων μεταξύ συνδεδεμένων επιχειρήσεων. Λογιστής 2012, σελ.

²⁰² ΑΠ 1642/1995. ΕΕμπΔ 1996, 323. ΑΠ 248/1998, ΝοΒ 1999,769

²⁰³ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρα 12, 13 Ν. 4548/2018

²⁰⁴ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 149 παρ. 5 Ν. 4548/2018

²⁰⁵ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 29 Ν. 4548/2018

²⁰⁶ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 171 παρ. 3 Ν. 4548/2018

²⁰⁷ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 171 παρ. 4 Ν. 4548/2018

²⁰⁸ Γιοβαννόπουλος, Ρ. ό.π., σελ. 204

²⁰⁹ Αντωνόπουλος, Β. ό.π., σελ. 590. Αυγητίδης, Δ. ό.π., σελ. 266

παράλληλη διατήρηση της νομικής τους αυτοτέλειας καθιστούν αδύνατη την ικανοποίηση των δανειστών της θυγατρικής επιχείρησης από την εταιρική περιουσία της μητρικής, σε περίπτωση αδυναμίας της πρώτης να εξασφαλίσει τις απαιτήσεις τους, εκτός εάν συντρέχουν οι προϋποθέσεις «κάμψης της νομικής προσωπικότητας»²¹⁰.

Η αρχή της κάμψης της αυτοτέλειας της νομικής προσωπικότητας εφαρμόζεται όταν επέρχεται κατάχρηση της αυτοτέλειας της νομικής προσωπικότητας εκ μέρους της μητρικής επιχείρησης, με την έννοια του άρθρου 281 ΑΚ²¹¹. Έτσι, στις περιπτώσεις όπου γίνεται κατάχρηση της δομής του ομίλου από τη μητρική επιχείρηση, η οποία συναλλάσσεται με τρίτους μέσω της θυγατρικής της, η οποία στερείται ιδίων κεφαλαίων, προκαλώντας έτσι βλάβη στα συμφέροντα των δανειστών, εφαρμόζεται η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου, ώστε να ευθύνεται η μητρική εταιρεία για τα χρέη της θυγατρικής της²¹².

Καταχρηστική συμπεριφορά θεμελιώνεται και στην περίπτωση επίκλησης της αρχής της περιουσιακής αυτοτέλειας εκ μέρους της μητρικής επιχείρησης με σκοπό να απεμπλακεί μέτοχός της, ο οποίος προκάλεσε σύγχυση της εταιρικής περιουσίας με την προσωπική του²¹³. Η επέκταση της ευθύνης της μητρικής επιχείρησης και ο καταλογισμός ευθυνών για όλες τις πράξεις και παραλείψεις των θυγατρικών της θα έθετε σε κίνδυνο τα συμφέροντα των δικών της δανειστών, για αυτό και η άρση της αυτοτέλειας της νομικής προσωπικότητας εφαρμόζεται *ad hoc* και έχει εξαιρετικό χαρακτήρα²¹⁴.

Επίσης, οι ζημιωθέντες δανειστές των θυγατρικών επιχειρήσεων μπορούν να στραφούν κατά της μητρικής επιχείρησης για πράξεις της θυγατρικής της, αποκλειστικά εφόσον έχει παράσχει εγγυήσεις για τις συγκεκριμένες ζημιογόνες πράξεις μέσω της **ρήτρας πατρωνίας**, δεδομένου ότι μόνον η κεφαλαιουχική συμμετοχή της μητρικής δε δημιουργεί εξωτερική ευθύνη²¹⁵. Στην περίπτωση έλλειψης ρήτρας πατρωνίας και συνεπώς έλλειψης ευθυνών της μητρικής επιχείρησης, οι δανειστές της θυγατρικής επιχείρησης προστατεύονται συμπληρωματικώς μέσω των διατάξεων του αστικού δικαίου.

²¹⁰ Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). ό.π., σελ. 530

²¹¹ Παμπούκης, Κ. (1999). ό.π., σελ. 910

²¹² Μήτσου, Α. ό.π., σελ. 1021. Πιτσιρίκος, Ι. ό.π, σελ. 484

²¹³ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 661

²¹⁴ Μούζουλας, Σ. (1991). Η ευθύνη της μητρικής επιχείρησης για τις υποχρεώσεις της θυγατρικής της. ΕΕμπΔ 1991. ό.π., σελ. 406

²¹⁵ Βλ. ΠΠρΠειρ 3839/2014, ΕΕμπΔ 2014, σελ. 873. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 660

Περιληπτικώς, βάσει των άρθρων **914 και 919 ΑΚ**, σε όσους αναγνωρίζεται έννομο συμφέρον μπορούν να εγείρουν αξίωση για αποζημίωση κατά της μητρικής επιχείρησης, εφόσον βεβαιώς πληρούνται οι λοιπές προϋποθέσεις του παρανόμου, της υπαιτιότητας, του αιτιώδους συνδέσμου μεταξύ της πράξης της θυγατρικής επιχείρησης και του αποτελέσματος, ήτοι της μη ικανοποίησης των απαιτήσεων των δανειστών²¹⁶.

Η αδικοπρακτική ευθύνη της μητρικής εταιρείας γεννάται λόγω παραβίασης των αρχών της καλής πίστης (ΑΚ 288) και της χρηστής διοίκησης (ΑΚ 281, 747), τις οποίες οφείλει να τηρεί και να ακολουθεί απαραβάτα η μητρική επιχείρηση ως επιβλέπουσα και διαχειρίστρια των εταιρικών υποθέσεων της θυγατρικής επιχείρησης²¹⁷. Οι δανειστές δύνανται να απαιτήσουν αποζημίωση (ΑΚ 914) και για τυχόν ζημία που υπέστησαν λόγω ίδρυσης εταιρείας από τη μητρική επιχείρηση με παράνομο σκοπό, όπως προβλέπεται στο άρθρο 4α παρ. 1 στοιχ. β'²¹⁸, δηλαδή με αποκλειστικό σκοπό την μεταφορά ευθυνών από τη μητρική επιχείρηση στην ιδρυθείσα και την αποφυγή αποζημίωσης οποιουδήποτε βλαφθέντος από την ίδια.

Θεωρηθείσα ως προστηθείς της θυγατρικής επιχείρησης, η ευθύνη της μητρικής οντότητας δύνανται να στηριχθεί και στο **άρθρο 922 ΑΚ**. Τέλος, στους δανειστές μίας εταιρείας του ομίλου αναγνωρίζεται το δικαίωμα να προτείνουν για συμψηφισμό έναντι της μητρικής την απαίτησή τους, ακόμη και εάν δεν υπάρχει αμοιβαιότητα των απαιτήσεων, κατ' άρθρο **440 ΑΚ**.

Το πτωχευτικό δίκαιο προτάσσει την προστασία των εταιρικών πιστωτών και σε αντίθεση με το εταιρικό δίκαιο παρέχει **εκ των υστέρων προστασία** στους εταιρικούς πιστωτές. Καταρχάς, με το **άρθρο 1 ΠτωχΚωδ** προβλέπεται «η συλλογική ικανοποίηση των πιστωτών του οφειλέτη με τη ρευστοποίηση της περιουσίας του». Επίσης η διαδικασία εξυγίανσης των **άρθρων 107 επ.** εξυπηρετεί τον σκοπό της πληρέστερης ικανοποίησης των πιστωτών. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η αιτιολογική έκθεση του Πτωχευτικού Κώδικα, πρωταρχικός σκοπός του θεσμού της πτωχευτικής διαδικασίας σύμφωνα με τις σύγχρονες τάσεις είναι η προστασία των πιστωτών και η ικανοποίησή τους με εκκαθάριση της πτωχευτικής περιουσίας. Η αναδιοργάνωση της επιχείρησης δεν αποτελεί αυτοσκοπό αλλά μέσο καλύτερης ενδεχομένως, ικανοποίησης των πιστωτών και διάσωσης της επιχείρησης²¹⁹.

²¹⁶ Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 617

²¹⁷ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 661

²¹⁸ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 11 Ν. 4548/2018

²¹⁹ Γιοβαννόπουλος, Ρ. ό.π., σελ. 207-209

Κεντρικός μηχανισμός προστασίας του πτωχευτικού δικαίου είναι η **πτωχευτική απαλλοτρίωση**, η οποία πλαισιώνεται από το θεσμό της πτωχευτικής ανάκλησης (άρθρα 41 επ. ΠτωχΚ)²²⁰. Με την κήρυξη της πτώχευσης, ο πτωχός χάνει την εξουσία διαχείρισης και διάθεσης της εταιρικής περιουσίας και την αποκτά ο σύνδικος. Στα νομικά πρόσωπα επιτυγχάνεται αποτελεσματικότερη προστασία των πιστωτών, δεδομένου ότι με την κήρυξη της πτώχευσης η εταιρεία λύεται και εισέρχεται στο στάδιο εκκαθάρισης, θέτοντας στη διάθεση των πτωχευτικών πιστωτών όλα τα στοιχεία της εταιρικής περιουσίας (άρθρο 96 παρ. 1 ΠτωχΚ)²²¹. Η προστασία των πιστωτών από το πτωχευτικό δίκαιο ολοκληρώνεται με τις διατάξεις των άρθρων 98, 171, 172, 176 κλπ., τα οποία προβλέπουν τις αστικές και ποινικές ευθύνες των εταίρων ή των διοικητικών οργάνων των κεφαλαιουχικών εταιρειών²²².

4.2.2 Προστασία μετόχων μειοψηφίας της ελεγχόμενης επιχείρησης

Οι πρώτοι που θίγονται μαζί με την ίδια την ελεγχόμενη εταιρεία, όταν «παραβιάζεται» η συνετή διοίκηση και διαχείριση της εταιρικής περιουσίας της θυγατρικής επιχείρησης εκ μέρους των μετόχων της μητρικής, είναι οι μέτοχοί της και δη, οι μέτοχοι της μειοψηφίας. Δεν είναι σπάνιο το φαινόμενο η μειοψηφία να υφίσταται άνιση μεταχείριση σε σχέση με την πλειοψηφία, η οποία έχει τη δύναμη να καθορίζει τη δράση της ελεγχόμενης επιχείρησης και να προασπίζει κυρίως τα δικά της συμφέροντα. Παρά το γεγονός όμως, ότι η μητρική επιχείρηση ασκεί δεσπόζουσα επιρροή και κρατά ουσιαστικά τα ηνία της διοίκησης της θυγατρικής, η τελευταία είναι αυτή που καλείται να αποζημιώσει τελικώς τους ζημιωθέντες μετόχους της.

Τα μέσα προστασίας που προβλέπει το εταιρικό δίκαιο για τους μετόχους μειοψηφίας είναι τα κάτωθι. Αρχικώς, το **άρθρο 22β παρ. 3 ΚΝ 2190/1920**²²³ προβλέπει τη δυνατότητα των **μετόχων που αντιπροσωπεύουν το 1/10 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου να ζητήσουν από το δικαστήριο το διορισμό ειδικών εκπροσώπων για τη διεξαγωγή της δίκης, εφόσον το Δ.Σ. της θυγατρικής επιχείρησης, επηρεαζόμενο και καθοδηγούμενο από την μητρική-ελέγχουσα επιχείρηση, αδρανή ή δεν ασκεί την εταιρική αγωγή**²²⁴.

²²⁰ Σωτηρόπουλος, Γ. (2008). Πτωχευτικός χωρισμός, πτωχευτική διεκδίκηση, πτωχευτική ανάκληση, ΕπισκεΔ Γ'/2008, σελ. 646, 658 επ.

²²¹ Γιοβαννόπουλος, Ρ. ό.π., σελ. 208

²²² Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 662, Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 618

²²³ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 105 Ν. 4548/2018

²²⁴ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 662

Ζητήματα εσωτερικής ευθύνης προκύπτουν επίσης και στην περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων μεταξύ της θυγατρικής και της μητρικής επιχείρησης. Το **άρθρο 69 ΑΚ** αναγνωρίζει στους μετόχους μειοψηφίας της θυγατρικής επιχείρησης τη δυνατότητα να ζητήσουν το διορισμό προσωρινής διοίκησης, με στόχο να προστατεύσουν τα συμφέροντα τους από τον ισχυρό μέτοχο – τη μητρική επιχείρηση²²⁵.

Επιπροσθέτως, **οι μέτοχοι της μεγάλης πλειοψηφίας (1/5 του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου)** της ελεγχόμενης εταιρείας έχουν δικαίωμα να ζητήσουν πληροφορίες για την πορεία των εταιρικών υποθέσεων και την περιουσιακή κατάσταση της εταιρείας, βασιζόμενοι στο **άρθρο 39 παρ. 5 ΚΝ 2190/1920**²²⁶, ενώ αντίστοιχα **η μικρή πλειοψηφία που αντιπροσωπεύει το 1/20** δύναται να λαμβάνει πληροφορίες, με πιο περιορισμένο περιεχόμενο, όπως προβλέπει το **άρθρο 39 παρ. 4 ΚΝ. 2190/1920**²²⁷. Τέλος, με την ίδια διάταξη, προβλέπεται ότι κάθε μέτοχος της ελεγχόμενης εταιρείας ατομικά, στο πλαίσιο εκτίμησης των θεμάτων της ημερήσιας διάταξης, δύναται να ζητήσει στη Γ.Σ. από το Δ.Σ. συγκεκριμένες πληροφορίες στη Γ.Σ. για τις υποθέσεις της εταιρείας, εφόσον κριθεί σκόπιμο²²⁸.

Τέλος, στις διατάξεις των άρθρων 914, 288 και 281 ΑΚ μπορούν να στηριχθούν και οι ζημιωμένοι μειοψηφούντες μέτοχοι της ελεγχόμενης εταιρείας προκειμένου να αποκατασταθεί η ζημία τους και να αποζημιωθούν από την ελέγχουσα επιχείρηση²²⁹.

4.2.3 Προστασία μετόχων μειοψηφίας της κυρίαρχης επιχείρησης

Αντίστοιχα δικαιώματα με των μετόχων της μειοψηφίας της ελεγχόμενης επιχείρησης αναγνωρίζονται από το εταιρικό δίκαιο και στους μετόχους της μειοψηφίας της ελέγχουσας επιχείρησης. Καταρχάς, με το **άρθρο 22^β παρ. 3 ΚΝ 2190/1920**²³⁰, αναγνωρίζεται το δικαίωμα στους μετόχους που εκπροσωπούν το 1/10 του καταβληθέντος μετοχικού κεφαλαίου, να αιτηθούν το διορισμό ειδικών εκπροσώπων από το δικαστήριο για την άσκηση των αξιώσεων κατά του Δ.Σ. της εταιρείας για αποζημίωσή της, όταν το τελευταίο αδρανεύει.

²²⁵ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 663. Ρόκας, Ν. ό.π., σελ. 617

²²⁶ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 141 παρ. 7 Ν. 4548/2018

²²⁷ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 141 παρ. 6 Ν. 4548/2018

²²⁸ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 663

²²⁹ Αντωνόπουλος, Β. ό.π., σελ. 592

²³⁰ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 105 Ν. 4548/2018

Μετά την τροποποίηση του άρθρου 43α²³¹ και την προσθήκη του άρθρου 107α²³² στον ΚΝ 2190/1920 με τον Ν. 4403/2016, προστίθεται μία ακόμη δυνατότητα προστασίας των μετόχων της μειοψηφίας της ελέγχουσας επιχείρησης, αν και θα λέγαμε κάπως περιορισμένη. Συγκεκριμένα, η μητρική επιχείρηση υποχρεούται μεν να ενημερώνει και να παρέχει πληροφορίες σε κάθε μέτοχό της για τις συναλλαγές που συνάπτονται μεταξύ αυτής και της ελεγχόμενης επιχείρησης, αλλά οι πληροφορίες αυτές αφορούν αποκλειστικά τις συναλλαγές που καταγράφονται στις ενοποιημένες οικονομικές καταστάσεις.

Συνεπώς, παρέχονται μεν οι αναγκαίες πληροφορίες από τη θυγατρική επιχείρηση προς τη μητρική για τη σύνταξη των ενοποιημένων οικονομικών καταστάσεων, οι οποίες καθίστανται πλέον διαθέσιμες στους μετόχους μειοψηφίας, χωρίς όμως οι τελευταίοι να έχουν τη δυνατότητα να λαμβάνουν πληροφορίες για το σύνολο των συναλλαγών στις οποίες προβαίνουν οι συνδεδεμένες επιχειρήσεις²³³.

Επιπροσθέτως, με τις **παραγράφους 4 και 5 του άρθρου 39²³⁴** του ίδιου νόμου παρέχεται η δυνατότητα στους **μετόχους της μικρής (1/20) και της μεγάλης πλειοψηφίας (1/5)** αντίστοιχα, να λαμβάνουν συγκεκριμένες πληροφορίες και να αιτηθούν από το δικαστήριο τη διενέργεια έκτακτου διαχειριστικού ελέγχου της εταιρείας, σύμφωνα με τα προβλεπόμενα στο **άρθρο 40 παρ. 1 και 3 ΚΝ 2190/1920²³⁵**. Τέλος, δύναται να απαγορευθεί η απόκτηση συμμετοχών σε άλλη εταιρεία ή η τροποποίηση του καταστατικού ή να προβλεφθεί η δέσμευση μετοχών.

²³¹ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 160 Ν. 4548/2018

²³² Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 153 Ν. 4548/2018

²³³ Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 663

²³⁴ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 141 παρ. 6,7 Ν. 4548/2018

²³⁵ Καταργείται με το άρθρο 189 Ν. 4548/2018. Βλ. αντίστοιχα άρθρο 142 παρ. 1,3 Ν. 4548/2018. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). ό.π., σελ. 664

4.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Βάσει των αρχών που ισχύουν στο ελληνικό δίκαιο, η μητρική εταιρεία δεν υπέχει γενικό καθήκον περί λήψης μέτρων για την προστασία των τρίτων που συναλλάσσονται με τις θυγατρικές της. Σε εξαιρετικές περιπτώσεις γίνεται δεκτός ο καταλογισμός ευθύνης στη μητρική εταιρεία για πράξεις της θυγατρικής της, βάση της τελολογικής ερμηνείας ενός νόμου ή της σύμβασης που εφαρμόζεται. Ο νόμος και η σύμβαση πρέπει να ερμηνεύονται σε κάθε περίπτωση με τρόπο που θα εμποδίζεται η παραβίασή τους. Για την επίτευξη αυτού του αποτελέσματος απαιτείται η επέκταση των έννομων συνεπειών της σύμβασης ή του κανόνα δικαίου και στη μητρική επιχείρηση.

Ενώ λοιπόν, κάθε εταιρεία ανεξαρτήτως της θέσης της στην ιεραρχία του ομίλου, διατηρεί ξεχωριστή νομική προσωπικότητα σε σχέση με τα υπόλοιπα μέλη – εταιρείες του ομίλου, με αποτέλεσμα να ευθύνεται καταρχήν για τα δικά της χρέη και όχι για τα χρέη των υπολοίπων μελών του ομίλου, το περί δικαίου αίσθημα επιβάλλει σε ορισμένες περιπτώσεις να γίνει δεκτή η κάμψη της αρχής της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου και η αναγνώριση ευθυνών της μητρικής επιχείρησης για πράξεις και παραλείψεις της θυγατρικής της.

Η διεύρυνση των υποκειμενικών ορίων της σύμβασης έχει στόχο την αποφυγή οποιασδήποτε παραβίασής της, εκ μέρους της θυγατρικής επιχείρησης και την προσπάθεια της μητρικής επιχείρησης για απεμπλοκή της από τους κινδύνους και τις ευθύνες που απορρέουν και τη μετατόπισή τους στους δανειστές της θυγατρικής επιχείρησης. Οι τελευταίοι αδυνατώντας μάλιστα στην πλειοψηφία των περιπτώσεων να λάβουν επαρκείς πληροφορίες για την οικονομική κατάσταση του ομίλου και τους κινδύνους που απορρέουν από τις συναλλαγές που συνάπτουν με τα μέλη του, καλύπτονται μέσω της διεύρυνσης των υποκειμενικών ορίων και την ένταξη της μητρικής επιχείρησης εντός αυτών.

Η νομολογία έχει συμβάλλει θετικά στη διαμόρφωση και στην επίλυση πολλαπλών νομικών ζητημάτων σχετικών με την ευθύνη της μητρικής επιχείρησης απέναντι στους δανειστές των θυγατρικών της, αλλά η επέμβαση του νομοθέτη θα συνέβαλε αποφασιστικά στη βελτίωση της ασφάλειας δικαίου στο ζήτημα της ευθύνης της μητρικής επιχείρησης για πράξεις ή παραλείψεις της θυγατρικής της.

Βιβλιογραφία 4^{ου} Κεφαλαίου

Ελληνική

1. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Εμπορικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες*. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
2. Αντωνόπουλος, Β. (2006). *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας και Ε.Π.Ε.* Α' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
3. Αντωνόπουλος, Β. (2012). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών (Προσωπικές εταιρίες - Α.Ε. - Ε.Π.Ε.)*. Δ' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα - Θεσσαλονίκη.
4. Αυγητίδης, Δ. *Συνδεδεμένες επιχειρήσεις και εταιρικό δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (2012) *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας*. Εισαγωγικό Μέρος και Γενικές Διατάξεις, Τόμος 1. Β' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
5. Δαβράδος, Ν. *Συνδεδεμένες Επιχειρήσεις και Εταιρικό Δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (2013). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας*. Τόμος 1. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
6. Παμπούκης, Κ. (1991). *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας*. Τεύχος Πρώτο. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη
7. Ρόκας, Ν. (2012). *Εμπορικές Εταιρίες*. 7^η ενημερωμένη έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Μελέτες – Δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά

8. Αληφαντής, Γ. (2012). *Δάνεια, πιστώσεις και παροχή εγγυήσεων μεταξύ συνδεδεμένων επιχειρήσεων*. Λογιστής 2012.
9. Μήτσου, Α. (2010). *Δανειοδότηση αλλοδαπής θυγατρικής προς ελληνική μητρική της εταιρείας και περιθώρια εφαρμογής του άρθρου 23^α παρ. 1 και 5 Ν 2190/1920*. ΔΕΕ 2010. Τεύχος 10^ο. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
10. Μούζουλας, Σ. (1991). *Η ευθύνη της μητρικής επιχείρησης για τις υποχρεώσεις της θυγατρικής της*. ΕΕμπΔ 1991. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
11. Μπακόπουλος, Κ. (2006). *Η ευθύνη της μητρικής εταιρείας έναντι αντισυμβαλλομένων της θυγατρικής της. Μια επισκόπηση με βάση τους λόγους ευθύνης*. ΧρΙΔ ΣΤ/2006.
12. Παμπούκης, Κ. (1999). *Οικονομική ενότητα του ομίλου εταιριών και νομικές συνέπειές της*. ΕπισκεΔ 1999. Τεύχος Γ'. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.

13. Πιτσιρίκος, Ι. (2007). *Άρση της αυτοτέλειας νομικού προσώπου (ΑΕ) και καταλογισμός ευθύνης του για υποχρεώσεις του κυρίου ή μοναδικού μετόχου του*. ΕΕμπΔ 2007. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
14. Σινανιώτη – Μαρούδη Α. (2003). *Η διαμόρφωση της ευθύνης στον όμιλο επιχειρήσεων*. ΕΕμπΔ Τεύχος 3^ο 2003. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
15. Σωτηρόπουλος, Γ. (2008). *Πτωχευτικός χωρισμός, πτωχευτική διεκδίκηση, πτωχευτική ανάκληση*. ΕπισκεΔ Γ'/2008.
16. Τριανταφυλλάκης, Γ. (2008). *Το νέο άρθρο 23^α ΚΝ 2190/1920 – Ζητήματα εφαρμογής*. ΧρΙΔ 2008. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα.

Εισηγήσεις επιστημονικών συνεδρίων

17. Γιοβαννόπουλος, Ρ. (2009). Εισήγηση «*Η προστασία των πιστωτών στο εταιρικό και το πτωχευτικό δίκαιο. Συγκριτικές παρατηρήσεις*» εις 18^ο ΠΣΕΕ «*Τάσεις και Προοπτικές του Δικαίου της Ανώνυμης Εταιρείας*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
18. Τουντόπουλος, Β. (2017). Εισήγηση «*Οι όμιλοι επιχειρήσεων ως δικαικό ζήτημα*» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «*Οι όμιλοι επιχειρήσεων*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
19. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. (2017). Εισήγηση «*Οι όμιλοι: Έμφαση στο σύνολο ή στα μέλη; Το παράδειγμα της πτώχευσης*» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «*Οι όμιλοι επιχειρήσεων*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Νομοθεσία

- Ν. 2190/1920 «ΠΕΡΙ ΑΝΩΝΥΜΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ» (ΦΕΚ Α' 37/30.3.1963).
- Ν. 4308/2014 «Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, συναφείς ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις» (ΦΕΚ Α' 251/24.11.2014).
- Ν. 4403/2016 «Οικονομικές καταστάσεις επιχειρήσεων (Οδηγία 2013/34)». (ΦΕΚ Α' 125/07.07.2016)
- Ν. 4548/2018 «ΘΕΣΜΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ Α.Ε.» (ΦΕΚ Α' 104/13.06.2018).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

ΣΥΝΔΕΔΕΜΕΝΕΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΙΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

5.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού πολυάριθμες είναι οι προκλήσεις που πρέπει να αντιμετωπισθούν από το νομοθέτη δεδομένης της εξάπλωσης και δραστηριοποίησης των ομίλων επιχειρήσεων σε διεθνή κλίμακα. Η οργανωτική ιδιομορφία των ομίλων επιχειρήσεων και η αναντιστοιχία μεταξύ οικονομικής ενότητας και νομικής πολλαπλότητας αντανακλώνται και στην ιδιομορφία εφαρμογής των βασικών κανόνων του ανταγωνισμού. Η ιδιομορφία αυτή, στη περίπτωση του δικαίου του ανταγωνισμού, οφείλεται στο ότι η εννοιολογική συγκρότηση των κανόνων ανταγωνισμού συγκλίνει στον οικονομικό συντονισμό του ομίλου επιχειρήσεων παρά στη νομική του διάσταση.

Στις περιπτώσεις παραβίασης κανόνων του ανταγωνισμού εντός του ομίλου από τη θυγατρική επιχείρηση υπό την επιρροή της μητρικής της, παρατηρείται συνήθως μία διάσταση μεταξύ κόστους και οφέλους αφενός, μεταξύ της επωφελούμενης μητρικής οντότητας και αφετέρου, της εξωτερικά εμφανιζόμενης ως υπέχουσας ευθύνη θυγατρικής οντότητας. Η τελευταία υιοθετεί μια εξωτερικά διαπιστώσιμη και απαγορευμένη συμπεριφορά, της οποίας η σύλληψη ανήκει στη μητρική, η οποία μετατοπίζει τελικώς τον επιχειρηματικό κίνδυνο από την παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού στη θυγατρική της.

Η ατιμωρησία της μητρικής επιχείρησης, η οποία είναι και ο τελικός λήπτης του οφέλους ή η απεμπλοκή της από τις σχετικές ευθύνες που επιφέρει η παράβαση των κανόνων ανταγωνισμού, είναι ανεπιθύμητες από σκοπιάς δικαίου του ανταγωνισμού. Οι περιπτώσεις καταλογισμού ευθύνης στη μητρική επιχείρηση για παραβάσεις της θυγατρικής της στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, ο τρόπος υπολογισμού των επιβληθέντων προστίμων, αλλά και η απαλλαγή των συμφωνιών εντός του ομίλου επιχειρήσεων από τις απαγορεύσεις του δικαίου του ανταγωνισμού μελετώνται στο παρόν κεφάλαιο με βάση ιδίως, τη διαμορφωθείσα έως τώρα ενωσιακή νομολογία – παρατιθέμενη κατωτέρω-, η οποία αποτέλεσε και τη βάση της εθνικής μας νομολογίας η οποία ακολούθησε πιστά τη συλλογιστική πορεία των ευρωπαϊκών οργάνων ανταγωνισμού.

5.2 ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Η μελέτη στο παρόν κεφάλαιο βασίζεται στα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ²³⁶, τα οποία περιλαμβάνουν τους «κανόνες που είναι εφαρμοστέοι επί των επιχειρήσεων» και στα αντίστοιχα άρθρα 1 και 2 του Ν. 3959/2011²³⁷ της εθνικής μας νομοθεσίας. Σύμφωνα με τα άρθρα 101 ΣΛΕΕ και 1 του Ν. 3959/2011 απαγορεύεται κάθε συμφωνία μεταξύ επιχειρήσεων και κάθε απόφαση ενώσεων επιχειρήσεων ή οποιαδήποτε μορφή εναρμονισμένης πρακτικής επιχειρήσεων, που έχει ως αντικείμενο ή αποτέλεσμα την παρακώλυση, τον περιορισμό ή τη νόθευση του ανταγωνισμού. Επίσης, με τα άρθρα 102 ΣΛΕΕ και 2 του Ν. 3959/2011 απαγορεύεται η από μία ή περισσότερες επιχειρήσεις καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσης στο σύνολο ή σε μέρος της αγοράς.

Οι κανόνες ανταγωνισμού της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) που προβλέπονται στα άρθρα 101 και 102 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) εφαρμόζονται μέσω του Κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου²³⁸. Τέλος, με την Οδηγία 2014/104/ΕΟΚ²³⁹, η οποία έχει ως βάση το άρθρο 103 ΣΛΕΕ, προβλέπονται οι αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης της νομοθεσίας ανταγωνισμού,

Από τις διατάξεις της ΣΛΕΕ, του παράγωγου ενωσιακού δικαίου και του Ν. 3959/2011 συνάγεται ότι, η νομοθεσία περί προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού αφορά τόσο τις ανεξάρτητες επιχειρήσεις, όσο και τις ενώσεις επιχειρήσεων. Στο πλαίσιο των ενώσεων

²³⁶ Πρώην άρθρα 81 και 82 ΣυνθΕΚ αντίστοιχα

²³⁷ ΦΕΚ Α' 93/20-04-2011. Αντίστοιχα άρθρα 1 και 2 προϊσχύοντος Ν. 703/1977. Βλ. αναλυτικά Τρούλη, Ε. (2011). Ο νεοψηφισθείς Ν. 3959/2011 που αντικατέστησε τον Ν. 703/1977 για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού: βασικές αλλαγές και πρώτες εντυπώσεις. ΕΕμπΔ 2011, σελ. 743 επ. Σουφλερός, Η. (2012). Ο νέος νόμος 3959/2011 για την Προστασία του Ελεύθερου Ανταγωνισμού. Κριτική παρουσίαση των κυριότερων νέων ρυθμίσεών του. Νομικό Βήμα 2011, σελ. 1108 επ.

²³⁸ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου, της 16^{ης} Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης. ΕΕ L 1 της 4.1.2003, σ. 1-25. Βλ. Σουφλερός, Η. (2009). Ο Κανονισμός 1/2003 και η βάσει αυτού αποκεντρωμένη εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 ΣυνθΕΚ – Επιπτώσεις στο ελληνικό δίκαιο ανταγωνισμού. Νομικό Βήμα 2009, σελ. 257

²³⁹ Οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα L 349 της 5.12.2014, σ. 1-19. Βλ. επίσης, Ν. 4529/2018 (ΦΕΚ Α' 56/23.03.2018) «Ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26^{ης} Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών – μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλες διατάξεις». Βλ. επίσης το από 26.02.2015 Ενημερωτικό Δελτίο 1 της ΕΑ με τίτλο: Οδηγία 2014/104/ΕΕ σχετικά με τις αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις του Ανταγωνισμού, χρήσιμες Πληροφορίες – Ερωτήσεις.

επιχειρήσεων ιδιαίτερη αντιμετώπιση απαιτεί το ζήτημα των ομίλων επιχειρήσεων, το οποίο μελετάται στις επόμενες υποενότητες.

5.3 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Το βασικό υποκείμενο που είναι ικανό να πλήξει την ελευθερία του ανταγωνισμού στην αγορά είναι η επιχείρηση, η έννοια της οποίας δεν αποδίδεται ούτε στο ενωσιακό ούτε στο ελληνικό δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού, για αυτό και καθίσταται απαραίτητη η διερεύνησή της²⁴⁰. Διαφορετικές απόψεις έχουν διατυπωθεί σχετικά με τα κριτήρια που πρέπει να ληφθούν υπόψη, ώστε να κριθεί μία οικονομική οντότητα ότι πληροί τις προϋποθέσεις της έννοιας της επιχείρησης κατά το νόμο του ελεύθερου ανταγωνισμού²⁴¹.

Σημαντικό ρόλο στον προσδιορισμό της έννοιας «επιχείρηση» έπαιξε η νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (εφεξής ΔΕΕ), δεδομένου ότι ο Ν. 3959/2011 αποτελεί ακριβή μεταφορά του σχετικού με την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού δικαίου της ΕΕ. Η νομοθεσία περί προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού αφορά το ευρύτερο δυνατό φάσμα επιχειρήσεων περιλαμβάνοντας, τόσο τις ανεξάρτητες επιχειρήσεις, όσο και τις κάθε μορφής ενώσεις επιχειρήσεων.

Η ευρεία έννοια της επιχείρησης αποδόθηκε στη νομολογία με λιγότερο δογματικό τρόπο, αποκομμένη από την έννοια της νομικής προσωπικότητας αλλά, βασισμένη στην οικονομική ενότητα που παρουσιάζει²⁴², περιλαμβάνοντας «κάθε φορέα, ο οποίος ασκεί οικονομική δραστηριότητα, ανεξάρτητα από το νομικό καθεστώς που τον διέπει και τον

²⁴⁰ Ταρασίδου, Α. (1995). Ο όμιλος επιχειρήσεων ως οικονομική ενότητα στο κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού. ΕπισκΕΔ 1995, σελ. 735

²⁴¹ Κοτσίρης, Λ. (2015). Δίκαιο Ανταγωνισμού (Αθέμιτου – Ελεύθερου – Αθέμιτες Εμπορικές Πρακτικές). Έκδοση έβδομη. Εκδόσεις Σάκκουλας ΑΕ, Αθήνα – Θεσσαλονίκη, σελ. 422

²⁴² Ανακοίνωση της Επιτροπής, Κατευθυντήριες γραμμές για την εφαρμογή του άρθρου 101 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις συμφωνίες οριζόντιας συνεργασίας, EEC 11, 14.01.2011, σελ. 11

τρόπο χρηματοδότησής του»²⁴³, και δίχως να είναι απαραίτητο η οντότητα αυτή να έχει νομική προσωπικότητα²⁴⁴.

Την ερμηνεία αυτή ακολούθησε το Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) και σε αποφάσεις του σχετικές με τους ομίλους επιχειρήσεων, κρίνοντας ότι ο πυρήνας της έννοιας «επιχείρηση» βασίζεται στο στοιχείο της οικονομικής δραστηριότητας²⁴⁵. Η νομική αυτοτέλεια των επιχειρήσεων του ομίλου, η οποία απορρέει από την ανεξάρτητη νομική τους προσωπικότητα, δεν είναι ικανή να προσδώσει σε αυτές την έννοια της επιχείρησης στο πλαίσιο του κοινοτικού δικαίου του ανταγωνισμού²⁴⁶.

Έτσι, στην υπόθεση Hydrotherm²⁴⁷ το δικαστήριο έκρινε ότι η επιχείρηση που εντάσσεται σε όμιλο, στο πλαίσιο του δικαίου του ανταγωνισμού, λαμβάνεται ως οικονομική ενότητα ακόμη και εάν από νομικής απόψεως, η ενότητα αυτή αποτελείται από περισσότερα φυσικά πρόσωπα. Αντίστοιχα και ο όμιλος επιχειρήσεων με την έννοια των κοινοτικών διατάξεων του ανταγωνισμού, λαμβάνεται ως μία ενιαία οικονομική οντότητα, δηλαδή ως μία επιχείρηση, λόγω του ότι οι αποφάσεις σχετικά με την επιχειρηματική πολιτική του ομίλου λαμβάνονται από την κυρίαρχη επιχείρηση²⁴⁸.

Το ζήτημα ερμηνείας της έννοιας της επιχείρησης ετέθη και ενώπιον της ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού (ΕΑ), η οποία στις πρώτες αποφάσεις της ακολούθησε το πνεύμα των μέχρι τότε κοινοτικών αποφάσεων κρίνοντας ότι, στο πεδίο εφαρμογής του ισχύοντος τότε

²⁴³ Βλ. Απόφαση της 23^{ης}.04.1991 - Υπόθεση C-41/90 ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Klaus Höfner και Fritz Eiser, κατά Macrotron GmbH. Απόφαση της 21^{ης}.09.1999 - Υπόθεση C-67/96 ΔΕΚ, Albany International BV και Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie. Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-521/09 P. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), Elf Aquitaine SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σκ. 53. Απόφαση της 23^{ης}.04.1991 - Υπόθεση C-41/90 ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Klaus Höfner και Fritz Eiser κατά Macrotron GmbH, 1991 I-01979. Απόφαση της 10^{ης}.01.2006 - Υπόθεση C-222/04 ΔΕΚ (δεύτερο τμήμα), Ministero dell'Economia e delle Finanze κατά Cassa di Risparmio di Firenze SpA, Fondazione Cassa di Risparmio di San Miniato και Cassa di Risparmio di San Miniato SpA, 2006 I-00289. ECLI:EU:C:2006:8

²⁴⁴ Απόφαση της 19^{ης}.02.2002 - Υπόθεση C-309/99 ΔΕΚ, J. C. J. Wouters, J. W. Savelbergh και Price Waterhouse Belastingadviseurs BV κατά Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten. Απόφαση της 23^{ης}.04.1991 - Υπόθεση C-41/90 ΔΕΚ (έκτο τμήμα) - Klaus Höfner και Fritz Eiser κατά Macrotron GmbH

²⁴⁵ Κοτσίρης, Λ. (2015). ό.π., σελ. 422

²⁴⁶ Καρύδης, Γ. (2001). Ευρωπαϊκό Δίκαιο Επιχειρήσεων και Ανταγωνισμού. Θεμελιώδεις Ελευθερίες Ανταγωνισμού – Κρατικές Ενισχύσεις. Εκδόσεις Α. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή, σελ. 95. Τζουγανάτος, Δ. (2013). Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού. Νομική Βιβλιοθήκη

²⁴⁷ Απόφαση της 12^{ης}.07.1984 - Υπόθεση 170/83 ΔΕΚ (τέταρτο τμήμα), Hydrotherm Gerätebau GmbH κατά Compact del Dott. Ing. Mario Andreoli & C. Sas, ECLI:EU:C:1984:271

²⁴⁸ Καρύδης, Γ. (2001). ό.π., σελ. 95

νόμου 703/1977²⁴⁹ περί προστασίας του ελεύθερου ανταγωνισμού υπάγονται όλες οι επιχειρήσεις φυσικών ή νομικών προσώπων με οποιαδήποτε αυτοτελή οικονομική δραστηριότητα παραγωγής ή εμπορίας αγαθών ή παροχής υπηρεσιών, αρκεί κύριος ή παράλληλος ή τελικός σκοπός να είναι η επίτευξη κέρδους.

Ειδικότερα, με την υπ' αριθμ. 9/81 απόφασή της η τότε Επιτροπή Προστασίας Ανταγωνισμού (ΕΠΑ)²⁵⁰ έκρινε ότι η έννοια της επιχείρησης πρέπει να ερμηνευθεί με τον ευρύτερο δυνατό τρόπο, ώστε να καλύπτονται και οι δραστηριότητες οι οποίες δεν έχουν ως άμεσο αποτέλεσμα ή σκοπό το κέρδος, αλλά καταλήγουν τελικά σε αυτό²⁵¹. Έτσι, επιχείρηση στον Ν. 703/1977 θεωρείται οποιαδήποτε επιδιώκει παράλληλα με την επίτευξη ορισμένου οικονομικού αποτελέσματος και ευρύτερους οικονομικούς, κοινωνικούς, πολιτιστικούς ή άλλους κοινωφελείς σκοπούς, καθώς είναι δυνατό και μία επιχείρηση με τέτοιους σκοπούς να προκαλέσει παρακώλυση, περιορισμό ή νόθευση του ανταγωνισμού.

Όπως χαρακτηριστικά ανέφερε η ΕΠΑ στην ίδια απόφαση, αποκλειστικό παράγοντα για την ερμηνεία της έννοιας «επιχείρηση» ως βασικού υποκειμένου του ανταγωνισμού πρέπει να συνιστά η επιταγή του νομοθέτη για διατήρηση και προστασία της ελευθερίας του ανταγωνισμού σε κάθε αγορά, προς όφελος των καταναλωτών. Την ευρεία ερμηνεία της έννοιας της επιχείρησης στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού ακολούθησαν και τα ελληνικά διοικητικά δικαστήρια, ενώπιον των οποίων εκρίθησαν οι αποφάσεις της ΕΑ, καθώς και τα πολιτικά²⁵².

Τέλος, όπως διαπιστώνεται και από το σκεπτικό των πρόσφατων αποφάσεων 608/2015²⁵³ και 610/2015²⁵⁴, η ΕΑ για τον προσδιορισμό της έννοιας της επιχείρησης συνεχίζει να χρησιμοποιεί το κριτήριο της αυτονομίας της οικονομικής δράσης και συνακόλουθα της

²⁴⁹ Αντικαταστάθηκε με τον Ν. 3959/2011 «Προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού» (ΦΕΚ Α' 93/20-04-2011)

²⁵⁰ Νυν Επιτροπή Ανταγωνισμού

²⁵¹ Κοτσίρης, Λ. (2015). ό.π., σελ. 426 επ. Δούβλης, Β. (1991). ό.π., σελ. 4

²⁵² Δούβλης, Β. (1991). Η έννοια της επιχείρησης και οι συμφωνίες αποκλειστικής διανομής και διάθεσης στη νομολογία της Επιτροπής Προστασίας του Ανταγωνισμού του ν. 703/1977. ΕΛΛΔνη 1991, σελ. 5

²⁵³ Βλ. Απόφαση 608/2015 Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού – «GLAXOWELLCOME ΑΕΒΕ (GLAXOSMITHKLINE ΑΕΒΕ) και την GLAXOSMITHKLINE PLC», σκ. 280

²⁵⁴ Βλ. Απόφαση 610/2015 Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού - «COLGATE-PALMOLIVE (HELLAS) Α.Β.Ε.Ε.», «COLGATE-PALMOLIVE ΕΜΠΟΡΙΚΗ (ΕΛΛΑΣ) ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΕΠΕ» και «COLGATE-PALMOLIVE COMPANY», σκ. 169

πλήρους ανάληψης των οικονομικών κινδύνων που συνεπάγεται η εκάστοτε οικονομική δραστηριότητα.

5.4 ΤΟ ΠΡΟΝΟΜΙΟ ΤΟΥ ΟΜΙΛΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

Το ζήτημα περί εφαρμογής ή μη των απαγορεύσεων του δικαίου του ανταγωνισμού στις συμφωνίες που πραγματοποιούνται εντός του ομίλου αποτέλεσε πολλάκις το επίκεντρο στις αποφάσεις των κοινοτικών και ελληνικών οργάνων του ανταγωνισμού, όπως παρουσιάζονται κατωτέρω.

5.4.1 Ενωσιακή νομολογία

Από την μέχρι τώρα πρακτική των ενωσιακών οργάνων, ήτοι της Ευρωπαϊκής Επιτροπής και του ΔΕΕ, διαφαίνεται μία διαχρονική σταθερότητα περί **μη εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ²⁵⁵ στις εσωτερικές σχέσεις των ομίλων επιχειρήσεων**. Ειδικότερα, παρατηρείται **ομοιότητα** ως προς τα πραγματικά περιστατικά (**συμμετοχή της μητρικής επιχείρησης σε ποσοστό 100% στο κεφάλαιο της θυγατρικής της**) και **ταυτότητα** όσον αφορά το αποτέλεσμα περί **μη εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ**. Μεταβλητό παράγοντα αποτελούν οι προϋποθέσεις υπό τις οποίες χορηγείται το «**προνόμιο του ομίλου**».

Αποφασιστική για την κατεύθυνση του θεωρητικού προβληματισμού στάθηκε η νομολογία του ΔΕΚ²⁵⁶. Με την **υπόθεση Christiani & Nielsen²⁵⁷** εγκαινιάστηκε πρακτικά ο προβληματισμός του προνομίου του ομίλου, με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή να αποφαινεται ότι το ισχύον τότε άρθρο 85 παρ. 1 ΣυνθΕΟΚ δεν τυγχάνει εφαρμογής στην περίπτωση των σχέσεων μεταξύ της μητρικής επιχείρησης Christiani & Nielsen με την κατά 100% θυγατρική, ομώνυμη, εταιρεία της.

²⁵⁵ Πρώην άρθρο 85 ΣυνθΕΟΚ, αργότερα 81 ΣυνθΕΚ και αντίστοιχα άρθρο 1 Ν. 3959/2011

²⁵⁶ Κοτσίρης, Λ. (2015). ό.π., σελ. 424 επ.

²⁵⁷ Απόφαση 69/195/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 18^{ης}.06.1969, περί αίτησης χορήγησης αρνητικής βεβαίωσης (Υπόθεση IV/22548 - Christiani & Nielsen), Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 165 της 05/07/1969 σελ. 12-14. Υπό τον ισχύοντα τότε Κανονισμό του Συμβουλίου αρ. 17, της 6^{ης}.2.1962 (ΕΕ 1962204/62), σύμπραξη ενδεχομένως αντίθετη προς το άρθρο 85 ήταν δυνατόν, είτε να τύχει αρνητικής πιστοποίησης σε περίπτωση μη πλήρωσης των προϋποθέσεων του άρθρου 85, είτε ατομικής απαλλαγής, κατόπιν γνωστοποίησης της σύμπραξης στην Επιτροπή.

Τα γεγονότα που ελήφθησαν υπόψη από την Επιτροπή όπως, η απόλυτη συμμετοχή της μητρικής επιχείρησης στη θυγατρική της, ο διορισμός των μελών του διοικητικού οργάνου της θυγατρικής από τη μητρική της και η δεσμευτικότητα των εντολών της τελευταίας, οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι **δεν είναι δυνατό να αναπτυχθεί πραγματικός ανταγωνισμός μεταξύ των επιχειρήσεων που συνδέονται με αυτή τη μορφή, δεδομένης της έλλειψης αυτονομίας λήψης αποφάσεων και δράσης στην αγορά εκ μέρους της θυγατρικής επιχείρησης**²⁵⁸. Οι αποφάσεις και οι πρακτικές που εφαρμόζονται εντός του ομίλου λαμβάνονται ως μία μορφή επιχειρηματικής οργάνωσης και κατανομής των εργασιών μεταξύ των μελών του ομίλου, χωρίς να δημιουργούνται κατ' επέκταση περιοριστικά του ανταγωνισμού αποτελέσματα προς τρίτες – εκτός ομίλου- επιχειρήσεις.

Μέσω της νομολογίας του ΔΕΚ (νυν ΔΕΕ) διαμορφώθηκε επίσης ένα σύστημα «προϋποθέσεων», η συνδρομή των οποίων οδηγούσε στο συμπέρασμα περί μη εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ στις ενδοομιλικές πρακτικές. Με την χαρακτηριστική υπόθεση Centrafarm Sterling Drug²⁵⁹ το Δικαστήριο, ακολουθώντας το πρότυπο της ανωτέρω απόφασης Christiani & Nielsen, έκρινε ότι το ισχύον τότε, άρθρο 85 ΣυνθΕΟΚ **δεν περιλαμβάνει τις συμπράξεις μεταξύ μητρικής και θυγατρικής επιχείρησης όταν: α) οι επιχειρήσεις αποτελούν ενιαία οικονομική μονάδα, με τη θυγατρική επιχείρηση να στερείται πραγματικής αυτονομίας κατά τον καθορισμό του τρόπου δράσης της στην αγορά, λόγω της εξουσίας ελέγχου που ασκεί σε αυτήν η μητρική επιχείρηση**²⁶⁰ και β) οι συμφωνίες ή οι πρακτικές που εφαρμόζονται εντός του ομίλου έχουν ως σκοπό την **εσωτερική κατανομή των δραστηριοτήτων μεταξύ των επιχειρήσεων του**²⁶¹.

Η μέχρι τότε νομολογία προέβαινε στην εφαρμογή της απαγόρευσης των συμπράξεων σε ορισμένες περιπτώσεις, κατόπιν αξιολόγησης των εξωτερικών αποτελεσμάτων της ενδοομιλικής «σύμπραξης»²⁶². Κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών, παρατηρήθηκε μία

²⁵⁸ Βλ. επίσης Απόφαση 70/332/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 30^{ης}.06.1970, περί διαδικασίας εφαρμογής του άρθρου 85 της Συνθήκης (IV/24055 - KODAK), ΕΕ αριθ. L 147 της 07/07/1970, σελ. 24-27. Βλ. Κοτσίρης, Λ. (2015). ό.π., σελ. 425

²⁵⁹ Βλ. Απόφαση της 31^{ης}.10.1974 - Υπόθεση 15/74, CENTRAFARM BV ΚΑΙ ADRIAAN DE PEIJPER ΚΑΤΑ STERLING DRUG INC, EU:C:1974:114

²⁶⁰ Απόφαση της 4^{ης}.05.1988 - Υπόθεση 30/87 ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Corinne Bodson, κατοίκου Charleville-Mézières (Γαλλία) και SA Pompes funèbres des régions libérées, με έδρα τη Reims

²⁶¹ Ρούσσης, Δ. (2006). Η εφαρμογή του άρθρου 81 ΣυνθΕΚ (άρθρο 1 Ν 703/1977) στις συμφωνίες εντός του ομίλου επιχειρήσεων. ΔΕΕ 7/2006, σελ. 749-750

²⁶² Βλ. Απόφαση Centrafarm ό.π.

αστάθεια της νομολογίας ως προς τις απαραίτητες για τη μη εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ στις ενδοομιλικές πρακτικές, προϋποθέσεις²⁶³.

Χαρακτηριστική η υπόθεση *Viho*²⁶⁴, όπου το Δικαστήριο, κατόπιν της ασηκθείσας αναίρέσεως έκρινε ότι η μητρική και η θυγατρική επιχείρηση νοούνται πάντα ως τμήματα μίας ενιαίας επιχείρησης υπό την προϋπόθεση ότι, η θυγατρική δεν μπορεί να καθορίσει αυτόνομα τη δράση της στην αγορά, χωρίς μάλιστα να απαιτείται η εξέταση της εκάστοτε συγκεκριμένης εσωτερικής σύμπραξης. Τόνισε μάλιστα ότι η επιχειρηματική αυτονομία έχει απορροφηθεί από την οργανωτική δομή του κάθετου ομίλου και ως εκ τούτου δεν μπορεί να νοηθεί ως επιχείρηση με την έννοια του άρθρου 81 ΣυνθΕΚ.

Ενώ λοιπόν, η αρχικώς διαμορφωθείσα νομολογία έκλινε προς την κατεύθυνση εξέτασης της πράξης της ενδοομιλικής συνεργασίας και της αντιμετώπισης αυτής ως εσωτερικής κατανομής των αρμοδιοτήτων μεταξύ των μελών του κάθετου ομίλου, στη συνέχεια μετατοπίστηκε το βάρος στην εξέταση των υποκειμένων και της οργανωτικής δομής του ομίλου, με αποτέλεσμα την *per se* θεώρηση του ομίλου ως ενιαία επιχείρηση²⁶⁵.

Για τη διαπίστωση της μη εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ στις περιπτώσεις της κάθετης ομιλοποίησης, όπου η μητρική επιχείρηση δεν συμμετέχει απόλυτα στο κεφάλαιο της θυγατρικής της *συνάγεται εξ αντιδιαστολής* ότι η Επιτροπή δεν αρκείται αποκλειστικά στο ποσοστό συμμετοχής (το οποίο είναι μικρότερο του 100%²⁶⁶) αλλά, εξετάζει συνολικά τις περιστάσεις οι οποίες κατατείνουν στην κατάφαση της οικονομικής μονάδας²⁶⁷.

Το Δικαστήριο καταλήγοντας επομένως στην *in concreto* διαπίστωση των ανωτέρω προϋποθέσεων, έκρινε ότι το άρθρο 101 ΣΛΕΕ δεν τυγχάνει εφαρμογής εντός των ομίλων επιχειρήσεων, λόγω μη περιορισμού του ανταγωνισμού τόσο μεταξύ των μελών του ομίλου

²⁶³ Αθανασίου, Λ., Μαστρομανώλης, Ε. (2009). Καταλογισμός σε μητρική εταιρία παράβασης κανόνων ανταγωνισμού της θυγατρικής της – Σύγχρονες τάσεις και συγκριτικές προσεγγίσεις. ΔΕΕ 12/2009, σελ. 1306

²⁶⁴ Απόφαση της 24^{ης}.10.1996. - Υπόθεση C-73/95 Ρ. ΔΕΚ (έκτο τμήμα), *Viho Europe BV* κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. - Ανταγωνισμός - Όμιλοι επιχειρήσεων - Άρθρο 85, παράγραφος 1, της Συνθήκης

²⁶⁵ Αθανασίου, Λ., Μαστρομανώλης, Ε. (2009). ό.π., σελ. 1305

²⁶⁶ Με την απόλυτη συμμετοχή στο κεφάλαιο της θυγατρικής γίνεται δεκτή η μη εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ

²⁶⁷ 91/335/ΕΟΚ: Απόφαση της Επιτροπής της 15ης Μαΐου 1991 σχετικά με διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΟΚ (IV/32 186 *Gosme/Martell-DMP*)

όσο και έναντι τρίτων επιχειρήσεων²⁶⁸, χωρίς να αποκλείει όμως την πιθανότητα εφαρμογής των απαγορεύσεων του άρθρου 102 ΣΛΕΕ, εφόσον συντρέχουν οι προϋποθέσεις καταχρηστικής εκμετάλλευσης της δεσπόζουσας θέσης.

Στους ομίλους επιχειρήσεων η χαλαρότητα στην εφαρμογή του άρθρου 81 ΣυνθΕΚ αντισταθμίστηκε μερικώς από την εφαρμογή του άρθρου 82. Στην περίπτωση μάλιστα που ο όμιλος επιχειρήσεων λειτουργεί στην ίδια γεωγραφική αγορά είναι πολύ πιθανό να κατέχει συλλογική δεσπόζουσα θέση, λόγω ακριβώς της ύπαρξης μίας ενιαίας οικονομικής οντότητας αποτελούμενη από μονάδες οικονομικά μη ανεξάρτητες²⁶⁹.

5.4.2 Ελληνική νομολογία

Ακολουθώντας το πνεύμα της κοινοτικής νομολογίας στην περίπτωση των ομίλων επιχειρήσεων και μάλιστα στην πιο αυστηρή εκδοχή της, η ελληνική Επιτροπή Ανταγωνισμού έκρινε από νωρίς ότι οι απαγορεύσεις των άρθρων 1 και 2 του Ν. 703/1977 δεν εφαρμόζονται σε επιχειρήσεις που ανήκουν στον ίδιο όμιλο²⁷⁰. Ειδικότερα, με την υπ' αριθμ. 29/1985 γνωμοδότησή της η Επιτροπή έκρινε ότι δύο επιχειρήσεις με ξεχωριστή νομική προσωπικότητα που ανήκουν στον ίδιο επιχειρηματικό όμιλο, αποτελούν ουσιαστικά μία ενιαία επιχείρηση από οικονομικής απόψεως, με κοινή διοίκηση και κοινά συμφέροντα κατά μεγάλο ποσοστό, μεταξύ των οποίων κατανέμονται απλώς οι κλάδοι παραγωγής και διανομής των προϊόντων τους²⁷¹.

5.5 ΕΥΘΥΝΗ ΜΗΤΡΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΣΤΟ ΔΙΚΑΙΟ ΤΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΟΥ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΥ

Το ζήτημα που ανακύπτει μέχρι σήμερα στις αποφάσεις της Επιτροπής, των οργάνων και των αρμόδιων αρχών του ανταγωνισμού, για τους ομίλους επιχειρήσεων, είναι αυτό του καταλογισμού ευθύνης στη μητρική επιχείρηση, για συμπεριφορές της θυγατρικής επιχείρησης, αντίθετες στο δίκαιο του ανταγωνισμού. Το σπουδαιότερο ρόλο και στο ζήτημα αυτό διαδραματίζει η νομολογία των ευρωπαϊκών δικαστηρίων και οι αποφάσεις της

²⁶⁸ Αντίθετα, βλ. Απόφαση της 25^{ης}.11.1971 — Υπόθεση 22/71 ΔΕΚ, *Béguelin Import Co., Nizza und Marbach, Jamburg, J.O.C.E.* - Αίτηση προς το Δικαστήριο για έκδοση προδικαστικής απόφασης ως προς την ερμηνεία του άρθρου 85 της Συνθήκης.

²⁶⁹ Καρύδης, Γ. ό.π., σελ. 97

²⁷⁰ Δούβλης, Β. (1991). ό.π., σελ. 42 επ.

²⁷¹ Σχινάς, Ι. (1992). Προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα/Κομοτηνή, σελ. 42-43

Ευρωπαϊκής Επιτροπής Ανταγωνισμού, δεδομένου ότι το ζήτημα καταλογισμού ευθυνών σε επιχειρήσεις του ομίλου στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού δεν ρυθμίζεται ούτε νομοθετικά ούτε σε κατευθυντήριες οδηγίες της Επιτροπής, αλλά πρόκειται για ήπιο δίκαιο («soft law»)²⁷².

Βασική αρχή στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού αποτελεί η **αρχή της προσωπικής ευθύνης**²⁷³. Η παραβίαση των κανόνων ανταγωνισμού που τίθενται στα άρθρα 101 και 102 ΣΛΕΕ καταλογίζονται καταρχάς στον φορέα της επιχείρησης που διέπραξε την παράβαση (φυσικό ή νομικό πρόσωπο)²⁷⁴. Ο ίδιος φορέας αποκτά και την ιδιότητα του υποκειμένου της διαδικασίας έναντι της Επιτροπής Ανταγωνισμού, οι αιτιάσεις γνωστοποιούνται προς αυτόν και σε αυτόν επιβάλλεται το πρόστιμο για την παράβαση. Έτσι, καταρχάς, η θυγατρική επιχείρηση ευθύνεται για τις δικές της παραβάσεις και αντίστοιχα η μητρική για τις δικές της.

Δεδομένης της αρχής της προσωπικής ευθύνης, ο καταλογισμός συμπεριφοράς της θυγατρικής επιχείρησης στη μητρική της δικαιολογείται μόνο όταν ο υπεύθυνος για την ξένη πράξη είναι αποδέκτης των ωφελειών που προκύπτουν από την παράβαση ή είναι υπόχρεος για την εποπτεία πάνω στην οντότητα που προκάλεσε τη ζημία. Η σχέση πρόσκτησης ταιριάζει καλύτερα στη φύση της ευθύνης της μητρικής επιχείρησης για παραβάσεις της θυγατρικής της στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού²⁷⁵.

Έτσι, ευθύνη της μητρικής γεννάται όταν παραβιάζονται κανόνες του ανταγωνισμού λόγω **παράλληλης συμπεριφοράς** της ή λόγω **συνεισφοράς** της στη σύλληψη, στο σχεδιασμό ή στην υλοποίηση της παράνομης συμπεριφοράς εκ μέρους της θυγατρικής της, ανεξάρτητα αν αυτή η συμπεριφορά εξωτερικεύεται, ως συμπεριφορά της μητρικής επιχείρησης. Οι δύο επιχειρήσεις, υπό προϋποθέσεις μπορούν να θεωρηθούν παθητικά και εις ολόκληρον

²⁷² Αθανασίου, Λ., Μαστρομανώλης, Ε. (2009). ό.π., σελ. 1301

²⁷³ Βλ. Απόφαση της 10^{ης}.09.2009 - Υπόθεση C-97/08 P. ΔΕΕ (τρίτο τμήμα), Akzo Nobel NV και λοιπών κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, σκ. 56, ΕΕμπΔ 2010, σελ. 193. Απόφαση C-65/02 P και C-73/02 P ΔΕΚ, ThyssenKrupp Stainless GmbH and ThyssenKrupp Acciai speciali Terni SpA κατά Επιτροπής, Συλλ. 2005, I-6773, σκ. 82

²⁷⁴ Βλ. Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-521/09 P. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), Elf Aquitaine SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σκ. 53. Απόφαση της 20^{ης}.01.2011 - Υπόθεση C-90/09 P. ΔΕΕ (πρώτο τμήμα), General Química SA κ.λπ. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σκ. 34, 35. Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-520/09 P. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), Arkema SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σκ. 37. Απόφαση της 27^{ης}.04.2017 - Υπόθεση C-516/15 P. ΔΕΕ (πέμπτο τμήμα), Akzo Nobel NV κ.λπ. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σκ. 49

²⁷⁵ Αθανασίου, Λ., Μαστρομανώλης, Ε. (2009). ό.π., σελ. 1307

υπεύθυνες για παραβάσεις της θυγατρικής, όταν προκύπτει **ζωτικό επιχειρηματικό συμφέρον** της μητρικής εταιρείας για **άσκηση πραγματικού ελέγχου** στις δραστηριότητες της θυγατρικής της ή όταν η μητρική παρουσιάζεται ως **αναγκαίος αποδέκτης των ωφελημάτων** που προκύπτουν από τις παράνομες συμπεριφορές της θυγατρικής²⁷⁶.

Το ΔΕΚ έχει αναγνωρίσει επίσης ευθύνη της μητρικής επιχείρησης για πράξεις της θυγατρικής της στην περίπτωση όπου, η θυγατρική έχει ενεργήσει ανταγωνιστικά υπό τις εντολές της μητρικής ή εφόσον η μητρική απέκτησε μετέπειτα τη θυγατρική, η οποία συνέχισε την παραβατική συμπεριφορά²⁷⁷ και δεν συμμορφώθηκε με τις σύμφωνες με τους κανόνες του ανταγωνισμού υποδείξεις της μητρικής της²⁷⁸, αναγνωρίζοντας έτσι αλληλέγγυα και εις ολόκληρον ευθύνη των δύο συνδεδεμένων επιχειρήσεων.

5.5.1 Το κριτήριο άσκησης πραγματικού ελέγχου

Απαραίτητη για τον καταλογισμό της παραβατικής συμπεριφοράς της θυγατρικής στη μητρική της επιχείρηση είναι η άσκηση πραγματικού ελέγχου από την κυρίαρχη στην ελεγχόμενη επιχείρηση, καθώς **δεν αρκεί απλώς η ένταξη των δύο επιχειρήσεων σε ενιαία επιχειρηματική οντότητα**²⁷⁹. Κρίσιμο στοιχείο αποτελεί εάν η θυγατρική διαθέτει ή όχι αυτονομία. Εφόσον, η θυγατρική ακολουθεί τις οδηγίες της μητρικής της χωρίς δυνατότητα αυτόνομης δράσης της στην αγορά, η παραβατική συμπεριφορά της καταλογίζεται στη μητρική της²⁸⁰.

Η αποφασιστική επιρροή της μητρικής επιχείρησης επί της θυγατρικής, χωρίς να απαιτείται εμπλοκή της ίδιας στην παράβαση, εξακριβώνεται εφόσον μελετηθούν από την

²⁷⁶ Αθανασίου, Λ., Μαστρομανώλης, Ε. ό.π., σελ. 1308

²⁷⁷ Απόφαση της 14^{ης}.07.2005 - Υπόθεση C-65/02 P. ΔΕΚ (πρώτο τμήμα), ThyssenKrupp Stainless GmbH. Επίσης βλ. ΔικΕΕ C-97/08 P, AKZO

²⁷⁸ Απόφαση της 16^{ης}.12.1975 - Υποθέσεις 40 έως 48, 50, 54 έως 56, 111, 113 και 114-73 ΔΕΚ, Coöperatieve Vereniging "Suiker Unie" UA και άλλοι κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

²⁷⁹ Σουφλερός, Η. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι επιχειρήσεων στο δίκαιο του ανταγωνισμού» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, σελ. 397 επ.

²⁸⁰ Βλ. Απόφαση της 14^{ης}.07.1972 -Υποθέσεις 48,49/69,51-57/69 ΔΕΚ, Υπόθεση ICI κατά Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ΔΕΕ 52/1969 Geigy σκ. 44, ΔΕΕ 107/1982 AEG, σκ. 49 επ., C-97/08 P, Akzo Nobel, σκ. 58

Επιτροπή όλες οι οικονομικές, νομικές και οργανωτικές παράμετροι της σχέσης μητρικής και θυγατρικής επιχείρησης²⁸¹. Ενδεικτικά, λαμβάνονται υπόψη τα κάτωθι κριτήρια²⁸²:

- α. Η συγκατάθεση ή εκ των υστέρων έγκριση των επιχειρηματικών αποφάσεων της θυγατρικής επιχείρησης από τη μητρική της²⁸³.
- β. Αλληλεξάρτηση των δραστηριοτήτων μητρικής και θυγατρικής επιχείρησης²⁸⁴.
- γ. Ταυτότητα προσώπων που στελεχώνουν τη διοίκηση των δύο επιχειρήσεων.
- δ. Εμπλοκή περισσότερων συνδεδεμένων επιχειρήσεων του ομίλου στην παραβατική συμπεριφορά.
- ε. Κατακερματισμός των δραστηριοτήτων του ομίλου κατά αντικείμενο ή γεωγραφική περιφέρεια σε διαφορετικές οντότητες του ομίλου με συντονισμό από τη μητρική επιχείρηση.
- στ. Χρήση της θυγατρικής ως οργάνου για τη διεκπεραίωση των επιχειρηματικών σκοπών της μητρικής, με στόχο τον περιορισμό της ευθύνης της και την αποκόμιση κέρδους.

Όλες οι ενδείξεις πρέπει να εκτιμώνται σε συνδυασμό με άλλους παράγοντες, ώστε από το σύνολο των σχέσεων των συνδεδεμένων επιχειρήσεων να προκύπτει η άσκηση πραγματικού ελέγχου της μητρικής επί της θυγατρικής της.

Οι πρώτες νομολογιακές θέσεις αναφορικά με το ζήτημα καταλογισμού ευθύνης στη μητρική για παραβάσεις της θυγατρικής της ανευρίσκονται σε τρεις αποφάσεις του ΔΕΕ, τις ICI, Geigy και AEG²⁸⁵. Στην υπόθεση ICI το δικαστήριο απέδωσε την ευθύνη για την παραβατική συμπεριφορά των θυγατρικών στην κυρίαρχη επιχείρηση, καθώς «το γεγονός ότι η θυγατρική επιχείρηση έχει διακριτή νομική προσωπικότητα δεν αρκεί για να αποκλεισθεί η δυνατότητα να καταλογισθεί η συμπεριφορά της στη μητρική εταιρεία, καθώς η θυγατρική δεν

²⁸¹ Βλ. ΔΕΚ απόφαση C-97/08 P, Akzo Nobel, σκ. 73 και 74, Απόφαση της 29^{ης}.09.2011. Υπόθεση C-521/09 P. ΔΕΚ, Elf Aquitaine SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής

²⁸² Αθανασίου, Λ., Μαστρομανώλης, Ε. (2009). ό.π., σελ. 1310 επ. Ρούσσης, Δ. (2006). ό.π., σελ. 754 επ.

²⁸³ Απόφαση της 16^{ης}.11.2000 – Υπόθεση C-248/98 P. ΔΕΚ (πέμπτο τμήμα), NV Koninklijke KNP BT κατά Επιτροπής, σκ, 73

²⁸⁴ Βλ. Απόφαση της 16^{ης}.11.2000 – Υπόθεση C-248/98 P. ΔΕΚ (πέμπτο τμήμα), NV Koninklijke KNP BT κατά Επιτροπής

²⁸⁵ Απόφαση της 14^{ης}.07.1972 -Υποθέσεις 48,49/69,51-57/69 ΔΕΚ, Υπόθεση ICI κατά Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, ΔΕΕ 52/1969 Geigy σκ. 44, ΔΕΕ 107/1982 AEG, σκ. 49 επ.,

προσδιορίζει κατά τρόπο αυτόνομο τη συμπεριφορά της στην αγορά, αλλά εφαρμόζει ως προς τα ουσιωδέστερα στοιχεία, τις οδηγίες που τις έχει παράσχει η μητρική της»²⁸⁶.

Σε περίπτωση που δεν μπορεί να θεωρηθεί ένα νομικό πρόσωπο του ομίλου επικεφαλής, ώστε να αποδοθεί σε αυτό η παράβαση, η Επιτροπή δύναται να θεωρήσει όλες τις συνδεδεμένες επιχειρήσεις υπεύθυνες εις ολόκληρον για όλες τις παραβάσεις, καθώς αποτελούν μία ενιαία οικονομική οντότητα.

5.5.2 Απόλυτη συμμετοχή στο κεφάλαιο της θυγατρικής επιχείρησης

Η κατοχή του ποσοστού 100% στο κεφάλαιο της θυγατρικής αποτελεί **μαχητό τεκμήριο** για την απόδειξη άσκησης αποφασιστικής επιρροής από τη μητρική επιχείρηση στη θυγατρική της και αρκεί για να θεωρηθούν συνυπεύθυνες για την καταβολή του επιβληθέντος προστίμου²⁸⁷. Το τεκμήριο μπορεί να ανατρέψει η μητρική επιχείρηση, εφόσον αποδείξει ότι η θυγατρική της ενεργεί αυτόνομα στην αγορά ή ότι δεν ασκείται πράγματι έλεγχος επ' αυτής. Με τις υποθέσεις Tokai²⁸⁸ και Akzo²⁸⁹, το Δικαστήριο αποσαφήνισε το ζήτημα κρίνοντας ότι εφόσον συντρέχει ολοκληρωτικός έλεγχος, δεν υπάρχει αναγκαιότητα απόδειξης της άσκησης πραγματικού ελέγχου της μητρικής επί της θυγατρικής²⁹⁰.

Η ευθύνη των μητρικών επιχειρήσεων δεν επιτρέπεται πάντως να θεμελιώνεται κατά τρόπο **αυτόματο** μόνον στο κριτήριο της απόλυτης κατοχής του κεφαλαίου, αλλά πρέπει να συνεκτιμώνται οι οικονομικοί, νομικοί και οργανωτικοί δεσμοί που συνδέουν τη μητρική με τη θυγατρική επιχείρηση. Συνεπώς ο αυτόνομος ή μη χαρακτήρας της συμπεριφοράς της θυγατρικής θα πρέπει να εξετάζεται υπό το πρίσμα όλων των κρίσιμων στοιχείων που αφορούν

²⁸⁶ Βλ. σκ. 132 και 133. Πίτσος, Ν. (2013). Ζητήματα ευθύνης της μητρικής για επιχειρηματικές αποφάσεις της θυγατρικής εταιρίας στους ομίλους επιχειρήσεων. Σύγχρονη συγκριτική προσέγγιση από σκοπιά του εταιρικού δικαίου του ομίλου επιχειρήσεων και του ελεύθερου ανταγωνισμού. ΔΕΕ 11/2013, σελ. 1024

²⁸⁷ Βλ. Απόφαση 107/82 R. ΔΕΚ, Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft AEG-Telefunken AG κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. ECLI:EU:C:1982:114, σκ. 50. Απόφαση 286/65, Stora Kopparbergs Bergslags, σκ. 29

²⁸⁸ Απόφαση της 29^{ης}.04.2004 - Συνεκδικασθείσες υποθέσεις T-236/01, T-239/01, T-244/01 έως T-246/01, T-251/01 και T-252/01 ΔΕΚ (δεύτερο τμήμα), Tokai Carbon Co. Ltd και λοιπών κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

²⁸⁹ Απόφαση C-97/08, Akzo Nobel κατά Επιτροπής, σκ. 61, 62

²⁹⁰ Πίτσος, Ν. ό.π., σελ. 1024

τις σχέσεις μεταξύ της θυγατρικής και της εταιρείας του ίδιου ομίλου που θεωρείται υπεύθυνη για τις παραβάσεις²⁹¹.

5.5.3 Συνέπειες καταλογισμού και επιβολή προστίμου

Εφόσον καταλογισθεί η ευθύνη της παράβασης των κανόνων του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού από τη θυγατρική επιχείρηση και στη μητρική, η δεύτερη καθίσταται και αυτή υποκείμενο της διαδικασίας ενώπιον της Επιτροπής Ανταγωνισμού και των δικαστηρίων. Οι αιτιάσεις και οι αποφάσεις πρέπει να απευθύνονται και σε αυτή προκειμένου να ενημερωθεί και να ασκήσει τα δικαιώματα άμυνάς της. Για παράδειγμα στην υπόθεση *Bolloré*²⁹² η Επιτροπή αναγκάστηκε να ακυρώσει την επιβολή προστίμου κατά της μητρικής επιχείρησης για άμεση συμμετοχή της στην παράβαση, καθώς οι αιτιάσεις δεν είχαν απευθυνθεί σε αυτή εξαρχής, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να ασκήσει τα δικαιώματα άμυνάς της, ανεξαρτήτως μάλιστα από το γεγονός ότι η μητρική δεν είχε βρεθεί σε δυσμενέστερη θέση.

Με την απόδοση ευθυνών και στις δύο επιχειρήσεις καθίστανται αυτομάτως **εις ολόκληρον υπεύθυνες** για τη συμμετοχή στην παράβαση που διέπραξε η θυγατρική. Ως προς την καταβολή του προστίμου όμως, η Επιτροπή έχει τη **διακριτική ευχέρεια** να αποφασίσει εάν το πρόστιμο θα επιβληθεί και στη μητρική επιχείρηση²⁹³. Η Επιτροπή είναι υποχρεωμένη να προσδιορίζει τα χρονικά διαστήματα για τα οποία κάθε εταιρεία θεωρείται υπεύθυνη για την παραβατική συμπεριφορά, όχι όμως και τα ποσοστά επί του προστίμου που οφείλουν εις ολόκληρον οι οφειλέτες²⁹⁴. Οι αναγωγικές αξιώσεις μεταξύ των συνδεδεμένων επιχειρήσεων σχετικά με το επιβληθέν πρόστιμο για την παραβατική συμπεριφορά κρίνεται από τα εθνικά δικαστήρια, όπως επιτάσσει και το δίκαιο της Ένωσης²⁹⁵.

²⁹¹ Απόφαση της 1^{ης}.7.2010 – Υπόθεση C-407/2008 ΔΕΚ, *Knauf* κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Συλλ. I-6375), σκ. 100. Τα κρίσιμα αυτά στοιχεία όπως συμπλήρωσε το ΔΕΚ, ενδέχεται να διαφέρουν ανάλογα με την περίπτωση, για αυτό και δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο εξαντλητικής απαριθμώσεως.

²⁹² Απόφαση της 3^{ης}.09.2009 – Υπόθεση του Δικαστηρίου (τρίτο τμήμα) C-322/07, *Papierfabrik August Koehler AG (C-322/07 P)*, *Bolloré SA (C-327/07 P)* και *Distribuidora Vizcaína de Papeles SL (C-338/07 P)* κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, σκ. 36, 38, 39

²⁹³ Βλ. Απόφαση 610/2015 Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού - «COLGATE-PALMOLIVE (HELLAS) A.B.E.E.», «COLGATE-PALMOLIVE ΕΜΠΟΡΙΚΗ (ΕΛΛΑΣ) ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΕΠΕ» και «COLGATE-PALMOLIVE COMPANY», σκ. 245. Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-521/09 P. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), *Elf Aquitaine SA* κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής

²⁹⁴ Βλ. Απόφαση 608/2015 Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού – «GLAXOWELLCOME ΑΕΒΕ (GLAXOSMITHKLINE ΑΕΒΕ) και την GLAXOSMITHKLINE PLC», σκ. 312 επ.

²⁹⁵ Σουφλερός, Η. (2017). *ό.π.*, σελ. 407

Με την επιβολή του προστίμου και στη μητρική επιχείρηση διευκολύνεται η είσπραξή του, ιδίως σε περίπτωση αδυναμίας της θυγατρικής επιχείρησης να το καταβάλει, ενώ διευρύνεται και η εφαρμογή της πολιτικής ανταγωνισμού με αυστηρότερες κυρώσεις και επεκτείνεται το πεδίο των ενωσιακών κανόνων και σε εταιρείες που είναι εγκατεστημένες εκτός του ενωσιακού εδάφους, με βάση τον κανόνα της επενέργειας.

Σε γενικά πλαίσια, για τον υπολογισμό του **βασικού ποσού του προστίμου**, σύμφωνα με τις Κατευθυντήριες γραμμές του 2006²⁹⁶, λαμβάνεται υπόψη η αξία των πωλήσεων των προϊόντων ή των υπηρεσιών που πραγματοποιήθηκαν από την επιχείρηση και οι οποίες σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την παράβαση (με όριο το 30% της αξίας τους), ενώ το πρόστιμο **δεν μπορεί να ξεπερνά** το 10% του κύκλου εργασιών της επιχείρησης. Στην περίπτωση καταλογισμού ευθυνών στη μητρική επιχείρηση για παραβάσεις της θυγατρικής της, υποκείμενο της παράβασης καθίσταται η ενιαία οικονομική οντότητα του ομίλου, με αποτέλεσμα το ποσοστό του προστίμου υπολογίζεται επί του κύκλου εργασιών του ομίλου, γεγονός που αυξάνει σημαντικά το ποσό που τελικώς καταλογίζεται²⁹⁷.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη λειτουργία των κριτηρίων υπολογισμού του προστίμου και για τη σύνδεση της ευθύνης και του προστίμου στην περίπτωση του ομίλου, αποτελεί η υπόθεση Kedrion²⁹⁸. Ειδικότερα, κατά χρόνο επιβολής του προστίμου στη μητρική εταιρεία Kedrion για παράβαση της θυγατρικής της, οι δύο επιχειρήσεις δεν αποτελούσαν πλέον όμιλο. Για το λόγο αυτό, το βασικό ποσό του προστίμου υπολογίστηκε με βάση το χρόνο διάπραξης της παράβασης, ενώ το ανώτατο ύψος του προστίμου για κάθε μία εταιρεία υπολογίστηκε με βάση το χρόνο επιβολής του, δηλαδή επί τη βάσει του κύκλου εργασιών της μητρικής και της θυγατρικής επιχείρησης χωριστά.

²⁹⁶ Κατευθυντήριες γραμμές για τη μέθοδο υπολογισμού των προστίμων που επιβάλλονται κατ' εφαρμογή του άρθρου 23 παράγραφος 2 σημείο α) του Κανονισμού (ΕΚ) 1/2003. C 210/2, 01.09.2006, σημείο 10, 13, 19,32

²⁹⁷ Βλ. Απόφαση 610/2015 Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού - «COLGATE-PALMOLIVE (HELLAS) A.B.E.E.», «COLGATE-PALMOLIVE ΕΜΠΟΡΙΚΗ (ΕΛΛΑΣ) ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΕΠΕ» και «COLGATE-PALMOLIVE COMPANY», σκ. 23-24

²⁹⁸ Απόφαση ΔΕΕ της 26^{ης}.11.2013, Kedrion κατά Επιτροπής, EU:C:2013:771

5.5.4 Η αστική ευθύνη στον όμιλο επιχειρήσεων – Οδηγία 2014/104/ΕΕ

Η Οδηγία 2014/104/ΕΕ²⁹⁹ για τις αγωγές αποζημίωσης λόγω παράβασης των κανόνων του δικαίου του ανταγωνισμού δεν περιλαμβάνει ιδιαίτερες ρυθμίσεις για την αστική ευθύνη στο πλαίσιο του ομίλου επιχειρήσεων. Αντίθετα επιχειρήματα έχουν υποστηριχθεί αναφορικά με τη δυνατότητα εφαρμογής της Οδηγίας και στους ομίλους επιχειρήσεων. Τα επιχειρήματα **υπέρ της εφαρμογής** της εστιάζουν στη στενή γραμματική ερμηνεία των άρθρων της Οδηγίας, στα οποία γίνεται αναφορά στην έννοια της «επιχείρησης»³⁰⁰. Αναφορά γίνεται επίσης στους ομίλους επιχειρήσεων και στην 31^η αιτιολογική σκέψη της Οδηγίας, ως ενιαίας οικονομικής οντότητας.

Απόψεις **κατά της εφαρμογής** της Οδηγίας εστιάζουν στο ότι τυχόν εφαρμογή της στο πλαίσιο του ομίλου επιχειρήσεων διαταράσσει την ενότητα των αρχών θεμελίωσης της ευθύνης που ισχύουν στο αστικό δίκαιο³⁰¹, καθώς με την επέκταση των ρυθμίσεων αυτών η αστική ευθύνη για αποζημίωση καταλογίζεται στον όμιλο. Σε κάθε περίπτωση το ΔΕΕ θα κληθεί στο πλαίσιο προδικαστικής προσφυγής να αποσαφηνίσει το ζήτημα.

5.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όσο περισσότερο αλληλεξαρτώμενες είναι οι δραστηριότητες των επιχειρήσεων του ομίλου, όσο περισσότερο συγκεντρωμένο το κέντρο λήψης αποφάσεων σε μία εταιρεία και όσο περισσότερο άμεση η συμμετοχή της μίας εταιρείας στην άλλη, τόσο αυξάνονται οι πιθανότητες επιρροής ανάμεσά τους. Η αλληλεξάρτηση αυτή δημιουργεί την ανάγκη ελέγχου αυτής της σχέσης για πιθανή απόδοση ευθυνών. Στο κοινοτικό δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού το κριτήριο της «ενιαίας οικονομικής οντότητας» λειτουργεί ως μεθοδολογικό εργαλείο για τον καταλογισμό της ευθύνης από παράβαση κανόνων του ανταγωνισμού σε ιεραρχικά ανώτερες εταιρείες του ομίλου. Η έννοια της επιχείρησης, αποσυνδέεται μάλιστα από την από την έννοια της νομικής προσωπικότητας, η οποία θα επέτρεπε στις επιχειρήσεις να αποφύγουν την καταβολή των επιβαλλόμενων προστίμων για παραβάσεις από άλλο νομικό πρόσωπο του ομίλου.

²⁹⁹ Βλ. Αυγητίδης, Δ. (2015). Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού. Η Οδηγία 2014/104/ΕΕ υπό το πρίσμα προστασίας των καταναλωτών. ΔΕΕ 7/2015, σελ. 673 επ.

³⁰⁰ Βλ. άρθρο 2 Οδηγίας 2014/104/ΕΕ

³⁰¹ Στο αστικό δίκαιο ισχύει η αρχή της προσωποπαγούς ευθύνης και δεδομένου ότι ο όμιλος στερείται νομικής προσωπικότητας, οι παραβάσεις καταλογίζονται στις επιμέρους οντότητες που τον απαρτίζουν.

Βασική και πάγια θέση της κοινοτικής νομολογίας είναι ότι οι συμφωνίες μεταξύ των μελών του ομίλου δεν θεωρούνται περιοριστικές του ανταγωνισμού και συνεπώς δεν τίθενται υπό τον έλεγχο των σχετικών απαγορευτικών διατάξεων της Συνθήκης, εφόσον τα συμβαλλόμενα μέρη έχουν κοινά συμφέροντα και έχουν απωλέσει την οικονομική τους αυτοτέλεια και τη διαχειριστική τους ανεξαρτησία, υπαγόμενα στον κεντρικό έλεγχο της κυρίαρχης επιχείρησης του ομίλου. Εφόσον, λοιπόν, υφίσταται το κριτήριο της εσωτερικής κατανομής αρμοδιοτήτων και οι συμπράττουσες επιχειρήσεις δρουν ως ενιαία οντότητα, δεν υπάγονται οι συμφωνίες εντός του ομίλου στον έλεγχο περί απαγορευμένων συμπράξεων και πρακτικών του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και στα άρθρα 1 και 2 του Ν. 3959/2011.

Σε κάθε περίπτωση πρέπει να γίνεται έλεγχος της συμβατότητας των ενδοομιλικών συμφωνιών με τους κανόνες του ανταγωνισμού, εφόσον οι συνέπειες εφαρμογής τους περιορίζουν τον ελεύθερο ανταγωνισμό. Η αδυναμία ύπαρξης ανταγωνισμού μεταξύ των μελών του ομίλου αφενός και αφετέρου η ταύτιση συμφερόντων μεταξύ των επιχειρήσεων, αποτελούν κριτήρια για τη μη εφαρμογή του άρθρου 101 ΣΛΕΕ και αντίστοιχα 1 Ν. 3959/2011 στις ενδοομιλικές συναλλαγές. Επειδή όμως τα κριτήρια ελέγχου είναι ρευστά χωρεί περαιτέρω αποσαφήνιση από τον νομοθέτη, ώστε να προσδιορισθούν ακριβέστερα και τα υποκείμενα της παράβασης που ευθύνονται για περιορισμό και νόθευση του ανταγωνισμού. Σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι απαραίτητη η σύνδεση των ομίλων επιχειρήσεων με συγκεκριμένες έννομες συνέπειες και ρυθμίσεις, στο πλαίσιο ενός ολοκληρωμένου συστήματος κανόνων λειτουργίας των ομίλων.

Βιβλιογραφία 5^{ου} Κεφαλαίου

Ελληνική

1. Γεωργακόπουλος, Λ. (1996). *Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου. Τόμος 1- Οι έμποροι. Τεύχος 2 – Εταιρείες & συνδεδεμένες επιχειρήσεις*. Β' έκδοση. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
2. Καρύδης, Γ. (2001). *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Επιχειρήσεων και Ανταγωνισμού. Θεμελιώδεις Ελευθερίες Ανταγωνισμός – Κρατικές Ενισχύσεις*. Εκδόσεις Α. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή.
3. Κοτσίρης, Λ. (2015). *Δίκαιο Ανταγωνισμού (Αθέμιτου – Ελεύθερου – Αθέμιτες Εμπορικές Πρακτικές)*. Έκδοση έβδομη. Εκδόσεις Σάκκουλας ΑΕ, Αθήνα – Θεσσαλονίκη
4. Σχινάς, Ι. (1992). *Προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού*. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα/Κομοτηνή.
5. Τζουγανάτος, Δ. (2013). *Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*. Νομική Βιβλιοθήκη.

Μελέτες – Δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά

6. Αθανασίου, Λ., Μαστρομανώλης, Ε. (2009). *Καταλογισμός σε μητρική εταιρία παράβασης κανόνων ανταγωνισμού της θυγατρικής της – Σύγχρονες τάσεις και συγκριτικές προσεγγίσεις*. ΔΕΕ 12/2009.
7. Αυγητίδης, Δ. (2015). *Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού. Η Οδηγία 2014/104/ΕΕ υπό το πρίσμα προστασίας των καταναλωτών*. ΔΕΕ 7/2015.
8. Δούβλης, (1991). *Η έννοια της επιχείρησης και οι συμφωνίες αποκλειστικής διανομής και διάθεσης στη νομολογία της Επιτροπής Προστασίας του Ανταγωνισμού του ν. 703/1977*. ΕΛΛΔνη 1991.
9. Πίτσος, Ν. (2013). *Ζητήματα ευθύνης της μητρικής για επιχειρηματικές αποφάσεις της θυγατρικής εταιρίας στους ομίλους επιχειρήσεων. Σύγχρονη συγκριτική προσέγγιση από σκοπιά του εταιρικού δικαίου του ομίλου επιχειρήσεων και του ελεύθερου ανταγωνισμού*. ΔΕΕ 11/2013.
10. Ρούσσης, Δ. (2006). *Η εφαρμογή του άρθρου 81 ΣυνθΕΚ (άρθρο 1 Ν 703/1977) στις συμφωνίες εντός του ομίλου επιχειρήσεων*. ΔΕΕ 7/2006.
33. Σουφλερός, Η. (2012). *Ο νέος νόμος 3959/2011 για την Προστασία του Ελεύθερου Ανταγωνισμού. Κριτική παρουσίαση των κυριότερων νέων ρυθμίσεών του*. Νομικό Βήμα 2011.

34. Σουφλερός, Η. (2009). *Ο Κανονισμός 1/2003 και η βάση αυτού αποκεντρωμένη εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 Συνθήκας – Επιπτώσεις στο ελληνικό δίκαιο ανταγωνισμού*. Νομικό Βήμα 2009.
11. Ταρασίδου, Α. (1995). *Ο όμιλος επιχειρήσεων ως οικονομική ενότητα στο κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού*. ΕπισκεΔ 1995.
12. Τρούλη, Ε. (2011). *Ο νεοψηφισθείς Ν. 3959/2011 που αντικατέστησε τον Ν. 703/1977 για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού: βασικές αλλαγές και πρώτες εντυπώσεις*. ΕΕμπΔ 2011.

Νομοθεσία

- Ν. 3959/2011 «Προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού». (ΦΕΚ Α' 93/20.04.2011)
- Ν. 4529/2018 «Ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26^{ης} Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών – μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλες διατάξεις». (ΦΕΚ Α' 56/23.03.2018)
- Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου, της 16^{ης} Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης. ΕΕ L 1 της 4.1.2003.
- Οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26^{ης} Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα L 349 της 5.12.2014.

Νομολογία

- Απόφαση 610/2015 Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού - «COLGATE-PALMOLIVE (HELLAS) Α.Β.Ε.Ε.», «COLGATE-PALMOLIVE ΕΜΠΟΡΙΚΗ (ΕΛΛΑΣ) ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΕΠΕ» και «COLGATE-PALMOLIVE COMPANY».
- Απόφαση 608/2015 Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού – «GLAXOWELLCOME ΑΕΒΕ (GLAXOSMITHKLINE ΑΕΒΕ) και την GLAXOSMITHKLINE PLC».
- Απόφαση της 23^{ης}.04.1991 - Υπόθεση C-41/90 ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Klaus Höfner και Fritz Eiser, κατά Macrotron GmbH.

- Απόφαση της 21^{ης}.09.1999 - Υπόθεση C-67/96 ΔΕΚ, Albany International BV και Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie.
- Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-521/09 P. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), Elf Aquitaine SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 23^{ης}.04.1991 - Υπόθεση C-41/90 ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Klaus Höfner και Fritz Elser κατά Macrotron GmbH, 1991 I-01979.
- Απόφαση της 19^{ης}.02.2002 - Υπόθεση C-309/99 ΔΕΚ, J. C. J. Wouters, J. W. Savelbergh και Price Waterhouse Belastingadviseurs BV κατά Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten.
- Απόφαση της 23^{ης}.04.1991 - Υπόθεση C-41/90 ΔΕΚ (έκτο τμήμα) - Klaus Höfner και Fritz Elser κατά Macrotron GmbH.
- Απόφαση της 12^{ης}.07.1984 - Υπόθεση 170/83 ΔΕΚ (τέταρτο τμήμα), Hydrotherm Gerätebau GmbH κατά Compact del Dott. Ing. Mario Andreoli & C. Sas, ECLI:EU:C:1984:271.
- Απόφαση 69/195/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 18^{ης}.06.1969, περί αίτησης χορήγησης αρνητικής βεβαίωσης (Υπόθεση IV/22548 - Christiani & Nielsen), Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 165 της 05/07/1969 σελ. 12-14. Υπό τον ισχύοντα τότε Κανονισμό του Συμβουλίου αρ. 17, της 6ης.2.1962 (ΕΕ 1962204/62), σύμπραξη ενδεχομένως αντίθετη προς το άρθρο 85 ήταν δυνατόν, είτε να τύχει αρνητικής πιστοποίησης σε περίπτωση μη πλήρωσης των προϋποθέσεων του άρθρου 85, είτε ατομικής απαλλαγής, κατόπιν γνωστοποίησης της σύμπραξης στην Επιτροπή.
- Απόφαση 70/332/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 30^{ης}.06.1970, περί διαδικασίας εφαρμογής του άρθρου 85 της Συνθήκης (IV/24055 - KODAK), ΕΕ αριθ. L 147 της 07/07/1970.
- Απόφαση της 31^{ης}.10.1974 - Υπόθεση 15/74, CENTRAFARM BV ΚΑΙ ADRIAAN DE PEIJPER ΚΑΤΑ STERLING DRUG INC, EU:C:1974:114.
- Απόφαση της 4^{ης}.05.1988 - Υπόθεση 30/87 ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Corinne Bodson, κατοίκου Charleville-Mézières (Γαλλία) και SA Pompes funèbres des régions libérées, με έδρα τη Reims.
- Απόφαση της 25^{ης}.11.1971 — Υπόθεση 22/71 ΔΕΚ, Béguelin Import Co., Nizza und Margbach, Jamburg, J.O.C.E. - Αίτηση προς το Δικαστήριο για έκδοση προδικαστικής απόφασης ως προς την ερμηνεία του άρθρου 85 της Συνθήκης.
- Απόφαση της 24^{ης}.10.1996. - Υπόθεση C-73/95 P. ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Viho Europe BV κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. - Ανταγωνισμός - Όμιλοι επιχειρήσεων - Άρθρο 85 παράγραφος 1 της Συνθήκης.

- Απόφαση της 10^{ης}.09.2009 - Υπόθεση C-97/08 P. ΔΕΕ (τρίτο τμήμα), Akzo Nobel NV και λοιπών κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Απόφαση C- 65/02 P. και C-73/02 P. ΔΕΚ, ThyssenKrupp Stainless GmbH and ThyssenKrupp Acciai speciali Terni SpA κατά Επιτροπής.
- Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-521/09 P. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), Elf Aquitaine SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 20^{ης}.01.2011 - Υπόθεση C-90/09 P. ΔΕΕ (πρώτο τμήμα), General Química SA κ.λπ. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-520/09 P. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), Arkema SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 27^{ης}.04.2017 - Υπόθεση C-516/15 P. ΔΕΕ (πέμπτο τμήμα), Akzo Nobel NV κ.λπ. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 14^{ης}.07.2005 - Υπόθεση C-65/02 P. ΔΕΚ (πρώτο τμήμα), ThyssenKrupp Stainless GmbH.
- Απόφαση της 16^{ης}.12.1975 - Υποθέσεις 40 έως 48, 50, 54 έως 56, 111, 113 και 114-73 ΔΕΚ, Coöperatieve Vereniging "Suiker Unie" UA και άλλοι κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Απόφαση της 14^{ης}.07.1972 -Υποθέσεις 48,49/69,51-57/69 ΔΕΚ, Υπόθεση ICI κατά Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- ΔΕΕ 52/1969 Geigy.
- ΔΕΕ 107/1982 AEG.
- Απόφαση της 29^{ης}.09.2011. Υπόθεση C-521/09 P. ΔΕΚ, Elf Aquitaine SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 16^{ης}.11.2000 – Υπόθεση C-248/98 P. ΔΕΚ (πέμπτο τμήμα), NV Koninklijke KNP BT κατά Επιτροπής.
- Απόφαση 107/82 R. ΔΕΚ, Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft AEG-Telefunken AG κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. ECLI:EU:C:1982:114.
- Απόφαση 286/65, Stora Kopparbergs Bergslags.
- Απόφαση της 29^{ης}.04.2004 - Συνεκδικασθείσες υποθέσεις T-236/01, T-239/01, T-244/01 έως T-246/01, T-251/01 και T-252/01 ΔΕΚ (δεύτερο τμήμα), Tokai Carbon Co. Ltd και λοιπών κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Απόφαση της 1^{ης}.7.2010 – Υπόθεση C-407/2008 ΔΕΚ, Knaufl κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Συλλ. I-6375).
- Απόφαση ΔΕΕ της 26^{ης}.11.2013, Kedrion κατά Επιτροπής, EU:C:2013:771.

-
- Απόφαση της 10ης.01.2006 - Υπόθεση C-222/04 ΔΕΚ (δ δεύτερο τμήμα), Ministero dell'Economia e delle Finanze κατά Cassa di Risparmio di Firenze SpA, Fondazione Cassa di Risparmio di San Miniato και Cassa di Risparmio di San Miniato SpA, 2006 I-00289. ECLI:EU:C:2006:8.

ΤΕΛΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Αποτελεί κοινό τόπο ότι οι όμιλοι επιχειρήσεων δεσπόζουν στην οικονομική ζωή της χώρας και έχουν εξελιχθεί στην πιο διαδεδομένη μορφή οργάνωσης της επιχειρηματικότητας, η οποία εξελίσσεται συνεχώς και ανταποκρίνεται στις αυξανόμενες απαιτήσεις της αγοράς, χωρίς όμως να παρατηρείται και η αντίστοιχη νομοθετική ρύθμιση. Η οικονομική κρίση που πλήττει την Ελλάδα έχει προκαλέσει μάλιστα αστάθεια και στο φαινόμενο των ομίλων επιχειρήσεων, δημιουργώντας αντίρροπες τάσεις ως προς την ίδρυση και λειτουργία τους.

Ο Έλληνας νομοθέτης συμπεριέλαβε στο ρυθμιστικό του πεδίο την έννοια της ομιλοποίησης και της σύνδεσης των επιχειρήσεων πολύ καθυστερημένα σε σχέση με την εμφάνιση του φαινομένου. Σε αντίθεση με το μοντέλο της κωδικοποίησης, η Ελλάδα όπως και οι περισσότερες χώρες της Ευρώπης εφαρμόζουν στη σύνδεση των επιχειρήσεων γενικές αρχές του εταιρικού και αστικού δικαίου, θεσπίζοντας ειδικές ρυθμίσεις μόνο για συγκεκριμένα ζητήματα, όπου κρίνεται απαραίτητο. Έτσι, παρά την ύπαρξη κρίσιμων ζητημάτων που προκύπτουν από τη δράση των ομίλων επιχειρήσεων, το ελληνικό δίκαιο, πέραν αποσπασματικών ρυθμίσεων, παραμένει αδρανές, με την ελληνική νομολογία να έρχεται αντιμέτωπη με πολλαπλές διαφορές.

Ανεξαρτήτως των επιμέρους ορισμών και διασαφηνίσεων της έννοιας του ομίλου επιχειρήσεων, κοινό χαρακτηριστικό τους αποτελεί η διατήρηση της νομικής αυθυπαρξίας των επιχειρήσεων-μελών του, σε αντίθεση με την οικονομική τους αυτοτέλεια η οποία αδυνατίζει έως και εξαφανίζεται, με αποτέλεσμα να καθίστανται οι τελευταίες τμήματα της ενιαίας οικονομικής μονάδας του ομίλου. Η έντονη αυτή διαφοροποίηση μεταξύ νομικής αυτοτέλειας και οικονομικής ενότητας, σε συνδυασμό με την έλλειψη ειδικών κανόνων αφήνουν αναπάντητο το βασικό ζήτημα του καταλογισμού της ευθύνης της μητρικής επιχείρησης εντός του ομίλου επιχειρήσεων.

Το κρίσιμο λοιπόν ζήτημα της διαμόρφωσης της ευθύνης εντός του ομίλου επιχειρήσεων και ειδικότερα της ευθύνης της μητρικής επιχείρησης για πράξεις της θυγατρικής της απέναντι στους μετόχους και τους εταιρικούς πιστωτές παρουσιάσθηκε στην παρούσα τόσο από τη σκοπιά του εταιρικού δικαίου, όσο και του δικαίου του ελεύθερου ανταγωνισμού. Αξίζει να σημειωθεί ότι το πλέγμα διατάξεων του γενικού ιδιωτικού εμπορικού και πτωχευτικού δικαίου που προσφέρονται καταδεικνύουν ένα υψηλό επίπεδο προστασίας των μετόχων των συνδεδεμένων επιχειρήσεων και των εταιρικών δανειστών, παρά τις επιμέρους αδυναμίες.

Στο δίκαιο του ανταγωνισμού ο όμιλος επιχειρήσεων αντιμετωπίζεται ομοιόμορφα παρά το γεγονός ότι αποτελείται από περισσότερα νομικά πρόσωπα μεταξύ των οποίων επέρχεται οργανωτικός, επιχειρηματικός και οικονομικός συντονισμός. Έτσι και στην περίπτωση μη εφαρμογής του άρθρου 101 ΣΛΕΕ στο εσωτερικό του ομίλου όσο και στην περίπτωση καταλογισμού ευθύνης στη μητρική επιχείρηση, το ζήτημα αντιμετωπίζεται μέσω του **λειτουργικού κριτηρίου της ενιαίας οικονομικής οντότητας του ομίλου**. Αντιθέτως στο εταιρικό και αστικό δίκαιο ο καταλογισμός ευθύνης στην μητρική επιχείρηση για πράξεις και παραλείψεις της θυγατρικής της, ιδίως με το θεσμό της άρσης της αυτοτέλειας της νομικής προσωπικότητας, αποτελεί την **εξαίρεση** και εφαρμόζεται υπό αυστηρές προϋποθέσεις.

Το πέπλο προστασίας που αναπτύσσει η **αρχή της αυτοτέλειας της νομικής προσωπικότητας στο εταιρικό δίκαιο** λειτουργεί ως **μαχητό τεκμήριο επιμέτρησης της ευθύνης ανά περίπτωση** και όχι ως ουσιαστικό κριτήριο για τον προσδιορισμό του βαθμού επιρροής της μητρικής προς τη θυγατρική επιχείρηση. Από την άλλη, στο **δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού το κριτήριο της ενιαίας οικονομικής οντότητας**, βάσει του ενιαίου και αδιάσπαστου χαρακτήρα της εταιρικής οντότητας, λειτουργεί κατά κανόνα **επιβεβαιωτικά** για την **ευθύνη** της μητρικής επιχείρησης, σε αντίθεση με το εταιρικό δίκαιο όπου η αυτοτέλεια της νομικής προσωπικότητας λειτουργεί προστατευτικά καταρχήν, αιρόμενη κατ' εξαίρεση.

Το ζήτημα του καταλογισμού ευθύνης στη μητρική επιχείρηση για παραβάσεις των κανόνων του ελεύθερου ανταγωνισμού εκ μέρους της θυγατρικής της, έχει κριθεί ιδίως νομολογιακά, σε ενωσιακό και εθνικό επίπεδο. Αν και από τις μέχρι τώρα αποφάσεις της η Ευρωπαϊκή Επιτροπή φαίνεται να προλαμβάνει και να αποτρέπει τις καρτελλικές συμπράξεις, συνεχίζει να υπάρχει μία αβεβαιότητα ως προς τον τρόπο με τον οποίο κάθε φορά η Επιτροπή ασκεί τη διακριτική της ευχέρεια, ώστε να θεωρηθεί υπεύθυνη η μητρική επιχείρηση για πράξεις της θυγατρικής της.

Εντούτοις, το ΔΕΚ εισάγει σταδιακά και νέα μαχητά τεκμήρια στάθμισης της επιρροής της μητρικής επιχείρησης στη θυγατρική της, με σκοπό να αξιολογηθεί συνολικά η συμπεριφορά της τελευταίας στην οικεία αγορά, όπως και οι επιμέρους πτυχές της δράσης της. Υπό το πρίσμα αυτό κρίνεται αναγκαία η συμπλήρωση της αρχής της ενιαίας οικονομικής οντότητας με επιπλέον υποκριτήρια αξιολόγησης, συγκεκριμένα ανά περίπτωση, που να εξειδικεύουν την πραγματική επιρροή και τον έλεγχο που ασκεί η μητρική στη θυγατρική επιχείρηση.

Συμπερασματικά, η ιδιαίτερη μορφή οργάνωσης των ομίλων επιχειρήσεων δημιουργεί νέα δεδομένα τόσο ως προς τις εσωτερικές όσο και ως προς τις εξωτερικές σχέσεις των συνδεδεμένων επιχειρήσεων, για αυτό και οι νομικές ιδιαιτερότητες και οι πιθανοί επιχειρηματικοί κίνδυνοι που δημιουργούνται από τη φύση του ιδιαίτερου αυτού μορφώματος για τους μετόχους και τους δανειστές επιβάλλουν ιδιαίτερο χειρισμό με γνώμονα την ασφάλεια των συναλλαγών. Το εταιρικό δίκαιο διαθέτει μεν τα ερμηνευτικά εργαλεία για τη διαπίστωση της ύπαρξης και του βαθμού επιρροής της μητρικής επιχείρησης επί της θυγατρικής της, η ύπαρξη όμως αυτοτελούς δικαίου της ευθύνης στο εταιρικό δίκαιο θα μπορούσε να συμβάλλει τουλάχιστον στην αποτελεσματικότερη προστασία των δανειστών και των μετόχων της θυγατρικής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική

1. Αλεξανδρίδου, Ε. (2016). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Εμπορικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες*. 2^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
2. Αλεξανδρίδου, Ε. (2012). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών. Προσωπικές & Κεφαλαιουχικές Εταιρίες*. Δ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
3. Αλεπάκος, Κ. (1994). *Ο παραμερισμός (κάμψη) της νομικής προσωπικότητας της Α.Ε. στη νομολογία*. Εκδόσεις Ίδρυμα μελετών του Δικαίου των Επιχειρήσεων.
4. Αντωνόπουλος, Β. (2012). *Δίκαιο Εμπορικών Εταιριών (Προσωπικές εταιρίες - Α.Ε. - Ε.Π.Ε.)*. Δ' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
5. Αντωνόπουλος, Β. (2006). *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας και Ε.Π.Ε*. Α' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
6. Αυγητίδης, Δ. *Συνδεδεμένες επιχειρήσεις και εταιρικό δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (2012) *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας*. Εισαγωγικό Μέρος και Γενικές Διατάξεις, Τόμος 1. Β' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
7. Βαθρακοκοίλης, Β. (2001). *ΕΡΝΟΜΑΚ*. Τόμος Α' Γενικές Αρχές. Άρθρα 1-216.
8. Βαθρακοκοίλης, Β. (2003). *ΕΡΝΟΜΑΚ*. Τόμος Β' Γενικές Αρχές. Άρθρα 287-495
9. Βαρελά, Μ. (2007). *Η διαμόρφωση της εσωτερικής ευθύνης στους ομίλους εταιριών*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
10. Γεωργακόπουλος, Λ. (1996). *Εγχειρίδιο Εμπορικού Δικαίου. Τόμος 1- Οι έμποροι. Τεύχος 2 – Εταιρείες & συνδεδεμένες επιχειρήσεις*. Β' έκδοση. Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας, Αθήνα.
11. Γεωργιάδης, Α., Σταθόπουλος, Μ. (1978). *Αστικός Κώδιξ*. Τόμος Ι Γενικές Αρχές. Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλας, Αθήνα., σελ. 418 επ.
12. Γεωργιάδης, Α., Σταθόπουλος, Μ. (1979). *Αστικός Κώδιξ*. Τόμος ΙΙ Γενικό Ενοχικό. Εκδοτικός Οίκος Σάκκουλας, Αθήνα
13. Δαβράδος, Ν. *Συνδεδεμένες Επιχειρήσεις και Εταιρικό Δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (2013). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας*. Τόμος 1. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
14. Δερμιτζάκη, Φ. (2001). *Προβλήματα ευθύνης στους ομίλους επιχειρήσεων*. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα.
15. Δρυλλεράκης, Ι. *Ειδικές διατάξεις για στοιχεία ισολογισμού και ΛΑΧ*. Άρθρον 42^ε ΚΝ 2190/1920 εις Περάκης, Ε. (2010). *Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρείας*. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

16. Ελευθεριάδης, Ν. (2012). *Η προστασία των δανειστών κεφαλαιουχικής εταιρίας ως πρόβλημα ευθύνης των εταίρων*. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
17. Καράκωστας, Ι. (2005). *Αστικός Κώδικας*. Τόμος Δεύτερος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
18. Καράκωστας, Ι. (2006). *Αστικός Κώδικας*. Τόμος Τρίτος. Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
19. Καράκωστας, Ι. (2009). *Αστικός Κώδικας*. Τόμος Έκτος, Γενικές Αρχές. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
20. Καρύδης, Γ. (2001). *Ευρωπαϊκό Δίκαιο Επιχειρήσεων και Ανταγωνισμού. Θεμελιώδεις Ελευθερίες Ανταγωνισμού – Κρατικές Ενισχύσεις*. Εκδόσεις Α. Σάκκουλας, Αθήνα – Κομοτηνή.
21. Κοτσίρης, Λ. (2015). *Δίκαιο Ανταγωνισμού (Αθέμιτου – Ελεύθερου – Αθέμιτες Εμπορικές Πρακτικές)*. Έκδοση έβδομη. Εκδόσεις Σάκκουλας ΑΕ, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
22. Λιακόπουλος, Θ. (1993). *Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου στη νομολογία*. Εκδόσεις Π. Σάκκουλας, Αθήνα.
23. Μάτσος, Γ. *Διεθνή Λογιστικά Πρότυπα. Άρθρο 134* εις Περάκης, Ε. (2004). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας (άρθρα 134-143 ΚΝ 2190/1920)*. Τόμος 9ος. Β' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
24. Μικρουλέα, Α. & Βερβεσός, Ν. (2016). *Ζητήματα αρμοδιότητας και σύγκρουσης συμφερόντων κατά την αναδιάρθρωση ομίλων επιχειρήσεων*, εις Αναμνηστικό Τόμο Γεωργακόπουλου, Λ. (2016). Αθήνα.
25. Μούζουλας, Σ. *Η έννοια των συνδεδεμένων επιχειρήσεων κατά το ελληνικό εταιρικό δίκαιο* εις Περάκης, Ε. (1991). *Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρείας*. Τόμος ΙΙ. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
26. Παμπούκης, Κ. (1991). *Δίκαιο Ανώνυμης Εταιρείας*. Τεύχος Πρώτο. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Σάκκουλας, Θεσσαλονίκη.
27. Παμπούκης, Κ. (1989). *Ένταξη ανώνυμης εταιρείας σε όμιλο πολυεθνικό*. Εκδόσεις Σάκκουλας.
28. Περάκης, Ε., Σωτηρόπουλος, Γ., Λιβαδά, Χ., Δρίτσας, Σ. (2017). *Το δίκαιο της λογιστικής*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
29. Ρήγας, Κ. (2008). *Η άρση της αυτοτέλειας του νομικού προσώπου*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
30. Ρόκας, Ν. (2012). *Εμπορικές Εταιρίες*. 7^η ενημερωμένη έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

31. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2012). *Εμπορικό Δίκαιο. ΕΤΑΙΡΙΕΣ*. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
32. Σχινάς, Ι. (1992). *Προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού*. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα/Κομοτηνή.
33. Σωτηρόπουλος, Γ. *Υποχρέωση κατάρτισης ενοποιημένων λογαριασμών. Άρθρον 90* εις Περάκης, Ε. (2013). *Το Δίκαιο της Ανώνυμης Εταιρείας. Κατ' άρθρο ερμηνεία του ΚΝ 2190/1920*. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
34. Σωτηρόπουλος, Γ. *Άρθρον 44^α ΚΝ 2190/1920* εις Περάκης, Ε. (2010). *Το δίκαιο της ανώνυμης εταιρείας*. Τόμος 2. Γ' έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
35. Τζουγανάτος, Δ. (2013). *Δίκαιο του Ελεύθερου Ανταγωνισμού*. Νομική Βιβλιοθήκη.
36. Τριανταφυλλάκης, Γ. (2009). *Εισηγήσεις Εμπορικού Δικαίου*. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
37. Τριάντος, Ν. (2015). *Αστικός Κώδικας. Ερμηνεία κατ' άρθρο*. 3^η έκδοση. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
38. Χατζημιχαήλ, Δ. *Ερμηνεία άρθρου 42 παρ. ε περ. 5* εις Β. Γ. Αντωνόπουλος - Σπ. Μούζουλας. (2013). *Ερμηνεία Άρθρων Κ.Ν. 2190/1920 - Οι αμοιβές στις εισηγμένες εταιρίες και στις επιχειρήσεις του χρηματοπιστωτικού τομέα*. Τόμος ΙΙ. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.

Μελέτες – Δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά

39. Αθανασίου, Λ. (2004). *Η σύμβαση διαχείρισης (Management contract)*. ΕλλΔνη 4/2004.
40. Αθανασίου, Λ., Μαστρομανώλης, Ε. (2009). *Καταλογισμός σε μητρική εταιρία παράβασης κανόνων ανταγωνισμού της θυγατρικής της – Σύγχρονες τάσεις και συγκριτικές προσεγγίσεις*. ΔΕΕ 12/2009.
41. Αληφαντής, Γ. (2016). *Συνδεδεμένες επιχειρήσεις. Σχέσεις μητρικής προς θυγατρική (βάσει των Ελληνικών λογιστικών Προτύπων άρθρο 32, Ν. 4308/2014)*. Λογιστής 2016.
42. Αυγητίδης, Δ. (2015). *Αγωγές αποζημίωσης για παραβάσεις δικαίου ανταγωνισμού. Η Οδηγία 2014/104/ΕΕ υπό το πρίσμα προστασίας των καταναλωτών*. ΔΕΕ 7/2015.
43. Γεωργιάδης, Α., Λιακόπουλος, Θ. (1993). *Η επιστολή προθέσεων*. Νομικό Βήμα 1993, Αθήνα.
44. Δούβλης, Β. (1986). *Η αμοιβαία συμμετοχή στο κεφάλαιο εμπορικών εταιριών. Συγκριτική επισκόπηση του ελληνικού και γαλλικού δικαίου*. ΕΕμπΔ 1986, Αθήνα.

45. Δούβλης, (1991). *Η έννοια της επιχείρησης και οι συμφωνίες αποκλειστικής διανομής και διάθεσης στη νομολογία της Επιτροπής Προστασίας του Ανταγωνισμού του ν. 703/1977*. ΕλλΔνη 1991.
46. Κοτσίρης, Λ. (2000). *Κατάργηση δικαιώματος προτίμησης επί μεταβιβάσεως μετοχών*. ΔΕΕ 11/2000.
47. Μάρκου, Ι. (2002). *Το καθήκον πίστεως του μετόχου στη «δημόσια» ανώνυμη εταιρία*. Τόμος ΝΓ'. ΕΕμπΔ 2002, Αθήνα.
48. Μήτσου, Α. (2010). *Δανειοδότηση αλλοδαπής θυγατρικής προς ελληνική μητρική της εταιρείας και περιθώρια εφαρμογής του άρθρου 23^α παρ. 1 και 5 Ν 2190/1920*. ΔΕΕ 2010. Τεύχος 10^ο. Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
49. Μούζουλας, Σ. (1991). *Η ευθύνη της μητρικής επιχείρησης για τις υποχρεώσεις της θυγατρικής της*. ΕΕμπΔ 1991. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
50. Μπακόπουλος, Κ. (2006). *Η ευθύνη της μητρικής εταιρείας έναντι αντισυμβαλλομένων της θυγατρικής της. Μια επισκόπηση με βάση τους λόγους ευθύνης*. ΧρΙΔ ΣΤ/2006.
51. Παμπούκης, Κ. (2007). *Οι μετασχηματισμοί των επιχειρήσεων στους αναπτυξιακούς νόμους*. ΕπισκεΔ 2007. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
52. Παμπούκης, Κ. (1999). *Οικονομική ενότητα του ομίλου εταιριών και νομικές συνέπειές της*. ΕπισκεΔ 1999. Τεύχος Γ'. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα-Θεσσαλονίκη.
53. Παπαγιάννης, Ι. (1999). *Η σύγχρονη προβληματική των συνδεδεμένων επιχειρήσεων στο ελληνικό δίκαιο επιχειρήσεων και εταιριών*. Αρμενόπουλος 1999.
54. Πιτσιρίκος, Ι. (2007). *Άρση της αυτοτέλειας νομικού προσώπου (ΑΕ) και καταλογισμός ευθύνης του για υποχρεώσεις του κυρίου ή μοναδικού μετόχου του*. ΕΕμπΔ 2007. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
55. Πίτσος, Ν. (2013). *Ζητήματα ευθύνης της μητρικής για επιχειρηματικές αποφάσεις της θυγατρικής εταιρίας στους ομίλους επιχειρήσεων. Σύγχρονη συγκριτική προσέγγιση από σκοπιά του εταιρικού δικαίου του ομίλου επιχειρήσεων και του ελεύθερου ανταγωνισμού*. ΔΕΕ 11/2013.
56. Ρούσσης, Δ. (2006). *Η εφαρμογή του άρθρου 81 ΣυνθΕΚ (άρθρο 1 Ν 703/1977) στις συμφωνίες εντός του ομίλου επιχειρήσεων*. ΔΕΕ 7/2006.
57. Σινανιώτη – Μαρούδη, Α. (2003). *Η διαμόρφωση της ευθύνης στον όμιλο επιχειρήσεων*. ΕΕμπΔ Τεύχος 3ο. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
58. Σωτηρόπουλος, Γ. (2016). *Το νέο δίκαιο των ενοποιημένων λογαριασμών*. ΕΕμπΔ 2016/Α.

59. Σωτηρόπουλος, Γ. (2008). *Πτωχευτικός χωρισμός, πτωχευτική διεκδίκηση, πτωχευτική ανάκληση*. ΕπισκεΔ Γ/2008.
60. Σουφλερός, Η. (2004). *Η κοινή θυγατρική επιχείρηση στο εταιρικό δίκαιο και στο δίκαιο του ελεύθερου ανταγωνισμού*, ΧρΙΔ Δ/2004, Εκδόσεις Π. Ν. Σάκκουλας.
61. Σουφλερός, Η. (2012). *Ο νέος νόμος 3959/2011 για την Προστασία του Ελεύθερου Ανταγωνισμού. Κριτική παρουσίαση των κυριότερων νέων ρυθμίσεών του*. Νομικό Βήμα 2011.
62. Σουφλερός, Η. (2009). *Ο Κανονισμός 1/2003 και η βάση αυτού αποκεντρωμένη εφαρμογή των άρθρων 81 και 82 ΣυνθΕΚ – Επιπτώσεις στο ελληνικό δίκαιο ανταγωνισμού*. Νομικό Βήμα 2009.
63. Ταρασίδου, Α. (1995). *Ο όμιλος επιχειρήσεων ως οικονομική ενότητα στο κοινοτικό δίκαιο του ανταγωνισμού*. ΕπισκεΔ 1995.
64. Τέλλης, Ν. (1994). *Η έννοια της επιχείρησης στις διατάξεις περί συνδεδεμένων επιχειρήσεων του νόμου περί Α.Ε. (άρ. 42^ε παρ. 5 και 90 επ. κ.ν. 2190/1920)*. ΕΕμπΔ 1994. Εκδόσεις Μεντζελόπουλος.
65. Τέλλης, Ν. (2002). *Υποχρέωση πίστης του μετόχου και ιδιαίτερα του μετόχου μειοψηφίας*. ΕπισκεΔ Δ'/2002. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα – Θεσσαλονίκη.
66. Τζουγανάτος, Δ. (2006). *Η «δήλωση προστασίας προς αόριστα πρόσωπα» ως μέσο εξασφάλισης των πιστωτών θυγατρικής εταιρείας*. ΕΕμπΔ Γ' Τεύχος/2006.
67. Τριανταφυλλάκης, Γ. (2008). *Το νέο άρθρο 23^α ΚΝ 2190/1920 – Ζητήματα εφαρμογής*. ΧρΙΔ 2008. Εκδόσεις Σάκκουλας, Αθήνα.
68. Τρούλη, Ε. (2011). *Ο νεοψηφισθείς Ν. 3959/2011 που αντικατέστησε τον Ν. 703/1977 για την προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού: βασικές αλλαγές και πρώτες εντυπώσεις*. ΕΕμπΔ 2011.

Εισηγήσεις επιστημονικών συνεδρίων

69. Αλεπάκος, Κ. (1994). Εισήγηση «*Η κάμψη της νομικής προσωπικότητας*» εις 3^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «*Προβλήματα από την Εφαρμογή του Νόμου της Ανώνυμης Εταιρείας και η Ευρωπαϊκή Ανώνυμη Εταιρεία*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
70. Γιοβαννόπουλος, Ρ. (2009). Εισήγηση «*Η προστασία των πιστωτών στο εταιρικό και το πτωχευτικό δίκαιο. Συγκριτικές παρατηρήσεις*» εις 18^ο ΠΣΕΕ «*Τάσεις και Προοπτικές του Δικαίου της Ανώνυμης Εταιρείας*». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

71. Θεοχαροπούλου, Γ. (2003). Εισήγηση «Ζητήματα στη Διεύθυνση Ομίλων Επιχειρήσεων και εταιρική διακυβέρνηση» εις 13^ο ΠΣΕΕ «Η οργάνωση Επιχείρησης των Κεφαλαιουχικών Εταιριών». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
72. Κατσάς, Θ. (2017). Εισήγηση «Ο έλεγχος ως παράμετρος σύνδεσης. Ομιλοποίηση και από-ομιλοποίηση: Οι δυνατότητες προληπτικής προστασίας της μετοχικής ή εταιρικής μειοψηφίας» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
73. Μικρουλέα, Α. (2017). Εισήγηση «Σχέση Μητρικής – θυγατρικής. Δεσμευτικές Εντολές και Ζητήματα Ευθύνης» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
74. Σωτηρόπουλος, Γ. (2006). Εισήγηση «Οι ενοποιημένες οικονομικές καταστάσεις κατά τον ΚΝ 2190/1920 και τα ΔΛΠ» εις 15^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Σύγχρονες Εξελίξεις στο Λογιστικό και Ελεγκτικό Δίκαιο». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
75. Τουντόπουλος, Β. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι επιχειρήσεων ως δικαικό ζήτημα» εις 26ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.
76. Χατζηνικολάου – Αγγελίδου, Ρ. (2017). Εισήγηση «Οι όμιλοι: Έμφαση στο σύνολο ή στα μέλη; Το παράδειγμα της πτώχευσης» εις 26^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Εμπορικού Δικαίου «Οι όμιλοι επιχειρήσεων». Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα.

Νομοθεσία

- Ν. 2190/1920 (ΦΕΚ Α' 37/30.3.1963) «ΠΕΡΙ ΑΝΩΝΥΜΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΩΝ».
- Ν. 4308/2014 (ΦΕΚ Α' 251/24.11.2014) «Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα, συναφείς ρυθμίσεις και άλλες διατάξεις».
- Ν. 4403/2016 (ΦΕΚ Α' 125/07-07-2016) «Οικονομικές καταστάσεις επιχειρήσεων (Οδηγία 2013/34)».
- Ν. 4548/2018 (ΦΕΚ Α' 104/13.06.2018) «ΘΕΣΜΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ ΠΕΡΙ Α.Ε.».
- Ν. 3959/2011 (ΦΕΚ Α' 93/20-04-2011) «Προστασία του ελεύθερου ανταγωνισμού».
- Ν. 4529/2018 (ΦΕΚ Α' 56/23.03.2018) «Ενσωμάτωση στην ελληνική νομοθεσία της Οδηγίας 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 26^{ης} Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών – μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης και άλλες διατάξεις».

- Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης. ΕΕ L 1 της 4^{ης}.1.2003.
- Οδηγία 2014/104/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 26ης Νοεμβρίου 2014, σχετικά με ορισμένους κανόνες που διέπουν τις αγωγές αποζημίωσης βάσει του εθνικού δικαίου για παραβάσεις των διατάξεων του δικαίου ανταγωνισμού των κρατών μελών και της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Επίσημη Εφημερίδα L 349 της 5.12.2014.
- Έβδομη Οδηγία 83/349/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 13ης Ιουνίου 1983 βασιζόμενη στο άρθρο 54 παράγραφος 3 περίπτωση ζ) της συνθήκης για τους ενοποιημένους λογαριασμούς (Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 193 της 18/07/1983).

Ιστοσελίδες

- <http://curia.europa.eu/juris/liste.jsf?num=C-186/12&language=EL> Επίσημη ιστοσελίδα InfoCuria – Νομολογία του Δικαστηρίου της ΕΕ
- Επίσημη ιστοσελίδα **ΕΛ.Λο.Π.** - Ελληνικά Λογιστικά Πρότυπα
<http://www.ellop.gr/%CE%BD%CE%BF%CE%BC%CE%BF%CE%B8%CE%B5%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CF%80%CE%BB%CE%B1%CE%AF%CF%83%CE%B9%CE%BF/nomoi/%CE%BD-430824-11-014/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%B1-%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/%CF%80%CE%B1%CF%81%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%CE%BC%CE%B1-%CE%B1-%CE%BF%CF%81%CE%B9%CF%83%CE%BC%CE%BF%CE%AF/>

Νομολογία

- Απόφαση 610/2015 Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού - «COLGATE-PALMOLIVE (HELLAS) Α.Β.Ε.Ε.», «COLGATE-PALMOLIVE ΕΜΠΟΡΙΚΗ (ΕΛΛΑΣ) ΜΟΝΟΠΡΟΣΩΠΗ ΕΠΕ» και «COLGATE-PALMOLIVE COMPANY».
- Απόφαση 608/2015 Ελληνικής Επιτροπής Ανταγωνισμού – «GLAXOWELLCOME ΑΕΒΕ (GLAXOSMITHKLINE ΑΕΒΕ) και την GLAXOSMITHKLINE PLC».
- Απόφαση της 23^{ης}.04.1991 - Υπόθεση C-41/90 ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Klaus Höfner και Fritz Eiser, κατά Macrotron GmbH.
- Απόφαση της 21^{ης}.09.1999 - Υπόθεση C-67/96 ΔΕΚ, Albany International BV και Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie.
- Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-521/09 Ρ. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), Elf Aquitaine SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

- Απόφαση της 23^{ης}.04.1991 - Υπόθεση C-41/90 ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Klaus Höfner και Fritz Elser κατά Macrotron GmbH.
- Απόφαση της 19^{ης}.02.2002 - Υπόθεση C-309/99 ΔΕΚ, J. C. J. Wouters, J. W. Savelbergh και Price Waterhouse Belastingadviseurs BV κατά Algemene Raad van de Nederlandse Orde van Advocaten.
- Απόφαση της 23^{ης}.04.1991 - Υπόθεση C-41/90 ΔΕΚ (έκτο τμήμα) - Klaus Höfner και Fritz Elser κατά Macrotron GmbH.
- Απόφαση της 12^{ης}.07.1984 - Υπόθεση 170/83 ΔΕΚ (τέταρτο τμήμα), Hydrotherm Gerätebau GmbH κατά Compact del Dott. Ing. Mario Andreoli & C. Sas, ECLI:EU:C:1984:271.
- Απόφαση 69/195/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 18^{ης}.06.1969, περί αίτησης χορήγησης αρνητικής βεβαίωσης (Υπόθεση IV/22548 - Christiani & Nielsen), Επίσημη Εφημερίδα αριθ. L 165 της 05/07/1969.
- Απόφαση 70/332/ΕΟΚ της Επιτροπής, της 30^{ης}.06.1970, περί διαδικασίας εφαρμογής του άρθρου 85 της Συνθήκης (IV/24055 - KODAK), ΕΕ αριθ. L 147 της 07/07/1970.
- Απόφαση της 31^{ης}.10.1974 - Υπόθεση 15/74, CENTRAFARM BV ΚΑΙ ADRIAAN DE PEIJPER ΚΑΤΑ STERLING DRUG INC, EU:C:1974:114.
- Απόφαση της 4^{ης}.05.1988 - Υπόθεση 30/87 ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Corinne Bodson, κατοίκου Charleville-Mézières (Γαλλία) και SA Pompes funèbres des régions libérées, με έδρα τη Reims.
- Απόφαση της 25^{ης}.11.1971 — Υπόθεση 22/71 ΔΕΚ, Béguelin Import Co., Nizza und Marbach, Jamburg, J.O.C.E. - Αίτηση προς το Δικαστήριο για έκδοση προδικαστικής απόφασης ως προς την ερμηνεία του άρθρου 85 της Συνθήκης.
- Απόφαση της 24^{ης}.10.1996. - Υπόθεση C-73/95 P. ΔΕΚ (έκτο τμήμα), Viho Europe BV κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. - Ανταγωνισμός - Όμιλοι επιχειρήσεων - Άρθρο 85 παράγραφος 1 της Συνθήκης.
- Απόφαση της 10^{ης}.09.2009 - Υπόθεση C-97/08 P. ΔΕΕ (τρίτο τμήμα), Akzo Nobel NV και λοιπών κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Απόφαση C- 65/02 P. και C-73/02 P. ΔΕΚ, ThyssenKrupp Stainless GmbH and ThyssenKrupp Acciai speciali Terni SpA κατά Επιτροπής.
- Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-521/09 P. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), Elf Aquitaine SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 20^{ης}.01.2011 - Υπόθεση C-90/09 P. ΔΕΕ (πρώτο τμήμα), General Química SA κ.λπ. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.

- Απόφαση της 29^{ης}.09.2011 - Υπόθεση C-520/09 P. ΔΕΕ (δεύτερο τμήμα), Arkema SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 27^{ης}.04.2017 - Υπόθεση C-516/15 P. ΔΕΕ (πέμπτο τμήμα), Akzo Nobel NV κ.λπ. κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 14^{ης}.07.2005 - Υπόθεση C-65/02 P. ΔΕΚ (πρώτο τμήμα), ThyssenKrupp Stainless GmbH.
- Απόφαση της 16^{ης}.12.1975 - Υποθέσεις 40 έως 48, 50, 54 έως 56, 111, 113 και 114-73 ΔΕΚ, Coöperatieve Vereniging "Suiker Unie" UA και άλλοι κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Απόφαση της 14^{ης}.07.1972 -Υποθέσεις 48,49/69,51-57/69 ΔΕΚ, Υπόθεση ICI κατά Επιτροπής Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- ΔΕΕ 52/1969 Geigy.
- ΔΕΕ 107/1982 AEG.
- Απόφαση της 29^{ης}.09.2011. Υπόθεση C-521/09 P. ΔΕΚ, Elf Aquitaine SA κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής.
- Απόφαση της 16^{ης}.11.2000 – Υπόθεση C-248/98 P. ΔΕΚ (πέμπτο τμήμα), NV Koninklijke KNP BT κατά Επιτροπής.
- Απόφαση 107/82 R. ΔΕΚ, Allgemeine Elektrizitäts-Gesellschaft AEG-Telefunken AG κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων. ECLI:EU:C:1982:114.
- Απόφαση 286/65, Stora Kopparbergs Bergslags.
- Απόφαση της 29^{ης}.04.2004 - Συνεκδικασθείσες υποθέσεις T-236/01, T-239/01, T-244/01 έως T-246/01, T-251/01 και T-252/01 ΔΕΚ (δεύτερο τμήμα), Tokai Carbon Co. Ltd και λοιπών κατά Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.
- Απόφαση της 1^{ης}.7.2010 – Υπόθεση C-407/2008 ΔΕΚ, Knauf κατά Ευρωπαϊκής Επιτροπής (Συλλ. I-6375).
- Απόφαση ΔΕΕ της 26^{ης}.11.2013, Kedrion κατά Επιτροπής, EU:C:2013:771.
- Υπόθεση Salomon v. Salomon (Aron Salomon v. A. Salomon and Company Ltd, [1987] AC 22).
- Απόφαση της 6^{ης}.02.2013, VTB Capital plc. V. Nutritek International Corp and others. Prest v. Petrdel Resources Ltd and others
- Απόφαση της 15^{ης}.11.1994 i.S. Wibru Holding AG gegen Swissair Beteiligungen AG.
- 91/335/EOK: Απόφαση της Επιτροπής της 15ης Μαΐου 1991 σχετικά με διαδικασία εφαρμογής του άρθρου 85 της Συνθήκης ΕΟΚ (IV/32 186 Gosme/Martell-DMP).

-
- Απόφαση της 10^{ης}.01.2006 - Υπόθεση C-222/04 ΔΕΚ (δεύτερο τμήμα), Ministero dell'Economia e delle Finanze κατά Cassa di Risparmio di Firenze SpA, Fondazione Cassa di Risparmio di San Miniato και Cassa di Risparmio di San Miniato SpA, 2006 I-00289. ECLI:EU:C:2006:8.

